

METSZETEK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

CROSS-SECTIONS

SOCIAL SCIENCES JOURNAL

VOL. 13 (2024) No. 4

ISSN 2063-6415

DOI 10.18392/METSZ/

METSZETEK
Társadalomtudományi Folyóirat
Vol. 13 (2024) No. 4

Főszerkesztő:

Dr. Czibere Ibolya

Szerkesztők:

Dr. Balogh László Levente, Dr. Csoba Judit, Dr. Fényes Hajnalka, Dr. Huszti Éva,
Dr. Mohácsi Márta, Dr. Nagy Levente, Dr. Rácz Andrea, Sipos Flórián

Szerkesztőbizottság:

KATZ, Katalin – The Hebrew University of Jerusalem
KOLOZSVÁRI, Orsolya – College of Coastal Georgia
NISTOR, Laura – Sapiientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
PICCIONE, Vincenzo – Roma Tre University, Italy
URIZ, Maria Jesús – Public University of Navarre, Pamplona
VIRTO, Lucia Martínez – Public University of Navarre, Pamplona
WOODS, Ronald – University of Technology Sydney, Australia

Tanácsadó testület:

BOBKOV, Vyacheslav – Russian Science Academy, Moscow, Russia
FOX, Chris – Manchester Metropolitan University, United Kingdom
GEELHOED, Sandra – University of Applied Sciences Utrecht, Netherlands
HERRMANN, Peter – University of Eastern Finland, Kuopio, Finland; Corvinus University, Budapest, Hungary
HORAKOVA HIRSCHLER, Nicole – University of Ostrava, Czech Republic
JANKY, Béla – Budapest University of Technology, Hungary
KERÜLŐ, Judit – University of Nyíregyháza, Hungary
RAZUMOVA, Tatiana – Moscow State Lomonosov University, Russia
SIK, Endre – Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary; TÁRKI Social Research Institute, Budapest, Hungary
SZABÓ, Márton – University of Miskolc, Hungary
SZÁNTÓ, Zoltán – Corvinus University of Budapest, Hungary
TIMÁR, Judit – Hungarian Academy of Sciences Centre for Economic and Regional Studies Research Center; Eötvös Loránd University, Hungary
WIKTORSKA-ŚWIEĆKA, Aldona – University of Wrocław, Poland

Szerkesztőségi munkatársak:

Dr. Béres-Áfra Zsuzsa
Krabák Attila Adrián
Papp Kitti Mária

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

ISSN 2063-6415

Kiadja: a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Felelős kiadó: Dr. Keményfi Róbert dékán
Webcím: ojs.lib.unideb.hu/metszetek
E-mail: metszetek@arts.unideb.hu

Tartalomjegyzék

KÖZELKÉP

BODOR ÁKOS – GRÜNHUT ZOLTÁN: Társadalmi tőke Svédországban és Magyarországon. <i>Összehasonlító elemzés a bizalom, az értékek és a társas kapcsolatok mentén</i>	5
NAGY LEVENTE: Az EP választások másodrendű jellege	29
FÁBIÁN GYÖRGY: A 2024-es európai parlamenti választás	52

RECENZÍÓ

PAPP KITTI MÁRIA: Fiatalok állampolgári szocializációja	77
Abstracts	83

Contents

CLOSE-UP

ÁKOS BODOR – ZOLTÁN GRÜNHUT: Social Capital in Sweden and Hungary.
*Comparative analysis along the dimensions of trust,
values and interpersonal relationships* 5

LEVENTE NAGY: The European Parliamentary Election as Second-Order
Election..... 29

GYÖRGY FÁBIÁN: The 2024 European Parliamentary Elections 52

REVIEW

KITTI MÁRIA PAPP: Civic Socialisation of Young People 77

Abstracts 83

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Társadalmi tőke Svédországban és Magyarországon¹

Összehasonlító elemzés a bizalom,
az értékek és a társas kapcsolatok mentén

BODOR ÁKOS² – GRÜNHUT ZOLTÁN³

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány a svéd és a magyar társadalmat három dimenzió mentén vizsgálja, illetve hasonlítja össze: a személyközi (általánosított) bizalom, az együttműködés értékei, valamint a társas kapcsolatok tükrében. Ezek egyöntetűen a társadalmi tőkéhez sorolható jelenségek, annak tulajdonképpen a legfontosabb komponensei, melyek makroszinten vizsgálva kifejezik egy társadalom kohézióját és integráltságát. Nevezett mutatók segítségével így átfogó képet kaphatunk Svédország és Magyarország társadalmi állapotairól, azok változásairól. Az empirikus elemzést az European Social Survey (ESS) 1–10. hullámainak adatai alapján végeztük. Az elemzés aktualitását Svédországnak a magyar politikai közbeszéd, illetve a média egy részében megfigyelhető sajátos megjelenítése adja. E szerint a skandináv társadalom integrációja és kohéziója egyre rosszabb állapotban van, amihez képest Magyarországon a dolgok sokkal jobban mennek. Tanulmányunk célja e kérdés árnyalása a már bemutatott dimenziók mentén. Eredményeink azt mutatják, hogy a társadalmi tőke vizsgált dimenziói tükrében a svéd társadalom egyáltalán nincs rossz állapotban, sőt lényegesen kedvezőbb képet mutat, mint a magyar társadalom ugyanezen mutatók alapján.

KULCSSZAVAK: Svédország, Magyarország, társadalmi tőke, bizalom, értékek, társas kapcsolatok, European Social Survey

¹ Bodor Ákos munkája az NKFIH által támogatott „Mennyire általános az általánosított bizalom” című kutatás része (az FK143163 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK22 pályázati program finanszírozásában valósult meg). Grünhut Zoltán munkája az NKFIH által támogatott „Magyar fiatalok percepciói Európáról és európaiságról” című kutatás része (az FK134893 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK20 pályázati program finanszírozásában valósult meg).

² Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; e-mail: bodor.akos@rtk.hu

³ Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; e-mail: grunhut.zoltan@rtk.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ABSTRACT

Social capital in Sweden and Hungary. Comparative analysis along the dimensions of trust, values and interpersonal relationships

This paper examines and compares the Swedish and Hungarian society along three dimensions: interpersonal (generalized) trust, interpersonal relationships, and values of cooperation. These are all crucial components of social capital, could be seen as its most relevant domains, which, in a macro perspective, express the cohesion and integration of a given society. Thus, the above-mentioned indicators provide deep insight into the social fabrics and dynamics of Sweden and Hungary, as well as the potential changes. The empirical analysis is based on data obtained from waves 1–10 of the European Social Survey (ESS). The relevance of the analysis is due to the specific representation of Sweden in the Hungarian political discourse and in some parts of the media. According to this framing integration and cohesion of the Swedish society is in an increasingly poor state, whereas in Hungary things are going much better. Our paper aims to shed light on this issue along the dimensions presented above. Our results show that, in terms of the dimensions of social capital examined, Swedish society is not in a bad state at all, and in fact presents a significantly more favourable picture than Hungarian society on the basis of the same indicators.

KEYWORDS: *Sweden, Hungary, social capital, trust, values, interpersonal relationships, European Social Survey*

Bevezetés

Az utóbbi években gyakran jelentek meg Svédországgal kapcsolatos hírek a magyarországi médiában, illetve határozott meglátások a politikai kommunikációban. Ezeket górcső alá véve, egy korábbi kutatásunkban arra vállalkoztunk, hogy Svédország médiareprezentációját a magyar nyelvű online sajtó legolvasottabb orgánumaiban, az elmúlt 5 évre visszatekintve, a tartalomelemzés módszerével alaposan megvizsgáljuk (Bodor et al. 2024). Munkánk célja az volt, hogy szisztematikusan feltárjuk, idehaza milyen képet közvetít a média Svédországról és a svéd társadalomról, az egyre inkább átpolitizálódni látszó témában kik, azaz milyen médiaszereplők, miféle üzenetekkel élnek. Ehelyütt – csak nagyon röviden összegezve eredményeinket –, azt állapítottuk meg, hogy a magyar sajtóban (2019-ig visszamenően) a Svédországgal kapcsolatos írások java néhány témacsomópont köré szerveződik. Ezek a következők:

- a migráció és következményei;
- LBMTQ/genderkérdés;
- a demokrácia helyzete;
- a svéd NATO-csatlakozás kérdése;
- a Covid-helyzet és annak kezelése;
- gazdasági válság: energiaválság, infláció.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Természetesen e témák nem mindig választhatóak el élesen egymástól: az írások nagy részében akár több is megjelenik egyszerre közülük. Általánosságban megállapítható, hogy az egyes híroldalak tartalma összemosódik, az azonos időszakban megjelenő témák ugyanazok, ezért többször történik egymásra hivatkozás, vagyis egy témát jár körül minden média különféle nézőpontokból. A konkrét médiafelületektől függetlenül a témák tehát azonosak, de a megközelítésük egyértelműen eltérő, s ezeknek megfelelően sajátos narratívákba rendeződnek. Összességében tekintve a teljes médiareprezentációt, úgy tűnik, mintha két Svédország létezne. Az egyik egy mára már apokaliptikus állapotokat mutató, lezúllott, szétesett, gyakorlatilag élhetetlen, veszélyes ország, amiről egyrészt a migránsok tehetnek, másrészt az önvédelemre képtelen, élhetetlen, öngyilkos ideológiákkal terhelt „öslakosok”. Ehhez képest Magyarország egy minden szempontból kellemesebb hely. A médiában megjelenő „másik” Svédország-kép ennél mindenképpen komplexebb, bár alapvetően inkább csak az előzőekben vázolt negatív Svédország-narratívát igyekszik megcáfolni, leginkább úgy, hogy reagálni próbál az ott felmerülő témákra. Svédországgal kapcsolatos önálló tematizáció, narratívaépítés ugyanakkor nem mutatható ki ez utóbbiak részéről.

A politikai közbeszéd bizonyos szereplőinek és médiaforumainak ezen, fent vázolt negatív üzenete a svéd társadalom egyre romló állapotairól azért tűnik különösen erős állításnak, mert a hazai szakirodalmakat olvasva ennek jeleit nem fedezhetjük fel. Sőt, e tudományos igényű írásokban inkább olyan megállapítások sorakoznak, melyek szerint Svédországban egyaránt magas a társadalmi (Bodor et al. 2022a, Giczi – Sik 2009, Keller 2009, Tóth 2009) és az intézményekbe vetett bizalom (Boda – Medve-Bálint 2012, Medgyesi – Boda 2018). Számottevő a jóllétben élők (magukat elégedettnek és boldognak érzők) aránya (Grünhut – Bodor 2020, Keller 2012), miközben kiterjedtek a személyes kapcsolathálók (Albert 2022, Bodor et al. 2014). Alacsony az előítéletesség a bevándorlókkal (Bodor et al. 2022b, Messing – Ságvári 2016, 2020, Simonovits – Szeitl 2016) és a szexuális kisebbségekkel (Takács – Szalma 2022, Takács – Swart 2021) szemben. Továbbá általános a lakosság politikai (Grünhut – Bodor 2020) és civil társadalmi részvétele (Bodor et al. 2014), környezettudatossága (Bodor – Grünhut 2021), s elutasítják a korrupciónak még az enyhe változatait is (Corruption Perception Index 2014–2023).

Mindezek tükrében a releváns magyar nyelvű munkák száma elég jelentős ahhoz, hogy egyrészt átfogó képet kapjunk a témáról, többféle megközelítés és különböző adatforrások tükrében, másrészt kritikailag árnyalódjanak azok az esetleges pontatlanságok, amelyek nem vagy nem elég hitelesen tükrözik a körülményeket. Miből következhet tehát a fenti kettős narratíva? (1) Lehetnek elavultak a tudományos eredmények, amennyiben a legfrissebb fejleményekre, társadalmi folyamatokra nem reflektálnak már. (2) Elképzelhető, hogy a vizsgálatok inkább pillanatfelvételszerű képet adtak csupán, s az általánosabb tendenciák megfigyelésére nem helyeződött kellő hangsúly. Ez az opció akkor igaz, ha a svéd társadalom állapotai ugyan

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

kedvezők, legalábbis kedvezőbbek, mint a magyarországi helyzet, ám a trendek már egy ideje ellentétesek, s így a különbségek folyamatosan csökkenek. (3) Végül nem kizárható, hogy a vonatkozó hazai tudományos eredményeket egyszerűen ignorálják a nagypolitika és média bizonyos aktorai, ez esetben viszont érdemes erre is rámutatni. E három alternatíva vizsgálatához két feltételnek teljesülnie kell: egyrészt szükség van hosszabb időperiódusból – egészen a jelenig érve – megbízható adatokra, másrészt elengedhetetlen olyan koherens koncepcióhoz folyamodni, amelynek segítségével egy társadalom állapotainak általános jellemzéséhez adekvátan közölni lehet. Ez utóbbi azért is különösen lényeges, merthogy a vonatkozó szakirodalom okvetlenül szerteágazó elméleti fókuszot alkalmaz, hiszen az itt tárgyalt téma különféle aspektusaira koncentrálni.

E törekvés jegyében jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy egy nemzetközi kérdőíves kutatássorozat (European Social Survey – ESS) adatait felhasználva három dimenzió szerint, az *emberek közötti bizalom*, az *együttműködés értékei*, továbbá a *társas kapcsolatok* jellemzői tükrében vizsgálja és hasonlítsa össze a két társadalmat. A választott dimenziók nem önkényesek, amennyiben azokat a *társadalmi tőke* pillérjeiként, s így adott kollektíva integráltsága és kohéziója szempontjából fontos mutatókként tartja számon a szakirodalom (Füzér 2015). Az empirikus elemzés során konkrétan arra keressük a választ, hogy az emberek között tapasztalható bizalom, az együttműködés értékei és a társas kapcsolatok mintázatai alapján valóban következtethetünk-e arra, miszerint a svéd társadalom kohéziója erodálódott volna az elmúlt időszakban. Más kifejezéssel élve: regisztrálható-e a kollektív társadalmi tőke hanyatlása a skandináv államban? Mindezt kiegészítve, ugyanezeket a dimenziókat összehasonlítóképpen megvizsgáljuk a magyar társadalom tekintetében is.

Elméleti keret – társadalmi tőke: bizalom, értékek és társas kapcsolatok

A társadalmi tőke koncepciója az 1980-as években indult útjára. Az első meghatározó elméletek olyan neves gondolkodóktól származtak, mint Pierre Bourdieu (1980, 1986) és James Coleman (1988, 1990). Munkáik máig rendszeresen hivatkoztak, az érdeklődés középpontjába mégsem ők, hanem két amerikai politológus, Robert Putnam (1993, 2000) és Francis Fukuyama (1995, 1999) állították a koncepciót a következő évtized folyamán. Újításuk elsősorban az volt, hogy a társadalmi tőke meglétének vagy éppen hiányának számos politikai és gazdasági előnyt, illetőleg hátrányt tulajdonítottak. Ennek hatására különféle fejlesztési szervezetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, OECD, UNDP stb.) stratégiáiba és programterveibe került a társadalmi tőke, mint olyan tényező, amelyet vizsgálni, értékelni, s értelemszerűen gyarapítani szükséges.

Mondhatjuk tehát, hogy viszonylag gyors és érdemi siker kísérte a koncepció útját, mindennek ellenére a tudományos közösségen belül nem alakult ki egyetértés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

arról, mennyire koherens, következetesen végiggondolt és megbízható az elméleti érvrendszer. A teoretikus jellegű kritikák sorát (például: Portes 1998, Fine 2001, Bjornskov 2006, Knack 2002, Paxton 1999) operacionalizálási és mérési bírálatok is gyarapították (például: Bjornskov – Sonderskov 2013, Kampen 2010, Puntscher et al. 2016). A fejlesztéspolitikai alkalmazással kapcsolatban született kritikus reflexiók szerint (Woolcook – Deepa 2000, Woolcook 2001) túlzás a társadalmi tőkét az összes politikai, gazdasági, szociális problémára felfrható „gyógyszernek” tekinteni. Ugyanakkor a mindezen észrevételekre adott válaszok mára lehetővé tették annak a problémának a komplex elméleti kidolgozását, hogy melyek a társadalmi tőke fundamentális komponensei, s azok között milyen dinamikus összefüggések mutatkoznak. Füzér (2015, Füzér et al. 2020) nagyszabású modellje a társadalmi tőke egymástól elváló típusainak leírását adja. Az okfejtés a Putnam érvrendszeréhez köthető, közjószág-jellegű megközelítésből indul ki, amely egyébiránt a legelterjedtebb olvasat. Az amerikai politológus szerint „*a társadalmi tőke kulturális jelenség és nagy közösségek (akár nemzetek vagy régiók) jellemzője*” (Orbán – Szántó 2006: 56). Okvetlenül e megközelítés hívei kiterjesztik a fókusz a kapcsolatháló sűrűségén és minőségén túlra, amennyiben az adott közösségre jellemző együttműködést számos kollektív minta, referencia befolyásolhatja. Füzér ezeket az összefüggéseket tisztázza kiválóan, amikor a bizalom, a társadalmi normák és a kapcsolatháló keresztszomszédokban eltérő dinamikákat azonosít be. Jelen tanulmány számára ez az elméleti keret ad hátteret ahhoz, hogy a társadalmi tőkét az emberek közötti bizalom, az együttműködés értékei, valamint a társas kapcsolatok mentén vizsgálja. A következőkben röviden áttekintjük a társadalmi tőke ezen, alapvetőnek tekinthető pillérjeit.

Offe (1999) szerint a bizalom egy affektív impulzusú meggyőződés, miszerint mások nem akarnak nekünk szándékosan rosszat okozni. Ennek a bizalomnak a címzettjei különböző csoportok lehetnek, a legszűkebb elsődleges kapcsolatoktól, a legszélesebben értelmezhető embertársakig. A bármiféle megkülönböztetés nélkül, általában mások felé érzett bizalmát az egyénnek különböző fogalom-elnevezésekkel illeti a szakirodalom. Leggyakrabban általánosított bizalomként (Bjornskov 2007, Cook 2001, Grimalda – Mittone 2011, Hooghe 2007, Marschall – Stolle 2004, Paldam 2011, Reeskens – Hooghe 2008, Rothstein – Stolle 2008), esetenként társadalmi bizalomként (Delhey – Newton 2005, Kornai et al. 2004, Tamilina 2018) vagy morális bizalomként (Uslaner 2002) értekeznek e bizalomfajtáról. Valamennyi megközelítés azt próbálja megragadni, leírni, illetve vizsgálat tárgyává tenni, hogy az egyén általában miként viszonyul embertársaihoz, mennyiben jellemzi e viszonyulást affektív bizalomérzés (Jones 1996). Sztompka (1999) szerint, ha az emberek jellemzően bizalommal vannak egymás felé, azaz társadalmasodik a bizalom (legyen szó nemzeti vagy szupranacionális társadalomról), akkor ez megannyi kedvező hatással van az adott társadalomra. A lengyel szociológus e hatásokat a bizalom társadalmi funkcióiként írta le. Azt mondta, hogy a társadalmasodott bizalom támogatja a közös gondolkodást, a kollektív felelősségvállalást, a részvételt és a bevonást, a

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

hálózatok bővülését s az együttműködések különböző formáinak érvényesülését. Mérsékli a közönyösséget és az érdektelenséget a közös célok-ügyek vonatkozásában. Segíti a konstruktív vitát, az érdekképviseletet, a konszenzuskeresést. Serkenti a szolidaritást, a szociális érzékenységet, az egyenlőtlenségek elleni fellépést. Előmozdítja a be- és elfogadást, a toleranciát, a pluralizmus minden formáját, a különbözőségek legitimitását. Megszilárdítja az egyén közösséghez tartozását és identitását; ösztönzi a közösségért való áldozatvállalást és az önkéntességet. Sztompka azt képviselte, hogy a társadalmasodott bizalom (nemkülönben annak a hiánya, azaz a makroszintű bizalmatlanság) tulajdonképpen kultúrává válik, sokrétű strukturális (erkölcs, jog, intézményszervezés stb.), valamint szerteágazó egyéni (percepciók, attitűdök, praxisok stb.) és kollektív (közvélekedések, társadalmi elvárások, szokások stb.) formában testet öltve. Ezek aztán együttesen meg-, illetve újrateremtik a bizalmat mint individuális érzést és társadalmi kedélyállapotot (közhangulatot).

Az egyének közötti érintkezéseket, valamint azok összességéként a társadalmi interakciókat, a bizalom mellett, ahhoz hasonlóan, jelentősen befolyásolják az értékek. Az értékutatás több évtizedre visszatekintő, alapvető tématerülete mind a szociológiának, mind a szociálpszichológiának. A felhalmozott – elméleti és empirikus alapú – tudások gazdagsága szintetizáló koncepciók megalkotását teszi lehetővé. A Shalom H. Schwartz (1992, 2005, 2006) nevéhez köthető alapvető emberi értékek teóriája pontosan e törekvés jegyében született. Igyekszik átfogni a legfontosabb koncepciókat (Allport et al. 1961, Inglehart 1997, Kluckhohn 1951, Kohn 1969, Morris 1956, Rokeach 1973), miközben folyamatos empirikus vizsgálatokkal reflektál saját állításaira. Az elméletalkalmazók ezzel biztosítják az érvrendszer finomításának, illetve újabb feltevések beépítésének lehetőségét (Schwartz et al. 2012). A Schwartz-féle megközelítés ma az egyik legtöbbet hivatkozott és leggyakrabban alkalmazott szociálpszichológiai értékelmélet (Brosch – Sander 2016). Sőt, újabban már multidiszciplináris jelentőséggel bír, hiszen szociológiai, antropológiai, közgazdaság-, menedzsment-, politika-, környezet-, továbbá regionális tudományi szakterületen is számos kutatás támaszkodik rá (Sagiv – Schwartz 2022). Ennek oka ketős. Egyrészt a koncepció nagyon világos és tömör formában, ugyanakkor rendkívül ambiciózus módon törekszik arra, hogy mikroszinten a személyiségvonások, normaválasztások, attitűdök, percepciók, viselkedések és praxisok, makroszinten pedig a társadalmi kultúra referenciaérvényű mintáinak eredendő forrásaiként rögzítse az értékeket (Roccas – Sagiv 2017). Vagyis szerteágazó összefüggések mentén lehetséges a jellemző egyéni és társadalmi értékstruktúra hatásait vizsgálni. Másrészt hasonlóan letisztult mérési eszköz és részletes módszertan tartozik a koncepcióhoz, ráadásul kiterjedt és megbízható adatbázis is elérhető a különféle, nagymintás, nemzetközi komparatív statisztikai elemzésekhez, hiszen az ún. Schwartz-teszt része az ESS adatfelvételeinek 2002 óta (Davidov et al. 2008, Bilsky et al. 2011).

A társadalmi tőke harmadik pillérjeként tárgyalt társas kapcsolatok a korai elméleteknek a legfontosabb eleme volt, olyannyira, hogy Bourdieu (1980) és Cole-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

man (1990) kifejezetten a személyes kapcsolatokat mint egyéni erőforrásokat állították koncepciójuk középpontjába. Éppen ezért e megközelítés követői manapság is a *kapcsolati tőke* elnevezést preferálják a talán túlzottan szerteágazó társadalmi tőke fogalom helyett (lásd: például Sik 2012). A korai szerzők esetében még egyéni szintű perspektíva érvényesült (személyes relációk fontossága), ám később a kapcsolati erőforrások hálózati jellege került inkább előtérbe (Esser 2008, Lin 2008). A *területi tőke* koncepciójában aztán a társas kapcsolatok egész térségek, régiók, sőt akár országok társadalmi/gazdasági fejlődését meghatározó kollektív erőforrássá vált. A szakirodalom megkülönbözteti a megkötő (*bonding*) jellegű, az erős, illetve a gyenge kötések által jellemezhető összekötő (*bridging*) kapcsolatokat (Putnam 2000, Albert et al. 2017), és szó van összekapcsoló (*linking*) formáról is, amikor jellemzően intézményi entitások teremtenek kapcsolatot a felek között. A megkötő jellegű, erős kapcsolatok (ilyenek az intenzív családi, baráti relációk) nagyon fontosak az informális szolidaritás, valamint a homogén csoportok kohéziója szempontjából. Ezzel szemben az összekötő, gyenge kötések a különböző társadalmi csoportok közötti távolságot csökkentik, s sokkal inkább a társadalmi kohézió szempontjából lényegesek.

Adatok, módszer és eredmények

Az empirikus elemzést a European Social Survey 1–10. hullámainak adatai alapján végeztük. Az ESS egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amely 2002-től kezdődően az európai társadalmak demográfiai jellegzetességeiről, politikai és közéleti preferenciáiról, illetve különféle társadalmi értékekből és attitűdökről nyújt széleskörű betekintést. Az ESS keretében két évente kerül sor empirikus adatfelvételre, egy körülbelül egyórás kérdőív lekérdezésére, amelyben a kérdések szövege és sorrendje megegyezik minden országban, és a kérdezettek kiválasztása is azonos elvek és módszertan alapján történik. A kutatások az egyes országokban a 15 éven felüli népességre vonatkoznak nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint, a minta nagysága országonként 1500–2000 fő között mozog.⁴

A tanulmány empirikus részében egyszerű, leíró statisztikai eredményeket mutatunk be az elméleti fejezetben tárgyalt jelenségekhez (bizalom, értékek, társas kapcsolatok) köthető változók tekintetében. Ezek segítségével makro megközelítésben tárjuk fel a társadalmi tőke három vizsgált dimenziójának alakulását Svédországban és Magyarországon, továbbá hasonlítjuk össze a két társadalmat.

Elsőként azt vizsgáljuk, hogy az emberek közötti bizalom adatai mit mutatnak a két ország tekintetében, arra keresve választ, miszerint igaz-e az, hogy Svédországban az elmúlt évek során meggyengült a társadalmi kohézió. Ezt a feltétele-

⁴ Bővebb információ: <http://www.europeansocialsurvey.org/> és <http://ess.tk.mta.hu>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

zést abban az esetben lehetne elfogadni, amennyiben a társadalmi szintű bizalom szintjében jelentős csökkenés lenne megfigyelhető.

Ahogy az elméleti részben érintettük, a legtágabban értelmezhető embercsoport felé irányuló bizalmat *általánosított, társadalmi*, vagy *morális* bizalomnak nevezik a szakirodalomban. Ezt a jelenséget kérdőíves módszerrel leggyakrabban az ún. standard bizalomkérdés révén igyekeznek megragadni. A standard bizalomkérdést az ESS 0-tól 10-ig terjedő 11 fokú skálát alkalmazva, az alábbiak szerint szerepelteti:

„Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a 10 pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.”

E kérdés alkalmazása komoly múltra tekint vissza.⁵ Eleinte inkább dichotóm (igen-nem) válaszlehetőségekkel használták, a különféle skálák alkalmazása csak később terjedt el (bővebben lásd: Grünhut et al. 2019). Aztán – a mérés finomításának céljából – Morris Rosenberg a standard bizalomkérdést kiegészítette további négy itemmel, így létrehozva az úgynevezett „mizantrópia skálát” (Rosenberg 1956). A Rosenberg-féle skála eredeti formájában ugyan nem vált elterjedtté, mégis számottevően előmozdította a bizalom azonosításának és vizsgálatának fejlődését. A kérdések közül kettő használata ugyanis a felmérések egy részében gyakorlatilag összefonódott a standarddal, és alkalmazásuk népszerűvé vált egy hármas kérdésformulaként, amit többen bizalomindexként neveznek (Uslaner 2012). A Rosenberg-féle skálából származó két kérdés, melyet az ESS is alkalmaz, a következő:

„Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni, a 10 pedig azt, hogy a legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni.”

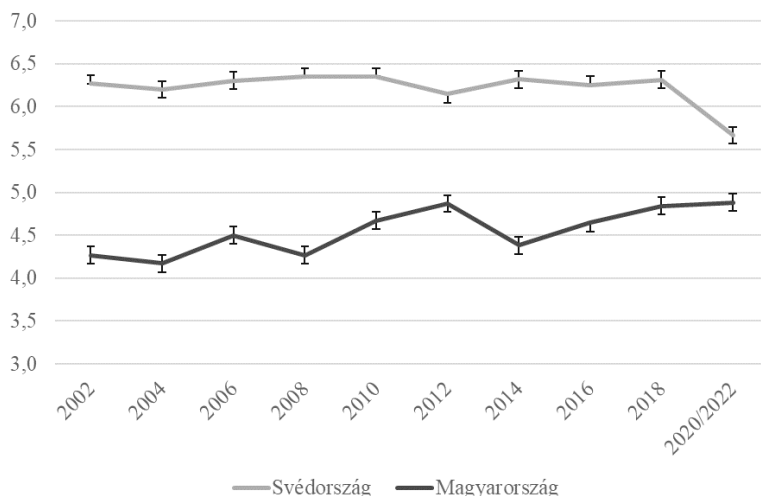
„Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek? Helyezze el véleményét egy skálán, ahol a 0 azt jelenti, hogy az emberek inkább csak magukkal törődnek, a 10 pedig azt, hogy az emberek általában segítőkészek.”

⁵ Általában Elisabeth Noelle-Neuman német statisztikus nevéhez kötik a kérdés megalkotását (Algan – Cahuc 2013, Uslaner 2002), s egy 1948-as németországi választási felmérésben jelent meg először.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Elemzésünkben ezt a három kérdést összevonva, „bizalomindexként”, az eredeti itemeket átlagolva használjuk.⁶ Tehát a magasabb értékek jelentik a nagyobb bizalmat. Az 2. ábrán a két vizsgált társadalom országokénti átlagértékei láthatóak az összes lekérdezés alapján.

1. ábra. A bizalomindex átlagértékei és a hozzájuk tartozó konfidencia intervallumok

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

Az adatok alapján az látszik, hogy az emberek közötti bizalom átlagos szintje kiegyensúlyozottan magasabb Svédországban, mint Magyarországon. Az utolsó mért időszakban (2020/2022) a svéd adat esetében csökkenést regisztrálhatunk, ám még ezzel együtt is magasabb a bizalom a skandináv országban, mint idehaza. Magyarországon a bizalom erősebben hullámzik: az elmúlt időszak inkább javulást mutat. Ezekhez az eredményekhez érdemes hozzátenni még azt, hogy a svéd bizalomszint európai összehasonlításban is kiemelkedően magasnak számít (Bodor et al. 2022a).⁷

Az együttműködés értékeire átkanyarodva, röviden szólni kell a schwartzi elméleti keret főbb aspektusairól (Schwartz 2016). A kilencvenes években kidolgozott, azóta is leggyakrabban alkalmazott formája szerint a koncepció összesen tíz értéket

⁶ A három változó alapján számított Cronbach-alfa mutató (Cronbach 1951) értéke mindegyik vizsgált mintában elérte a 0,7-es küszöbértéket.

⁷ Fontos megjegyezni, hogy a Covid járvány miatt az ESS néhány országban, köztük Svédországban, nem tudta az addig megszokott módon, személyes adatfelvétellel megvalósítani a felmérést, ezért felhívják a figyelmet arra, hogy ezekből az adatokból óvatosabban lehet következtetéseket levonni.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tartalmaz (Schwartz 1992). A szerző szerint az összes többi értékről időközben kiderült az empirikus vizsgálatok tükrében, hogy kontextusfüggő jelentéssel bírnak: különböző társadalmakban tehát eltérően ítélik meg tartalmukat (Schwartz et al. 2012). Tömör fogalommagyarázatokkal kiegészítve Schwartz a következő tíz értéket tekinti általános érvényűnek:

1. *Önállóság*: független gondolkodás és cselekvés – választás, alkotás, felfedezés.
2. *Ösztönzés*: izgalom, újdonság és kihívás az életben.
3. *Hedonizmus*: öröm és a saját érzéki vágyak kielégítése.
4. *Elismerés*: a társadalmilag elfogadott kompetenciákon keresztül elért siker.
5. *Hatalom*: társadalmi státusz és presztízs, emberek és erőforrások feletti dominancia.
6. *Biztonság*: a társadalom, a kapcsolatok és az egyén biztonsága, harmóniája és stabilitása.
7. *Konformitás*: tartózkodás a másokat esetlegesen sértő szándékoktól, cselekvésektől illetve a társadalmi elvárásokat, normákat megszegő magatartásoktól.
8. *Tradíció*: A tradicionális kultúra, illetve vallás iránti tisztelet és elköteleződés.
9. *Jóindulat*: Az egyénnel szoros kapcsolatban állók jólétének, jóllétének megőrzése és fokozása.
10. *Univerzalizmus*: a természet és minden ember jólétének, jóllétének támogatása – megértés és tolerancia.

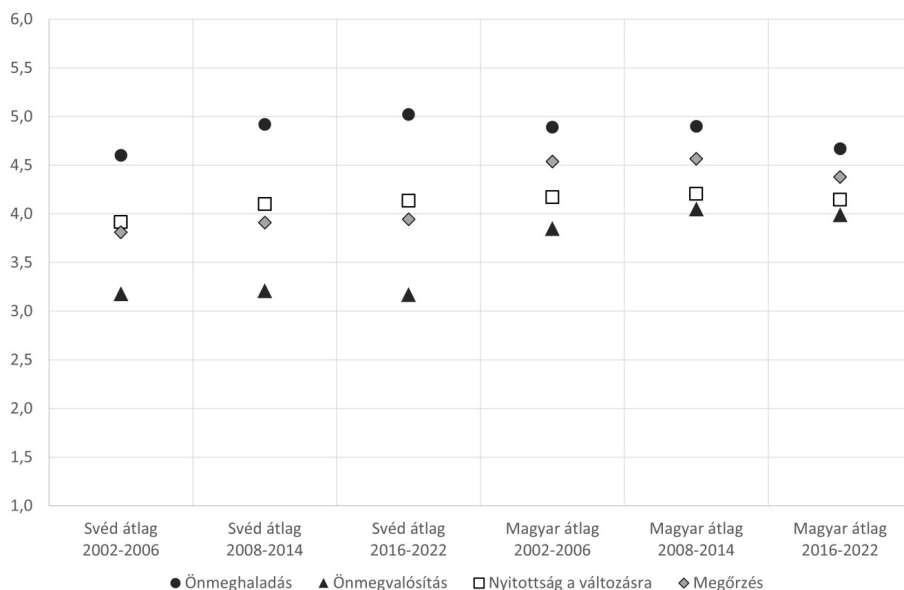
Schwartz koncepciójában az egyes értékek dinamikus összefüggésben állnak a többivel. A fenti felsorolást tekintve, az első öt én-, míg a második öt társadalomközpontú értéktartalmakra reflektál (hogyan látja önmagát az egyén a társadalomhoz képest, autonóm ágensként vs. a társadalom részeként, kollektív cselekvőként). A tíz értéket Schwartz négy érték kategóriába rendezi. A *nyitottság a változásra* az önállóságot és az ösztönzést foglalja magában. Ennek ellenpólusa a *megőrzés* érték kategória, amely a biztonságot, konformitást és tradíciót öleli fel. A hatalom és az elismerés az *önmegvalósítás* kategóriájához tartoznak, míg azzal szemben az *önmeghaladást*, az univerzalizmus és a jóindulat jeleníti meg. Schwartz azért mondja, hogy nem egy-egy érték, hanem a jellemző értékmintázat meghatározó, mert – mint az látszik – két tengelyen, ellenpárokat alkotva rendeződnek strukturális egészbe az értéktartalmak. Vagyis egymáshoz viszonyítva derül ki igazából, hogy milyen értékbeállítódás jellemzi az adott egyént, társadalmat (Schwartz – Boehnke 2004). Arra vonatkozólag nincs normatív elvárása Schwartznak, hogy mi a helyes értékstruktúra (bár nem nehéz – akár mikro, akár makro összefüggésben – kiolvasni kedvezőbb és kedvezőtlenebb értékmintázatokat). Azt viszont hangsúlyozza, hogy az ellenpárok következetes elválása – mind az értékek, mind az érték kategóriák szintjén – kívánatos, mert az utal egyfajta belső koherenciára az értékstruktúrában. Ha ez hiányzik,

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

akkor az adott értékmintázat nem biztosít kiforrott önazonosságot, vagyis hasonló helyzetekben inkonzisztens módon, különböző egyéni-kollektív reakciókat válthat ki (Bardi – Schwartz 2003, Sagiv – Roccas 2021).

Az ESS a Schwartz-teszt 21 itemből álló kérdéssorát, az ún. Portrait Value Questionnaire-t (PVQ) használja (lásd a mellékletben). A PVQ 21 különböző ember rövid profilleírását tartalmazza, mely állításokra válaszolva a megkérdezettek egy hatfokozatú skála segítségével mérlegelik, hogy a kérdésben jellemzett ember mennyire hasonlít rájuk. Az ESS-ben használt eredeti skála szerint az 1-es érték jelentése „nagyon hasonlít rám”, míg a 6-osé „egyáltalán nem hasonlít rám”. Mi ezt a kódolást megfordítottuk, így a magasabb értékek jelentik az item tartalmával való fokozottabb azonosulást és fordítva. A tíz érték és a négy értékkategória kiszámítására Schwartz meghatározott módszertant javasol.⁸ Eszerint két-két változó átlagolásával jön létre egy adott érték mutatója, kivéve az univerzalizmust, amelyhez három változó tartozik. Majd ezekből, szintén átlagolással, lehet a négy nagy értékkategória preferáltságát kiszámítani.

2. ábra. Az együttműködés értékei Svédországban és Magyarországon

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

⁸ Erről lásd: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_computing_human_values_scale.pdf

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az együttműködés jellemző értékei tükrében azt látjuk, hogy a két társadalomban meglehetősen eltérő minták érvényesek. A schwartzi interpretációs logikát figyelembe véve leszögezhetjük, hogy a svéd társadalomban két érték kategória élesen elválik: az önmeghaladás erősen preferált az önmegvalósítással szemben, azaz a kollektív szemlélet, gondolkodás és cselekvés normatív hangsúlyt élvez az egyéni önértékkövetés előtt. Mindez a magyar társadalomban érvényes értékstruktúrára sokkal kevésbé igaz, ugyanis a két nevezett érték kategória jobban összecsúszik, ami azt jelenti, hogy emberek egyszer a szélesebb közösség érdekeit, máskor inkább a saját céljait részesítik előnyben. Mivel ez kiszámíthatatlanságokkal terheli az interakciós együttműködések, így azok kockázati súlya lényegesen jelentősebb, kimenetelük pedig kétségesebb. A másik érték kategória-pár, a megőrzés vs. változás a nyitottságra esetében a két társadalom referenciamintája nem annyira látványosan különböző. De azért itt is van eltérés, amennyiben a magyar társadalom inkább a konformizmust, tradíciót, biztonságot preferálja, míg a svéd talán valamivel nyitottabb az újra.

A vizsgált húszéves időperióduson belüli esetleges változások kapcsán elmondhatjuk, hogy a svéd társadalomban egyre inkább felerősödni látszik az önmeghaladás és az önmegvalósítás elválása, azaz a kollektív gondolkodási és cselekvési készség értékpreferenciája az önértékkövetéssel szemben. A magyar társadalom esetében éppen fordított tendencia figyelhető meg: az önmeghaladás preferenciája csökken, illetőleg általában a négy nagy érték kategória összecsúszóban van, ami azt jelzi, hogy egyre kevésbé rajzolódik ki érvényes mintázat az együttműködés normáit illetően.

A fenti elméleti keretnek megfelelően, a társadalmi tőke harmadik pillérjeként, végezetül az egyén kapcsolati beágyazottságát vizsgáljuk, e dimenzió makroszintű jellemzőit hasonlítjuk össze Svédországban és Magyarországon. Az ESS két változója is alkalmas ezen elemzéshez. Az első a társas kapcsolatok *intenzitását*, míg a másik azok *mélységét* méri. A kérdések pontos szövegezése a következő:

Milyen gyakran él társasági életet, jár össze barátaival, rokonaival vagy kollégáival?

A válaszlehetőségek: 1) *soha*; 2) *ritkábban, mint havonta egyszer*; 3) *havonta egyszer*; 4) *havonta többször is*; 5) *hetente egyszer*; 6) *hetente többször*; 7) *minden nap*.

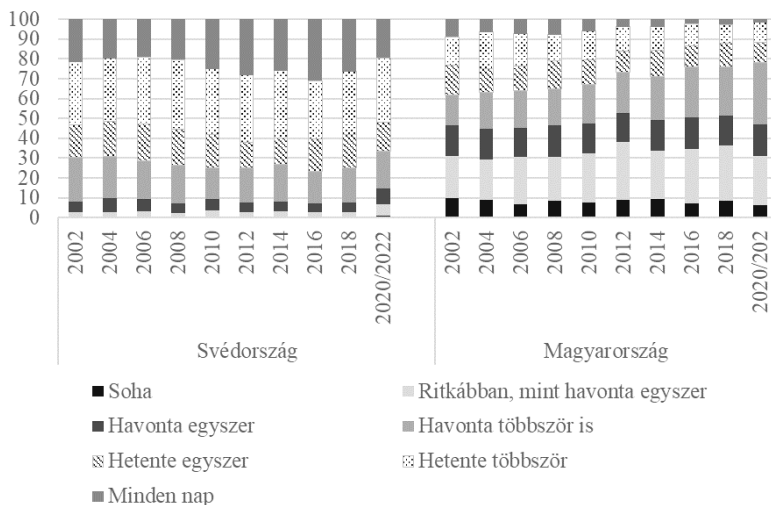
Hány olyan személy van – ha van ilyen –, akivel meg tudja beszélni személyes, legbensőbb magánügyeit?

A válaszlehetőségek 0) *egy sincs*; 1) *egy*; 2) *kettő*; 3) *három*; 4) *négy-hat*; 5) *hét-kilenc*; 6) *tíz vagy több*

Az első kérdésre adott válaszok eredményei a 3. ábrán láthatók.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. ábra. Társas kapcsolatok intenzitása

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

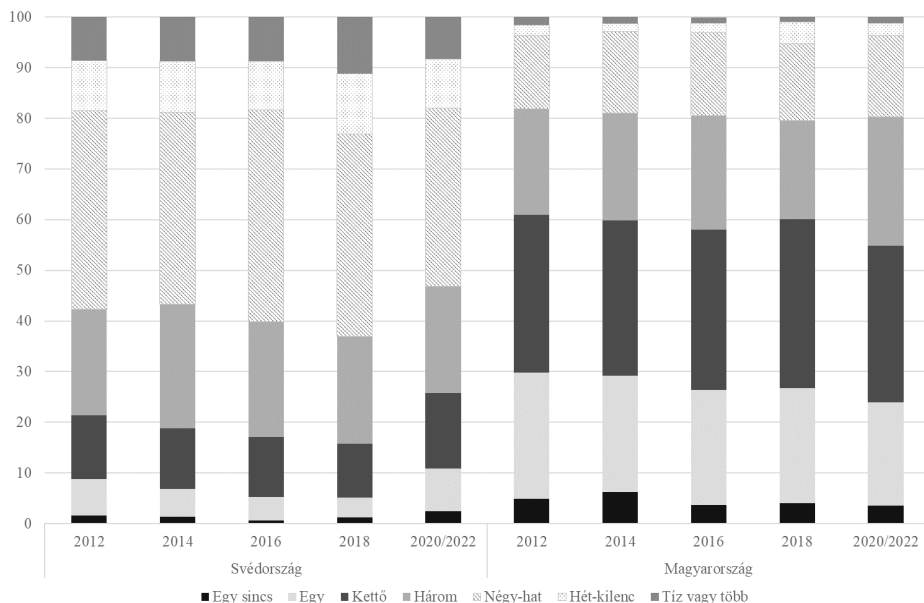
Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

A válaszok alapján kijelenthetjük, hogy a társas kapcsolatok mintázata jelentősen eltér a svéd és a magyar társadalomban. Előbbiben stabilan, mindegyik vizsgált időszakban azt látjuk, hogy kifejezetten kevesen vannak azok, akiknek szegényesek lennének a társas kapcsolataik (*soha; ritkábban, mint havonta egyszer; havonta egyszer* választ adók), hiszen a koronavírus járványidőszakát leszámítva rendre 10% alatti e hányad. Ugyanakkor mindegyik lekérdezés azt mutatja, hogy az intenzív társas életet élők (*hetente többször és minden nap* választ adók) egyértelmű többségben, stabilan 50% felett vannak a svéd társadalomban. Ezzel szemben Magyarországon éppen fordított a helyzet, akár a 2000-es évek elejét, akár a legutolsó lekérdezést nézzük. A társas életet soha, vagy csak ritkán élők alkotják a társadalom csaknem felét, míg az intenzív kapcsolatot élők ennél jóval kisebb arányban vannak. Ráadásul utóbbiak – úgy tűnik az adatok alapján – jelentősen fogynak: míg a vizsgált időszak első felében még a minták egynegyede ide tartozott, addig a 2010-es évektől állandó csökkenést mutatva, az időszak végén már csak 10% körüli e hányad.

A következőkben a társas kapcsolatokat mérő másik változó országokénti jellemzőit tekintjük át (4. ábra). Ez a kérdés a kapcsolatok intenzitása helyett, inkább azok személyességére, intimitására vonatkozik, és a bizalmas jellegű kapcsolatok kiterjedtségét méri.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

4. ábra. A bizalmas kapcsolatok száma

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek.

E kérdést az ESS a 2012-es felméréstől alkalmazza, így csak ettől kezdve rendelkezünk adatokkal. Az eredmények az előzőekben látottakhoz nagyon hasonló képet mutatnak: a svédeknek jellemzően több bizalmas kapcsolatuk van, mint a magyaroknak. Mindegyik lekérdezősénél a svédek több mint fele legalább négy intim relációról számolt be, miközben ugyanez az arány a magyar mintában alig éri el a 20%-ot. Továbbá minden negyedik magyarnak legfeljebb egyetlen bensőséges kapcsolata van, vagy egy se, míg ugyanez a svédeknek pusztán 5–10%-ára jellemző.

Összegzés

A tanulmány bevezetőjének érvelése szerint a hazai politikai közbeszéd és médiareprezentáció egy hangsúlyos része úgy mutatja be Svédországot, mint egy szétesőben lévő, de legalábbis rossz állapotú társadalmat, amelyben az egyén már nem tud kapcsolódni a közösséghez, mivel az rohamosan dezintegrálódik. Noha ezen állítások többnyire nem maradnak árnyaló vagy kritikus észrevételek nélkül, s így a valóban tájékozódni kész polgárok teljesebb képet kaphatnak hírolvasóként is, mindettől

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

függetlenül a tudományos igényű reflexiók fontossága elengedhetetlen ezen ellentmondásos narratívákkal tarkított diszkurzív közegben. Jelen tanulmány pontosan e célból kereste a választ arra, hogy a nemzetközi felmérések adatai mit mutatnak a svéd társadalomról, annak esetleges változástendenciáiról. Összehasonlítóképpen a svéd társadalom bizonyos jellemzőit a magyar adatokkal állítottuk párhuzamba.

Eredményeink azt mutatják, hogy a társadalmi tőke legalapvetőbb dimenziói tükrében a svéd társadalom egyáltalán nincs rossz állapotban, sőt kifejezetten magas az általános bizalomszint, az együttműködés értékei kedvező mintát adnak mind a csoporton belüli (*in-group*), mind a csoporton kívüli (*out-group*) érintkezésekhez, a társas kapcsolatokat tekintve pedig elmondható, hogy azok intenzívek és a bizalmas relációk száma magas. Nyilván a három dimenzió erősen összefügg, amennyiben a magas bizalom elengedhetetlen ahhoz, hogy az együttműködéseknek olyan normatív kerete legyen, amely a bezárkózás és az egyéni érdekkövetés helyett a nyitottságot, a szélesebb társadalomhoz való kapcsolódást, s a kollektív szemléletet ösztönzi. A társadalmi tőke harmadik fundamentális összetevője, a társas kapcsolatok pedig okkal intenzívek és tekinthetők jellemzően bizalmasoknak, hiszen általában magas a bizalom szintje, az együttműködések normái pedig kedvezők.

A svéd tendenciákkal összehasonlítva Magyarországot, azt lehet megállapítani, hogy a társadalom bizalomkultúrája idehaza kedvezőtlenebb, ritkább és kevesebb a bizalmas kapcsolatok száma, továbbá sokkal erőteljesebben vannak jelen a harmonikus társadalmi működést veszélyeztető önérdékű értékek, illetve általában az együttműködések kusza, zavaros mintázatai, melyek rapszodikus, ingadozó interakciós viselkedésekbe torkollnak, s instabil partnerségeket, relációkat eredményeznek. A társadalmi tőke, illetve a társadalmi kohézió nem túlságosan kedvező magyarországi helyzetéről számos kutatás számolt be az elmúlt évtizedekben. A sajátos magyarországi bizalommintázat, a „bizalmatlanság kultúrája” különféle negatív társas és egyéni következménnyel jár (pl. Bodor et al. 2022b). A kapcsolatok tekintetében is számos kutatás hívta fel a figyelmet arra, hogy a magyar társadalomra nemzetközi összehasonlításban jellemző a társas izoláció, illetve az interperszonális kapcsolat-hálózatok szűkossége (Utasi 2002, Albert – Dávid 2012, Albert 2022). Elemzésünk célkitűzése ugyanakkor nem az egyik vagy a másik társadalom sajátosságainak önmagában való részletes elemzése volt – ez szét is feszítette volna e tanulmány kereteit –, hanem pusztán a társadalmi tőkéhez sorolható dimenziók tekintetében egy átfogóbb, összehasonlító jellegű tendencia felvázolása.

Irodalom

Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdu G. (2017): Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In: Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció*. MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Albert F. – Dávid B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Albert F. (2022): *Emberi kapcsolatok. A személyes kapcsolathálózatok szociológiai szempontú elemzése*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Algan, Y. – Cahuc, P. (2013): Trust and Growth. *Annual Review of Economics*, 5(1): 521–549. DOI: 10.1146/annurev-economics-081412-102108
- Allport, G. W. – Vernon, P. E. – Lindzey, G. (1961): *A Study of Values*. Houghton Mifflin, New York.
- Bardi, A. – Schwartz, S. H. (2003): Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 29(10): 1207–1220. DOI: 10.1177/0146167203254602
- Bilsky, W. – Janik, M. – Schwartz, S. H. (2011): The Structural Organization of Human Values. Evidence from Three Rounds of the European Social Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(5): 759–776. DOI: 10.1177/0022022110362757
- Bjørnskov, C. – Sønderskov, K. (2013): Is Social Capital a Good Concept? *Social Indicators Research*, 114(9): 1225–1242. DOI: 10.1007/s11205-012-0199-1
- Bjørnskov, C. (2006): The Multiple Facets of Social Capital. *European Journal of Political Economy*, 22(1): 22–40. DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2005.05.006
- Bjørnskov, C. (2007): Determinants of Generalized Trust: A Cross-country Comparison. *Public Choice*, 130: 1–21. DOI: 10.1007/s11127-006-9069-1
- Boda Zs. – Medve-Bálint G. (2012): Intézményi bizalom. A régi és az új demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, 21(2): 27–51.
- Bodor Á. – Grünhut Z. (2021): A klímaváltozás megítélésének dimenziói Európában: mintázatok és összefüggés a társadalmi bizalommal. *Területi Statisztika*, 61(2): 209–228.
- Bodor Á. – Grünhut Z. – Horeczki R. (2014): Socio-cultural Cleavages in Europe. *Regional Statistics*, 4(2): 106–125. DOI: 10.15196/RS04207
- Bodor Á. – Grünhut Z. – Erát D. (2022b): A bizalom és a bizalomfunkciók összefüggése: Új megközelítés az embertársakba vetett bizalom méréséhez. *Replika*, 126: 69–85. DOI: 10.32564/126.5
- Bodor Á. – Hegedüs M. – Grünhut Z. (2022a): Az embertársakba vetett bizalom Magyarországon a hagyományos kérdőíves eszközök alapján. *Replika*, 126: 33–50. DOI: 10.32564/126.3
- Bodor Á. – Hegedüs M. – Szegedi P. (2024): Pokol vagy Mennycsiga? A svéd társadalom magyar szemmel. Munkanyag. Elérhető: <https://www.researchgate.net/>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

publication/378931668_Pokol_vagy_Mennyország_-_A_sved_tarsadalom_magyar_szemmel?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR2l1dRSGwQ1wxhdvT5l2L-93nFZl4rAZUQPpPVS6e4UccIcVnNaNlCF0Hc_aem_AdrmkKiNvBQf97Awyal38_4XE2tP3PBcVge0X_DtoxArRb8WJch4DQd4fQFtPHypwIJLbFNhzK3l0LRtd2LFP-GBk (Letöltve: 2024. 06. 08.)

- Bourdieu, P. (1980): *Le Capital social: notes provisoires. Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31: 2–3.
- Bourdieu, P. (1986): *The Forms of Capital*. In: Richardson J. G. (szerk.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, London.
- Brosch, T. – Sander, D. (szerk.) (2016): *Handbook of Value: Perspectives from Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology and Sociology*. Oxford University Press, Oxford.
- Coleman, J. S. (1988): *Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology*, 94: 95–120.
- Cook, K. S. (szerk.) (2001): *Trust in Society*. Russell Sage, New York.
- Corruption Perception Index 2014–2023. Transparency International. Elérhető: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023> (letöltve: 2024. 10. 17.)
- Cronbach, L. J. (1951): *Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. Psychometrika*, 16(3): 297–334. DOI: 10.1007/BF02310555
- Davidov, E. – Schmidt P. – Schwartz, S. H. (2008): *Bringing Values Back in the Adequacy of the European Social Survey to Measure Values in 20 Countries. Public Opinion Quarterly*, 72(3): 420–445. DOI: doi/10.1093/poq/nfn035
- Delhey, J. – Newton, K. – Welzel C. (2011): *How General is Trust in ‘Most People’? Solving the Radius of Trust Problem. American Sociological Review*, 76(5): 786–807. DOI: 10.1177/0003122411420817
- Esser, H. (2008): *The Two Meanings of Social Capital*. In: Castiglione, D. – Van Deth, J. W. – Wolleb G. (szerk.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford.
- Fine, B. (2001): *Social capital versus social theory*. Routledge, Basingstoke.
- Fukuyama, F. (1995): *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, New York.
- Fukuyama, F. (1999): *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstruction of Social Order*. Free Press, New York.
- Füzér, K. – Huszár, Á. – Bodor, Á. – Bálint, L. – Pirmajer, A. (2020): *Social Capitals, Social Class, and Prosperity in High-Trust and Low-Trust Societies. International Journal of Sociology*, 50(1): 48–67. DOI: 10.1080/00207659.2019.1684081

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Füzér, K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológia-elmélete. *Századvég*, 78(4): 5–18.
- Giczi J. – Sik E. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. TÁRKI – Európai Társadalmi Jelentés, Budapest.
- Grimalda, G. – Mittone, L. (2011): Generalized Trust: An Experimental Perspective. In: Sacconi, L. – Antoni, G. D. (szerk.): *Social Capital, Corporate Social Responsibility, Economic Behaviour and Performance*. Palgrave Macmillan, London.
- Grünhut Z. – Bodor Á. – Hegedüs M. (2019): A bizalom morális-emocionális és racionális igazolásainak empirikus vizsgálati lehetőségei. *Replika*, 113: 25–43. DOI: 10.32564/113.3
- Grünhut Z. – Bodor Á. (2020): A bizalom kultúrájának próbatétele. A fizikai és lelki egészség, továbbá a társas kapcsolatok és a szubjektív jólét összefüggései a bizalommal járványidőszakban. *Tér és Társadalom*, 34(3): 26–45.
- Grünhut Z. – Bodor Á. (2022): Az embertársakba vetett bizalom. *Replika*, 126: 13–32. DOI: 10.32564/126.2
- Hooghe, M. (2007): Social Capital and Diversity. Generalized Trust, Social Cohesion and Regimes of Diversity. *Canadian Journal of Political Science*, 40(3): 709–732. DOI: 10.1017/S0008423907070722
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press, Princeton.
- Jones, K. (1996): Trust as an Affective Attitude. *Ethics*, 107(1): 4–25.
- Kampen, J. K. (2010): On the (in)consistency of Citizen and Municipal Level Indicators of Social Capital and Local Government Performance. *Social Indicators Research*, 97(2): 213–228. DOI: 10.1007/s11205-009-9498-6
- Keller T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. TÁRKI, Budapest.
- Keller T. (2014): Megfogyva bár, de törve... Mérsékeltén javuló mutatók, súlyosan növekvő politikai polarizáltság a magyar értékrendszerben, változások 2009 és 2013 között. In: In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. TÁRKI, Budapest.
- Kluckhohn, C. (1951): Values and Value Orientation in the Theory of Action. In: Parsons, T. – Shils, E. A. (eds.): *Toward a General Theory of Action*. Harper, New York.
- Knack, S. (2002): Social Capital and the Quality of Government: Evidence from the United States. *American Journal of Political Science*, 46(4): 772–785. DOI: 10.2307/3088433
- Kohn, M. L. (1969): *Class and Conformity: A Study in Values*. University of Chicago Press, Chicago.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Kornai, J. – Rothstein, B. – Rose-Ackerman, S. (eds.) (2004): *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*. Palgrave Macmillan, London.
- Lin, N. (2008): A Network Theory of Social Capital. In: Castiglione, D. – Van Deth, J. W. – Wolleb, G. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford.
- Marschall, M. – Stolle, D. (2004): Race and the City: Neighborhood Context and the Development of Generalized Trust. *Political Behavior*, 26: 125–154. DOI: 10.1023/B:POBE.0000035960.73204.64
- Medgyesi, M. – Boda, Zs. (2018): Intézményekbe vetett bizalom Magyarországon és az Európai Unió országaiban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest.
- Messing V. – Ságvári B. (2016): „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk”. A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(2): 17–37. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.2.17
- Messing V. – Ságvári B. (2020): *From landing to arrival. The subtle integration of immigrants across Western Europe*. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest.
- Morris, C. (1956): *Varieties of Human Value*. University of Chicago Press, Chicago.
- Offe, C. (1999): How Can We Trust Our Fellow Citizens? In: Warren, M. E. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Orbán, A. – Szántó, Z. (2005): Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 3(2): 55–70.
- Paldam, M. (2011): Generalized Trust: The Macro Perspective. In: Sacconi, L. – Antoni G. D. (eds.): *Social Capital, Corporate Social Responsibility, Economic Behaviour and Performance*. Palgrave Macmillan, London. DOI: 10.1057/9780230306189_13
- Paxton, P. (1999): Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment. *American Journal of Sociology*, 105: 88–127. DOI: 10.1086/210268
- Portes, A. (1998): Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1–24.
- Puntscher, S. – Hauser, C. – Walde, J. – Tappeiner, G. (2016): Measuring Social Capital with Aggregated Indicators: A Case of Ecological Fallacy? *Social Indicators Research*, 125(2): 431–449. DOI: 10.1007/s11205-014-0843-z
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York.
- Reeskens, T. – Hooghe, M. (2008): Cross-cultural Measurement Equivalence of Generalized Trust. Evidence from the European Social Survey. *Social Indicators Research*, 85(3): 515–532. DOI: 10.1007/s11205-007-9100-z

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Roccas, S. – Sagiv, L. – Navon, M. (2017): Methodological Issues in Studying Personal Values. In: Roccas, S. – Sagiv, L. (szerk.): *Values and Behavior*. Springer, London.
- Rokeach, M. (1973): *The Nature of Human Values*. Free Press, Glencoe.
- Rosenberg, M. (1956): Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review*, 21(6): 690–695. DOI: 10.2307/2088419
- Rothstein, B. – Stolle, D. (2008): How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4): 441–459.
- Sagiv, L. – Roccas, S. (2021): How do Values Affect Behavior? *Personality & Social Psychology Review*, 25(4): 295–316. DOI: 10.1177/10888683211015975
- Schwartz, S. H. – Boehnke, K. (2004): Evaluating the Structure of Human Values with Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Research in Personality*, 38(3): 230–255. DOI: 10.1016/S0092-6566(03)00069-2
- Schwartz, S. H. – Vecchione, M. – Fischer, R. – Ramos, A. – Demirutku, K. – Dirilen-Gumus, O. – Cieciuch, J. – Davidov, E. – Beierlein, C. – Verkasalo, M. – Lönnqvist, J-E. – Konty, M. (2012): Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4): 663–688. DOI: 10.1037/a0029393
- Schwartz, S. H. (1992): Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries. In: Zanna, M. P. (ed.): *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, London.
- Schwartz, S. H. (2005): Basic Human Values: Their Content and Structure across Countries. In: Tamayo, A. – Porto, P. (eds.): *Valores e comportamento nas organizações*. Petrópolis, Vozes.
- Schwartz, S. H. (2006): Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue française de sociologie*, 47(4): 929–968. DOI: 10.3917/rfs.474.0929
- Schwartz, S. H. (2016): Basic Individual Values: Sources and Consequences. In: Sander, D. – Brosch, T. (eds.): *Handbook of Values: Sources and Consequences*. Oxford University Press, Oxford.
- Sik, E. (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Simonovits B. – Szeitl B. (2016): Menekültekkel és migrációs politikával kapcsolatos attitűdök Magyarországon és nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. TÁRKI, Budapest.
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Takács, J. – Szalma, I. (2022): A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdök a 21. század elején Magyarországon. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI, Budapest.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Tamilina, L. (2018): *A Brief Overview of Approaches to Defining Social Trust*. MPRA Paper Archive, No. 96510.
- Tóth I. Gy. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése*. TÁRKI, Budapest.
- Uslaner, E. M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: 10.1017/CBO9780511614934
- Uslaner, E. M. (2012): Measuring Generalized Trust: In: Defense of the ‘Standard’ Question. In: Lyon, F. – Möllering, G. – Saunders, M. (eds.): *Handbook of Research Methods on Trust*. Edward Elgar, London. DOI: 10.4337/9781781009246.00017
- Utasi, Á (2002): *A bizalom hálója*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Woolcock, M. – Deepa, N. (2000): Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *World Bank Research Observer*, 15(2): 225–249.
- Woolcock, M. (2001): The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1): 1–17.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Mellékletek

A PVQ 21 itemje és a 10 értéktípus

21 item	10 értéktípus
Fontos számára, hogy új dolgokat találjon ki, hogy kreatív legyen. Szereti a dolgokat a saját egyéni módján intézni	Önállóság
Fontos számára, hogy saját maga döntsön arról, hogy mit csinál. Szeret szabad lenni és nem függni másoktól.	
Szereti a meglepetéseket, és szeret mindig új dolgokat csinálni. Fontosnak tartja, hogy az ember különféle dolgokat csináljon életében.	Ösztönzés
Keresi a kalandokat és szeret kockázatot vállalni. Izgalmas életet akar élni.	
Fontos számára, hogy jól érezze magát. Szereti kényeztetni magát	Hedonizmus
Minden lehetőséget megragad, hogy jól érezze magát. Fontos neki, hogy olyan dolgokat csináljon, amelyek örömet okoznak neki.	
Fontos számára, hogy megmutassa képességeit. Azt akarja, hogy az emberek nagyra becsüljék azért, amit tesz.	Elismerés
Fontos számára, hogy nagyon sikeres legyen. Reméli, hogy az emberek elismerik teljesítményeit.	
Fontos számára, hogy gazdag legyen. Azt akarja, hogy sok pénze és drága dolgai legyenek	Hatalom
Fontos számára, hogy tiszteljék mások. Azt akarja, hogy az emberek azt csinálják, amit mond	
Fontos számára, hogy biztonságos körülmények között éljen. Elkerül mindent, ami veszélyezteteti biztonságát.	Biztonság
Fontos számára, hogy a kormány biztosítsa biztonságát mindenfajta fenyegetéssel szemben. Azt akarja, hogy az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni polgárait	
Fontos számára, hogy szerény és visszafogott legyen. Megpróbál úgy élni, hogy ne vonja magára mások figyelmét.	Tradíció
A hagyományok fontosak számára. Megpróbálja követni azokat a szokásokat, amelyeket a vallási vagy családi hagyományok hagytak rá.	
Azt gondolja, hogy az embereknek azt kell csinálniuk, amit mások mondanak nekik. Azt gondolja, hogy az embereknek mindig be kell tartaniuk a szabályokat, akkor is, amikor senki sem figyeli őket.	Konformitás
Fontos számára, hogy mindig megfelelően viselkedjen. El akarja kerülni, hogy olyat tegyen, ami más ember szemében helytelen.	

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Nagyon fontos számára, hogy segítsen a körülötte élő embereknek. Törődik mások jóllétével	Jóindulat
Fontos számára, hogy becsületes legyen barátaihoz. A hozzá közel álló embereknek akarja szentelni életét	
Fontosnak tartja, hogy minden ember egyforma bánásmódban részesüljön. Azt gondolja, hogy mindenkinek egyenlő lehetőséggel kellene rendelkeznie az életben.	Univerzalizmus
Fontos számára, hogy meghallgassa azokat, akik másmilyenek, mint ő. Még akkor is, ha nem ért egyet velük, meg akarja érteni őket.	
Komoly meggyőződése, hogy az embereknek óvniuk kell környezetüket. Fontos számára, hogy vigyázzon a környezetére	

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A tíz értéktípus átlagai és a hozzájuk tartozó konfidencia intervallumok

	95%-os konfidencia intervallum	
	alsó	felső
Magyar átlag 2016–2022	4,74	4,76
95%-os konfidencia intervallum	4,71	4,59
Magyar átlag 2008–2014	4,94	4,94
95%-os konfidencia intervallum	4,92	4,96
Magyar átlag 2002–2006	4,89	4,89
95%-os konfidencia intervallum	4,87	4,92
Svéd átlag 2016–2022	5,11	5,11
95%-os konfidencia intervallum	5,09	5,14
Svéd átlag 2008–2014	5,02	5,03
95%-os konfidencia intervallum	5,00	5,03
Svéd átlag 2002–2006	4,71	4,71
95%-os konfidencia intervallum	4,69	4,74
Jóindulat	4,46	4,44
Önállóság	4,58	4,56
Univerzalizmus	3,87	3,84
Biztonság	3,68	3,65
Konformitás	3,34	3,31
Elismerés	4,00	3,98
Hedonizmus	3,37	3,34
Ösztönzés	3,88	3,85
Tradíció	3,02	2,99
Hatalom		

Forrás: saját szerkesztés az ESS 1–10. hullámai alapján

Megjegyzés: A számítások post-stratification súlyok használatával történtek

Az EP választások másodrendű jellege¹

NAGY LEVENTE²

ABSZTRAKT

A választás az egyéni szavazatokat közösségi szavazatokká aggregáló mechanizmus, a szavazatokat mandátumokká átváltó sajátos folyamat. Ezt a szerepet tölti be, akár nemzeti parlamenti, akár helyi-önkormányzati, vagy európai parlamenti választásokról legyen szó. Az Európai Parlamenti (a továbbiakban EP) képviselők közvetlen úton történő választási rendszere sajátos történelmi ívet írt le (1979-től), melyre az egységesítésre irányuló törekvés volt jellemző, de e törekvés eddig nem eredményezett teljes uniformizálást, csupán egy sajátosan mérsékelt egységesítést. Alapvető, de kihívó kérdésként tevődik fel, hogy milyen viszony áll(hat) fenn a nemzeti parlamenti (a továbbiakban NP) és az EP választási eredmények között. Az EP választások másodrendűnek, az NP választások pedig elsőrendűnek tekinthetők, ugyanis úgy tűnik, mintha az EP választások nem az európai kérdésekről, európai alternatívákról, hanem belpolitikai csatározásokról, az NP választások „második menetéről” szólnának (noha e másodrendűséget nem az állandóság, hanem inkább a dinamika jellemzi). Ennek fényében, nem túlzás az állítás, miszerint az EP politikai tér a tagállamok nemzeti politikai tereinek van alávetve, amiből következhet, hogy az EP választási eredményeket a nemzeti politikák, a tagállami politikai kontextusok határozzák meg elsősorban. Az első-, és másodrendű választás elválasztható egymástól (vajon ez mennyire éles?), de a két „rend” között kölcsönös egymásra hatás áll fenn. Kérdés, hogy a két szintű választás közötti viszony kapcsán megfogalmazhatók-e egyértelmű szétválasztások és következtetések (Reif-Schmitt, 1980), vagy célszerű a kérdés óvatosabb kezelése (Marsch, 1998; Covař, 2016).

KULCSSZAVAK: képviselet, választás, Európai Parlament, elsőrendű és másodrendű választás

ABSTRACT

The European Parliamentary Election as Second-Order Election

Elections are in fact specific mechanisms for aggregating political preferences of the majority of voters into one will, transforming votes into seats. This is the major role of any election, whether

¹ Jelen tanulmány a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tartott előadásom (2024.04.15) módosított, bővített változata.

² Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Szociológiai Intézet; e-mail: nagy.levente@arts.unideb.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

at local, parliamentary, or EU level. The elections of the members of the European Parliament by direct and universal suffrage started in 1979, with the proposal that the members of the EP to be elected in accordance with a uniform procedure in all EU countries. In pursuit of a uniform electoral procedure for all the member-countries meant that European elections must be based on the principle of proportional representation using either the list system or the STV system. However, it turned out, that some challenges and difficulties arose reaching agreement on common principles of all countries and on the harmonisation of national traditions. One of the consequences of the complex relationship between the national parliamentary and the EP elections is that the composition of the EP does not precisely reflect the actual balance of political forces in the European Community, because the national political systems actually decide most of what there is to be decided politically. The European elections turned out to be second-order elections as additional political events to national elections. The most important political issues thus are determined more by the domestic political cleavages, than by decisions originating in the European Community. The present paper analyses the interrelationship between the first-order national elections and the second-order European elections based more or less on the works of Reif-Schmitt (1980), Marsch (1998), Covař (2016) and others.

KEYWORDS: representation, election, European Parliament, first-order and second-order elections

Bevezető

Általánosságban véve választásokkal foglalkozni kihívó feladat, de az is elgondolkodtató, hogy miért választják egyesek e témakört kutatási céllal. Ha van némi igazságtartalma annak, amit a 19. századi Európa egyik kiemelkedő államférfija, a második Német Birodalom kancellárja, Otto von Bismarck mondott, amelynek értelmében az emberek vadászat után, udvarlás közben és választások előtt hazudnak a legtöbbet, akkor joggal tehető fel a kérdés, hogy mi is motiválja a kutatókat, elemzőket, hogy választáselméletekkel foglalkozzanak, választási rendszerek behatóbb tanulmányozásába kezdjenek. Ha a választás ugyanis tömény hazugságok, szándékos megtévesztések, megvezetések és a közösségek manipulálásának melegágya vagy kedvező kontextusa lehet, akkor ez egyfelől igencsak megnehezíti az elemzők dolgát, másfelől pedig komoly aggodásra adhat okot, hiszen ha a választópolgárok „manipulált állapotban” adják le voksukat egyik vagy másik pártra, akkor a választások tisztaságának, az eredmények legitimitásának megkérdőjelezésén túl, a demokratikus képviselő lényege kerülhet elvi szinten komoly veszélybe (Nem kivétel ez alól az EP választás sem).

Ha viszont a manipulációtól, megtévesztésektől mentessé tesszük a választást, annak „vegytisztá” formája is kérdésfelvetésekre, illetve alapvető tételek megfogalmazására késztet:

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Egyrészt, az általános és szabad választás nem fedi le a demokráciát, azaz nem lehet azonossági jelet tenni a kettő közé.³ A szabad és tisztességes választás szükséges, de nem elégséges feltétele a demokráciának.

Másrészt, a demokrácia nem azonos a többségi akarat érvényesülésével, azaz a társadalom akarata nem egyenlő a társadalom többségének akaratával. A többségi elv alkalmazására szükség van, hogy elejét lehessen venni az egyéni önkénynek, de a többségi akaratot kordában kell tartani, alkotmányos keretek közé kell szorítani,⁴ hogy megakadályozzuk a többségi zsarnokság kibontakozását.

Harmadrészt, a demokrácia egyik lényegi aspektusa a vita, ugyanis élénk és hatékony vita nélkül kevesebb esély mutatkozik korábbi hibák korrigálására. A vitának azonban csak akkor van értelme, ha a felek között létezik valamilyen kompromisszumkészség. Ennek hiányában a demokrácia fogalma üresedik ki. Éppen ezért, a mennyiségi fölényből származó erőpolitika kilép a demokrácia kereteiből.

Megítélésem szerint, ezek az „intelmek” elsődleges jelentőséggel bírnak a nemzeti parlamenti, helyi-önkormányzati, illetve az európai parlamenti választások elemzése során, feltéve, hogy komolyan vesszük az idevágó demokratikus értékeket.

Az Európai parlamenti képviselőt

A EP képviselők választása kapcsán mindenképp kiemelendő, hogy az Európai Parlament az egyetlen nemzetek fölötti (transznacionális) testület, amelynek tagjait 1979-től közvetlenül választják a tagállamok állampolgárai. Ennek következtében a testület nagyobb hatáskörrel bír,⁵ mint 1979 előtt, amikor is annak tagjait a tagállami kormányok delegálták. E megállapítás még akkor is helytálló, ha közben kiderül, hogy „a választói aktivitás választásról választásra csökken” (Fábián, 2010a: 245). Az EU fokozatos bővítésével értelemszerűen bővült⁶ az EU tagállamok, illetve az EP mandátumok száma is.

³ Nem szükséges tudományos jellegű közvéleménykutatásokat végezni ahhoz, hogy nyitott szemmel járva megtapasztaljuk a társadalom jelentős részének meggyőződését, amely szerint a demokrácia nem más, mint a többség kiválasztása (mely többség képviselője majd döntéseket hoz, saját belátása szerint).

⁴ Lásd R. Dworkin (1997): „Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv” In *Fundamentum*, 1. szám (http://epa.oszk.hu/02300/02334/00050/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_01_007-027.pdf)

⁵ Többek között azért, mert a polgárok általi felhatalmazás révén az EP egy „szupranacionális demokratikus bemenetként szolgál” az Unióban, az Európai Tanács (talán) túlzott kormányközi hatalmának enyhítésére (Kováč, 2016: 15–16) (Az viszont egy teljesen más kérdés, hogy az EP képviselők közvetlen megválasztásához fűzött kezdeti remények idővel milyen mértékben maradtak meg vagy foszlottak szét).

⁶ Az Európai Parlament bővítése kapcsán lásd többek között „Az Európa Parlament: Történeti háttér” (<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/11/az-europai-parlament-torteneti-hatter>), valamint „Az EU bővítése” (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-enlargement_hu)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. táblázat. EU tagállamok és EP mandátumok

Év	Tagállamok száma	Mandátumok száma
1979	9*	410
1981	10	434
1986	12	518
1990**	12	567
1995	15	626
2004	25	732***
2007	27	785
2014	28	751
2020	27	705****
2024	27	720*****

Forrás: Saját szerkesztés „az Európa Parlament: történeti háttér” adatai alapján

* A hat alapító tag (Franciaország, Németország, Olaszország, Benelux államok) mellé 1973-ban csatlakozott Dánia, Írország és az Egyesült Királyság, így bővült kilencre a tagok létszáma.

** A két német állam egyesítésével nem változott a taglétszám, de igazítani kellett a parlamenti képviselői létszámot, hogy tükrözze a demográfiai változást „Az európai parlamenti képviselői helyek elosztására szolgáló rendszer” című, a Parlament 1992 júniusi állásfoglalásában körvonalazott javaslattal összhangban (Az Európa Parlament: Történeti háttér).

*** A korábbi 15 tagállam számára biztosított helyek számát 91-el csökkentették (626-ról 535-re) és a 197 képviselői helyet (732 – 535) a 15 tagállam között arányosan osztották szét.

**** A létszámcsökkenés az Egyesült Királyság kilépésének következménye.

***** Kilenc tagállam 1-gyel, három pedig 2-vel növelhette képviselőinek számát.

Nem meglepő, hogy a mandátumok szétosztása a tagállamok lélekszáma alapján történt, a „degresszív arányosság” elve mentén⁷. Ez nem egyedi eset, noha a nagyobb mértékű eltérések joggal okozhatnak aggodalmat a választójogi egyenlőség, de elsősorban a szavazati súlyegyenlőség elvének megsértése terén. Összegezve, 1981-től több alkalommal is eszközöltek korrigálásokat, egyrészt a bővítések, másrészt a demográfiai változások, harmadrészt, politikai fejlemények (a két német állam egyesítése, Brexit) miatt, de e korrigálások kevésbé javították a mandátumrészesedések arányosságát.

⁷ A „degresszív arányosság” elve azt jelenti, hogy a kisebb országoknak szám szerint kevesebb EP-képviselője van, mint a nagyobb tagállamoknak, mivel a nagyobb országok képviselői több embert képviselnek (https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2018/2/story/20180126STO94114/20180126STO94114_hu.pdf), de a változás mértéke fokozatosan csökken, vagyis az elején nagyobb, majd egyre kisebb mértékű (támogatva ezáltal a kis tagállamok képviseletének mértékét).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

2. táblázat. Az EP képviselői helyek elosztása néhány tagállamban (2024)

Tagállam	Lélekszám (millió)	Mandátumok száma	Egy mandátumra eső lélekszám (ezer)
Németország	83	96	864
Franciaország	67.5	81	833
Hollandia	17.3	31	558
Magyarország	9.8	21	466
Szlovénia	2.1	10	210
Ciprus	1.2	6	200

Forrás: Saját szerkesztés

3. táblázat. A magyar pártok EP mandátumrészesedése (2004–2019)

Év	Összes mandátum	Fidesz*	MSZP	MDF	SZDSZ	Momentum	DK	LMP	Jobbik	Együtt- PM
2004	24	12	9	1	2	-	-	-	-	
2009	22	14	4	1	-	-	-	-	3	
2014	21	12	2	-	-	-	2	1	3	1
2019	21	13	1	-	-	2	4	-	1	

Forrás: Saját szerkesztés a Nemzeti Választási Iroda honlapjának adatai alapján

* A Fidesz 2004-ben egymagában, 2009-től viszont már a KDNP-vel szövetségben indult.

Az Európai parlamenti választásokról

Korábban már tettem említést arról, hogy 1979 előtt a Közgyűlés, majd a Parlament tagjait az egyes kormányok delegálták, 1979-től azonban közvetlenül választották a képviselőket a tagállamok. Noha a Párizsi Szerződés (1951) lehetővé tette a tagok közvetlen választását (21. cikk), de egyetlen tagország sem élt a lehetőséggel. Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés (1957) megszüntette ezt a lehetőséget, de itt már megfogalmazódott a képviselők közvetlen választásának, illetve egy egységes választási rendszerre vonatkozó javaslat kidolgozásának szükségessége (138. cikk).⁸ A javaslatok és jelentések különböző okok miatt megrekedtek, a politikai napirendről lekerültek, végül azonban az 1975-ben elkészült Pa-

⁸ Lásd „Európai parlamenti választások: választási reform”, *Infojegyzet*, 2023/6.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tíjn-jelentés⁹ (Fábián, 2005) alapján a parlament egy tervezetet dolgozott ki, melyet 1976-ban a Tanács némi módosítással, de elfogadott. A képviselők közvetlen választása tehát realitássá vált, az egységes választási rendszerről azonban nem született érdemi döntés, az egységes rendszer megalkotásának feladatát halasztották, ugyanis az akkori politikai viszonyok mellett aligha tűnt megvalósíthatónak a választási rendszer teljes uniformizálása (León, 2017).

1979-ben minden tagállam maga szabta meg a képviselők megválasztásának mikéntjét, nem véletlen tehát, hogy az egységes rendszerre irányuló törekvés nem szűnt meg, mi több, számos kísérlet született annak kidolgozására.¹⁰ Annak ellenére, hogy lekerült a napirendről, egyfajta (gondolati) áttörést jelentett e folyamatban a de Gucht-jelentés (1993), amely nem a teljes egységesítést emelte ki, hanem a rendszer főbb elemeibe való egyezést helyezte a figyelem középpontjába (Fábián, 2005). Ezt követően, a teljesen egységes választási rendszer kidolgozásának nehézségeiből okulva, az Amszterdami Szerződés (1997) megengedte az egyes tagállamokban alkalmazott eljárások közös elveinek rögzítését. Az 1999-es év a reformfolyamat sarkalatos pontja, ugyanis Anglia, Skócia és Wales elfogadta a – relatív többségi rendszerről – listás rendszerre történő átállást (d'Hondt módszer), Észak-Írország pedig az STV rendszert.

Az egységes alapelvek meghatározása értelemszerűen azt jelenti, hogy az *EP képviselői választásoknak közös alapelveken kell nyugodniuk*, de a mérsékelt egységesítési forma lehetővé teszi, hogy a *részkérdéseknek nem kell egységeseknek lenniük, azok nemzeti szabályozás alá esnek*. A 2002-es Tanácsi Határozat¹¹ olyan közös alapelveket fogalmazott meg, mint: arányos képviseleti elven alapuló választás; a kerületi felosztás tagállami hatásköre (de ez nem sértheti az arányosságot); bejutási küszöb $\leq 5\%$ ¹²; a nemzeti és az EP képviselői mandátum összeférhetetlensége.¹³ Erre az egységesítés irányába mutató intézkedésre azért (is) volt szükség, hogy ugyanarra a pozícióra ne különböző alkotmányos, intézményi és politikai körülmények között válasszanak képviselőket a polgárok (Fábián, 2005). E közös pontok mellett azonban az arányos választási rendszer és a lista mikéntje, a választás időpontja, a jelöltek korhatára, a kerületi felosztás, a bejutási küszöb, a szavazás kötelező (vagy

⁹ A jelentés egy egységes választási rendszer, három lépésben történő bevezetését tartalmazta.

¹⁰ A sorozatos próbálkozás-kudarok egyik fő oka az Egyesült Királyság 1999-ig tartó ellenállása volt.

¹¹ A 2002/772/EK, EURATOM tanácsi határozatról van szó. Lásd *Infojegyzet*.

¹² Tény, hogy 1999-től minden tagállam arányos választási rendszert alkalmaz, de nem árt azért óvatosan kezelni ezt az általánosítást. Magyar vonatkozásban például a d'Hondt módszer arányosnak minősül (önmagában), de a 2019-es EP választásokon a Fidesz-KDNP túlzott dominanciájának, illetve az 5%-os küszöbvel „kiejtett” pártok elveszett szavazatainak (szám szerint 295 018/ 3 470 566) eredményeként a 12 mandátumos Fidesz-KDNP a szavazatok 52.56%-val a mandátumok 61.9%-át gyűjtötte be, ami 18%-os fölültreprezentáltságot eredményez. A másik oldalon, az MSZP-PM például a maga 6.61%-os szavazatrészesedésével a mandátumok 4.76%-át szerezte meg, ami 28%-os alulreprezentáltságot jelent. Mindkét eredmény erősen aránytalannak tekinthető.

¹³ Ez arra vonatkozik, hogy nem lehet valaki EP képviselő és NP képviselő egyszerre.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

opcionális) volta nem kell, hogy azonos legyen az egyes országokban. Nem megfelelő, hogy az egységesítésre való törekvés és az eltérő választási szabályozás gyakran eredményezett feszültséget.

A szemléltetés kedvéért nézzük meg a mérsékeltlen egységes EP választásokon belül a nemzeti szabályozás alá tartozó – a fentebb felsorolt – szempontokat:¹⁴

Az arányos választási rendszer mikéntje

Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Magyarország, Nagy-Britannia (stb.): d'Hondt módszer

Olaszország: Hare módszer

Svédország: Módosított St.-Laguë

Írország: STV

A lista mikéntje

Zárt lista:¹⁵ Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Spanyolország, Románia.

Félig nyitott lista:¹⁶ Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Svédország, Szlovákia, Szlovénia (stb.).

Teljesen nyitott lista:¹⁷ Finnország

„Panachage”:¹⁸ Luxemburg

Nem listás: Írország

A választás időpontja

Hollandia: június 6

Írország: június 7

Lettország, Málta, Szlovákia: június 8

Csehország: június 7-8;

Olaszország: június 8-9;

A többi tagállam: június 9

¹⁴ Az egyes szempontok szerinti felsoroláshoz lásd többek között AT A GLANCE, Infographic, 2024 *European Elections: National Rules* ([https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/754620/EPRS_ATA\(2023\)754620_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/754620/EPRS_ATA(2023)754620_EN.pdf)); 2024 European elections national rules V2_Number of MEPs (https://epthinktank.eu/2023/12/07/2024-european-elections-national-rules/2024-european-elections-national-rules-v2_number-of-meps/); illetve az első 25 tagállamra vonatkozóan FÁBIÁN, 2005.

¹⁵ A szavazópolgárnak nincs lehetősége a párt által megadott sorrend megváltoztatására.

¹⁶ A szavazópolgár kedve szerint felcserélheti a jelöltek teljes sorrendjét.

¹⁷ A szavazópolgár szavazhat különböző listán szereplő jelöltekre, ennek sajátja, hogy nincs előre felállított lista (a jelöltek *abc* sorrendben vannak felsorolva).

¹⁸ A „panachage” egy sajátos listás módszer, amelyben a szavazó különböző pártok listáiról választhatja össze preferált jelöltjeit. Lásd *Britannica* (<https://www.britannica.com/topic/panachage>).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A jelöltek korhatára

Görögország, Olaszország: 25 év

Románia: 23 év

Bulgária, Csehország, Észtország, Írország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia, Ciprus: 21 év

A többi tagállam: 18 év

Kerületi felosztás

Több kerület: Belgium, Írország, Olaszország, Lengyelország.

Egy kerület: a többi tagállam

Bejutási küszöb

5%: Csehország, Franciaország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia.

4%: Ausztria, Olaszország, Svédország.

3%: Görögország

1.8%: Ciprus

A többi tagállamban nincs bejutási küszöb meghatározva.

A szavazás opcionális volta

Belgium, Bulgária, Görögország, Luxemburg: kötelező szavazás

A többi tagállam: opcionális szavazás

A teljes egységesítés, illetve a teljes tagállami szabályozás helyett a köztes megoldás, azaz, a választási rendszer mérsékelt uniformizálása eszünkbe juttathatja az Uniót régóta terhelő alapkérdést: *Európai föderalizmus* vagy a konföderációra emlékeztető *szuverén nemzetállamok* sajátos szövetsége az elsődleges cél?

Az EP képviselők megválasztására használt választási rendszer köztes megoldása arra engedhet következtetni, hogy a nemzeti sajátosságok, az eltérő politikai kontextusok figyelembevétele nélkül csekélyebb esély ígérkezik a tagállamok együttműködésére. A választási rendszer módosítására irányuló próbálkozások kudarcok, illetve a sorozatos reformkísérletekkel szembeni ellenállás pedig azt sugallja, hogy a tagállami különbségeken (sajátos hagyományok, a fennálló választási rendszerek egymástól eltérő jellege, stb.) túl az egyes országok meghatározó pártjait (többnyire kormánypártok) nemcsak az egységesítési törekvések jellemzik, hiszen e pártokat az értékorientált elköteleződésük mellett érdekalapú motivációk is irányítják, olyanok, amelyek ellenébe mennek az egységesítési szándékoknak.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az EP választások másodrendűsége

Az EP képviselők közvetlen választásának elsődleges fontosságot tulajdonító kutatók kiindulópontja, hogy a demokratikus közösség (társadalom) egyik legfontosabb jellemzője az általános és szabad választás. Ha komolyan vesszük a képviselő elvét, akkor a közügyi döntések, illetve a döntéshozók elszámoltatása terén a választás a demokrácia „elengedhetetlen eszköze” (Powell, 2000; King, 1981), amit tovább erősít, hogy a képviselői demokrácia kiüresedik, ha nincs közvetlen választás (Han, 2007). Mi több, a képviselők közvetlenül történő megválasztása nélkül az EU csupán egy „önmaga által demokratikusnak kikiáltott” intézmény lenne (Mair-Thomassen, 2010).

A képviselők közvetlen választása a régóta fennálló kormányközi-szupranacionális vitában a kettő egyfajta kiegyensúlyozáshoz és az Unión belüli „európai népek identitásának megteremtéséhez” járul hozzá, a demokratikus választással pedig „legitimálja a politikát” (Marsh–Mikhaylov, 2010). Ez utóbbi véleményt támasztja alá, hogy a képviselők közvetlen választása a nemzetek fölötti európai közösség erősítését szolgálja, mivel közvetlen kapcsolatot teremt a döntéshozók és az uniós polgárok között (Dinan, 1999). A közvetlen választás a közös jövő közvetlenebb ellenőrzését eredményezi, ami egyfajta katalizátorként mozgósítja Európa népeit.

Az EP választásokra vonatkozó ilyen és ehhez hasonló vélemények nemcsak azt sugallják, hogy széles körben nagy reményeket fűztek az EP választásokhoz, hanem – jelen tanulmány szempontjából – azt a fontos üzenetet is tartalmazzák, hogy nem is annyira egyértelmű az európai demokrácia erősítésére szolgáló és a tagállamok integritását segítő EP választásokat az NP választások „meghosszabbításaként” másodrendűnek tekinteni.

Az optimisták táborával szemben azonban ott állnak a pesszimisták, akik szerint az EP képviselők közvetlen választása kockázatot jelenthet a tagállamok szuverenitására nézve, nem beszélve arról, hogy a szkeptikusok szerint a közvetlen választás nem fogja növelni a polgárok érdeklődését az európai ügyek iránt (Marsh–Mikhaylov, 2010).

Christian Malène szerint az EP választás „ügyeit” nem az európai, hanem az egy mástól eltérő tagállami politikák fogják meghatározni. Kérdés, hogy „az amúgy is sok választáson részt vevő európai polgárokat hogyan lehet majd rávenni arra, hogy szavazzanak olyan EP jelöltekre, akik távol is vannak tőlük, és akik között a szavazók aligha tudnak bármilyen különbséget is tenni” (Malène, 1975 In Covař, 2016: 19).

Hasonló véleményen van Lord Watson is, aki úgy véli, hogy a közvetlen szavazás nem lesz serkentő hatással az európai integrációval kapcsolatos kérdések körüli vitákra (Watson, 1975 In Covař, 2016: 19).

Klasszikusnak számító írásukban Reif és Schmitt azt állítják, hogy az EP nem tükrözi híven az európai közösség „valódi” politikai erőviszonyait, ugyanis, amíg a politikai kérdések (ügyek) és a fölöttük meghozott döntések túlnyomóan a nemzeti

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

politikai rendszer fennálló hatalmától függenek, addig az EP választások a nemzeti alapú elsőrendű választások másodrendű eseményévé válnak, mely választások eredményeit inkább a belpolitikai törésvonalak határozzák meg, mintsem az európai közösség szintjén felmerülő alternatívák (Reif-Schmitt, 1980: 3).

Hasonlóan vélekedik Michael Marsh is, aki szerint az EP választások valóban „másodrendűek”, de a kormányváltások gyakoriságától, a pártrendszerek szerkezetétől és a pártok közötti erőviszonyoktól függően egy igen sajátos és változó (azaz, kevésbé világos és egyértelmű) viszony alakul ki az EP választás és az azt közrefogó két NP választás között. Az elsőrendű és másodrendű választások közötti megkülönböztetés nem annyira éles, a kettő kölcsönös egymásra hatása pedig nem tűnik annyira egyértelműnek, mint ahogy azt Reif és Schmitt gondolták (Marsh, 1998: 591).

Az évek előrehaladtával mégiscsak kiderült, hogy a kezdeti optimizmus egyre gyengül, és az EP képviselők közvetlen választása egyre inkább a NP választások másodrendű választásának tekinthető (Reif-Schmitt, 1980), ez utóbbi lévén „nemzeti versengés más eszközökkel” (Caramani, 2006: 2).

Figyelemre méltó gondolat, hogy a másodrendű választási modell az egyéni motivációk több feltételezésén nyugszik, amelyek lényegét az ún. „áthelyezéssel hipotézisben” lehetne összegezni (Rohrschneider-Clark, 2008: 137). Ennek értelmében a szavazók – feltehetően – a nemzeti szintű politikai események megítélését Európai Unió szinten (is) alkalmazzák, azaz, a nemzeti hatásokat EU-s szintre „helyezik át” az EP választások alkalmával. Ez azt jelenti, hogy a szavazók az Európai Uniót nem önmaga teljesítménye alapján értékelik és ítélik meg.¹⁹

Ugyancsak említésre érdemes Stavros Skrinis és Eftichia Teperoglou munkája, amelyben a szerzők többnyire nem az elsőrendű és másodrendű választások létrejöttére, a kettő közötti különbségekre, illetve a közöttük fennálló kölcsönös hatásokra fókuszálnak, hanem ezen túllépve elsősorban a másodrendű választások két nagy típusának (lokális és európai) összehasonlítására helyezik a hangsúlyt. Azontúl, hogy mindkettő sajátos viszonyban áll az elsődleges választásokkal, a szerzőpáros arra a következtetésre jut, hogy a lokális és az EP választások között érdemi különbségek mutathatók ki, ami arra utal, hogy a kettő független egymástól, mindkettőben más és más tényezők befolyásolják a szavazói döntéseket (Skrinis – Teperoglou, 2008: 163).

Tanulmányukban Arjan Schakel és Charlie Jeffery nem lokális, hanem regionális választásokról beszélnek, és ezen a néven helyezik azokat elemzésük középpontjába. Elismerik, hogy valóban megkülönböztethetők egymástól az elsőrendű és a másodrendű választások, de azt is hangsúlyozzák, hogy az ismert másodrendű modell alkalmazásával, a regionális választási eredmények alapján kevésbé lehet előremu-

¹⁹ A két szerző azonban árnyalja e hipotézist, hiszen vizsgálataik során arra a következtetésre jutottak, hogy az az EP választásokon a szavazói akaratot meglepő módon nagyobb mértékben befolyásolták az EU-szintű tényezők, mint azt többen gondolnák.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tató (például, következő nemzeti parlamenti választás) jóslatokba bocsátkozni az olyan politikai közegben:

- amelyben a regionális választások nem jelzik az esetleges nemzeti szintű kormányváltást,
- amelyre erős, autoriter jellegű politizálás jellemző,
- amelyben a regionális választásokon inkább helyi erők, és nem nemzeti pártok versengenek a mandátumokért (Schakel–Jeffery, 2012: 323–324).

A választások két szintű megközelítése kapcsán R. H. Dinkel 1977-es munkájához érdemes visszatérni, melyben a szerző gondolatébresztő eredményekre hívta fel a figyelmet. A Német Szövetségi Köztársaság választási eredményeit tanulmányozva a szerző arra jött rá, hogy a szövetségi pártok tartományi választási eredményei nagymértékben függenek a tartományi választásoknak a szövetségi cikluson belüli időzítésétől (Dinkel, 1977: 348; In Schakel–Jeffery, 2012).

Talán erre alapozva vitték tovább gondolataikat Reif és Schmitt, akik már világosan megkülönböztették az elsőrendű és másodrendű választásokat, és „másodrendű nemzeti választások” kifejezést használva fogalmazták meg újszerű hipotézisüket. Elméleti modelljük lényege, hogy az EP választásokhoz köthető politikai tér (aréna) tulajdonképpen kilenc²⁰ másodrendű politikai térből tevődik össze, miközben mind a kilenc tagállam rendelkezik egy-egy elsőrendű politikai térrel (Reif–Schmitt, 1980; Scrinis–Teperoglou, 2008: 164–165). Reif és Schmitt hipotézise alapján az vonható le, hogy a másodrendű politikai teret és értelemszerűen az EP választási eredményeket egyértelműen meghatározzák az elsőrendű politikai terek (a tagállamok nemzeti politikája, politikai kontextusa), noha nem biztos, hogy ez annyira egyértelmű (Marsch, 1998).

A továbbiakban két alapvető szempont mentén fejtem ki az EP választások másodrendű modelljét, egyfelől arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy mitől nevezhető másodrendűnek egy választás, másfelől, azt vizsgálom meg, hogy hol érhető leginkább tetten a két szintű választás közötti kölcsönhatás, illetve, hogy mivel magyarázhatók e változások.

A másodrendű választási modell

Kiinduló kérdésként tételeződik, hogy vajon mitől másodrendű az EP választás. Úgy tűnik, az EP választások többnyire nem az európai politikai személyekről, vagy az európai pártcsaládokról, de nem is az európai ügyekről, hanem hazai ügyekről, a nemzeti politikai törésvonalak által meghatározott pártok közötti csatározásokról

²⁰ Ne feledjük, a szerzők az 1979-es első közvetlen választásokat elemezték tanulmányukban, amikor is kilenc tagja volt az Európai Uniónak.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

szólnak (Kovař, 2016: 19–20). Ha így van, akkor e választások kevésbé teremtenek valódi kapcsolatot képviselő és elszámoltathatóság között (Micossi, 2008; Bogdanor, 2007), hiszen nem az európai emberek európai ügyekre vonatkozó akaratérvesnyesítéséről szólnak, ezért kevésbé tekinthetők (ténylegesen) demokratikus folyamatoknak (Hix–Marsh, 2011).

A két szint közötti lényeges különbség, hogy az EP képviselők megválasztásának tétje nem a kormány kiléte, nem a kormány-ellenzék körvonalazódása (Reif–Schmitt, 1980), miközben az EP választások kimenetét többnyire a belpolitika határozza meg. A brit, a holland, a német parlamenti, vagy az amerikai elnökválasztáshoz képest az EP-hez köthető választási verseny kevésbé jelentős pozíciókért folyik (Norris, 1997: 111). Úgy tűnik, mintha az EP választások az NP választások „félidős megmértetése” lenne (Kovař, 2016: 20), és ez mindenképp azt sejteti, hogy másodrendűségéből adódóan az EP választásokon kisebb a tét²¹, mint az NP választásokon (Reif–Schmitt, 1980: 9 Norris, 1997: 111–112), ami a választói magatartás lényeges változását is eredményezi.

Ennek azonban több olyan következménye is van, amelyek a modell alapjául szolgáló jellemzőkre mutatnak rá, kifejezve egyben a két szint kölcsönös egymásra hatását, illetve a kettő közötti viszonyt is (Reif–Schmitt, 1980: 8–10; Norris, 1997; Marsch, 1998).

A két szint közötti viszony (kölcsönhatás)

Mivel ugyanaz a politikai aréna, ugyanaz a pártrendszer, és ugyanazon pártok közötti versengés jellemzi mindkét szintű választást, a közös kontextus igencsak sajátossá teszi a kettő közötti viszonyt. Az első és másodrendű választások közötti kölcsönös hatás jellemzői közül kiemelésre érdemesek: az EP választásokon való alacsonyabb részvétel; az EP választások időzítése az NP választási cikluson belül; a kormánypártoktól való viszonylagos elfordulás (szerényebb szereplés vagy akár vereség); nagypártok gyengébb szereplése, illetve kis- és/vagy pártok viszonylagos térnyerése. Ez

²¹ Fordítva is érvényes lehet: a kisebb tét hozza magával a másodrendűséget. Világosnak és egyértelműnek tűnik a válasz, de mégis érdemes feltenni a kérdést, hogy mit is tartalmazhat a kevésbé jelentős pozíciókat magába foglaló „kisebb tét”. Véleményem szerint, egyrészt, a nemzeti parlamenti választások után létrejövő kormány kiléte jóval nagyobb mértékben meghatározza a polgárok mindennapjait, mint az EP választások. Másrészt, a nemzeti parlament „közelebb” van, kézzelfoghatóbb, jóval ellenőrizhetőbb, és érzelmileg is más színezete van a tagállamok polgárai számára, mint az EP-nek. Végül, de nem utolsósorban, az egyes tagállamok EP választásán elsőpró győzelmet arató párt képviselői nem biztos, hogy az EP többségi táborához tartoznak, aminek következtében jóval kisebb beleszólásuk van az Európai Parlament döntéseibe, mint a többségi tábornak, annak ellenére, hogy az EP nem tagolódik kormány-ellenzék táborokra. Ez a felismerés tovább csökkentheti az EP választások „értékét” a szavazók többségének szemében (Hazai viszonylatban ez utóbbi szempont egyáltalán nem elhanyagolható, noha a szavazópolgárok túlnyomó többségét ez kevésbé foglalkoztatja, az „igazi” tét ugyanis a jelenlegi hatalom győzelme – vagy kudarca – az ellenzékkel szemben).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

utóbbi kettő esetében a szavazói magatartásváltás fontos tényező lehet, mely váltás a stratégiai vagy taktikai szavazásban fejeződik ki.²²

RÉSZVÉTEL²³

A részvétel kérdése tehát nem az egyetlen aspektus az EP választások vizsgálatának szempontrendszerében, de mindenképp központi helyet foglal el, nemcsak a demokratikus legitimáció szemszögéből, hanem a NP választásokhoz viszonyított jelentősége szempontjából is, olyannyira, hogy – a későbbiekben látni fogjuk – kijelenthetjük: az alacsony részvétel (Reif – Schmitt, 1980: 9) az EP választások másodrendűségének egyik fontos ismérve. Kérdés azonban, mivel magyarázható, hogy kisebb tét mellett a szavazópolgár nagyobb eséllyel marad távol az urnától.

Elemi megközelítésben, mivel a tét kisebb, a szavazás „ára” megnő, a szavazásból származó előny csökken, ennek tudatában a szavazó nagyobb eséllyel marad ott-hon, és a részvétel így – valószínűsíthetően – alacsonyabb, mint az NP választásokon (Marsch, 1998: 592–593).

4. táblázat. A 2019-es EP és az azt közrefogó NP választások részvételi adatai a Tizenötök Európájában

Tagállam	Részvétel (%)		
	Nemzeti Parlamenti		EP
	Előző	Rákövetkező	
Ausztria	(2017) 80.0	(2019) 75.6	59.8
Belgium	(2014) 89.4	(2019) 88.4	88.5
Dánia	(2019) 84.6	(2022) 84.2	66.8
Egyesült Királyság*	(2017) 68.8	(2019) 67.3	37.2
Finnország	(2019) 40.8	(2023) 72.6	40.8
Franciaország**	(2017) 48.7	(2022) 47.5	50.1
Görögország	(2019) 58.7	(2023) 52.8	58.7
Hollandia	(2017) 81.9	(2021) 78.7	41.9
Írország	(2016) 65.1	(2020) 62.9	49.7

²² A nagypártok gyengébb, illetve a kispártok jobb szereplése kapcsán meg kell még említenünk az arányos választási rendszer szerepét is, főleg azokban a tagállamokban, amelyekben többségi módszert (is) alkalmaznak.

²³ Megítélésem szerint a részvétel az egyik központi – és a demokrácia szempontjából dilemmás – kérdése az EP választásoknak, ezért jóval részletesebben mutatom be, mint a további kérdéseket.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Luxemburg	(2018) 89.7	(2018) 87.2	84.1
Németország	(2017) 76.2	(2021) 76.4	48.1
Olaszország	(2018) 72.9	(2022) 63.8	54.5
Portugália	(2019) 48.6	(2022) 51.5	30.7
Spanyolország	(2019) 66.2	(2023) 66.6	60.7
Svédország	(2018) 87.2	(2022) 84.2	55.3
Átlag	70.59	70.65	55.13

Forrás: Saját szerkesztés és számítások a tagállamok választási honlapjainak adatai alapján

* A köztudottan EU-ellenes Egyesült Királyságban tapasztalható alacsony részvétel talán csak kevesek számára meglepő, de mint tudjuk, az EK ki is lépett az Unióból, 2020-ban.

** Megjegyzendő, hogy a kétfordulós rendszer első fordulóját vettem alapul, illetve, hogy Franciaországban nagyobb súlya van az elnöki választásoknak (2017-ben 74.56%, 2022-ben pedig 71.99%-os az elnökválasztási részvétel), talán ennek tudható be, hogy az EP választásokon nagyobb volt a részvételi arány, mint a nemzeti parlamenti (Nemzetgyűlés) választásokon.

5. táblázat. A 2019-es EP és az azt közrefogó NP választások részvételi adatai a 2004-től csatlakozott 13 tagállamban

Tagállam	Részvétel (%)		
	Nemzeti Parlamenti		EP
	Előző	Rákövetkező	
Bulgária	(2017) 52.6	(2021) 49.1	32.6
Ciprus	(2016) 66.7	(2021) 65.7	45.0
Csehország	(2017) 60.8	(2021) 65.4	28.7
Észtország	(2019) 63.7	(2023) 63.5	37.6
Horvátország	(2016) 52.6	(2020) 46.4	29.8
Lengyelország	(2019) 61.7	(2023) 74.4	45.7
Lettország	(2018) 54.6	(2022) 59.4	33.5
Litvánia	(2016) 50.6	(2020) 47.8	53.5
Magyarország	(2018) 69.7	(2022) 69.6	43.6
Málta	(2017) 92.0	(2022) 85.6	72.7
Románia	(2016) 39.5	(2020) 31.9	51.2
Szlovákia	(2016) 59.4	(2020) 65.7	22.8
Szlovénia	(2018) 52.6	(2022) 70.9	28.9
Átlag	59.73	61.18	40.43

Forrás: Saját szerkesztés és számítások a tagállamok választási honlapjainak adatai alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

6. táblázat. A 28 tagállam együttes választási részvétele a 2019-es EP választásokon

Nemzeti Parlamenti		EP
Előző	Rákövetkező	
65.5	66.3	48.3

Forrás: Saját számítások a tagállamok választási honlapjainak adatai alapján

Az adatok világosan jelzik, nem pusztá feltételezés, hogy az EP választásokon lényegesen kevesebb választópolgár adja le voksát, mint az NP választásokon. A két szintű választáson tapasztalt részvétel közötti jelentős eltérésnek a háttérében nemcsak az eurokritikus és euroskeptikus mentalitás áll, hanem vélhetően az is, hogy az európai polgárok szemében az EP választásoknak jóval kisebb a tétje, mint az NP választásoknak. Ha pedig alacsonyabb a tét, a hatalom jóval kevesebb anyagi ráfordítással szerényebb mozgósítást végez, mint az NP választások kampányában, noha épp a demokrácia nevében, az euroválasztás iránti érdeklődést növelő EP kampánynak nagyobb szerepe kellene, hogy legyen. Mégis, úgy tűnik, a csekély érdeklődés és motíváltság is távolmaradásra sarkallja a választópolgárokat.

Úgy vélem, külön tanulmány tárgya lehetne annak vizsgálata, hogy milyen okok eredményezik a jelentős részvételi eltérést a 2004-től csatlakozó tagországok és a nyugati tagállamok között (40.43% az 55.13%-hoz képest).²⁴ E kérdés annál is inkább kihívó, mivel ez a különbség aligha magyarázható az EP választások általánosságban vett másodrendűségével, amint arra sem ad választ e másodrendűség, hogy 1979-től az EP választási részvételi adatok csökkenő tendenciát mutatnak.²⁵

7. táblázat. A részvételi adatok *diakron* és *szinkron* összevetése 15 tagállamban²⁶

Ország	Részvétel								
	1979	1984	1989	1994	1999	2004	2009	2014	2019
Franciaország	60.7	56.7	48.8	52.7	46.7	42.7	40.6	42.4	50.1
Németország	65.7	56.8	62.3	60.0	45.2	43.0	43.2	48.1	61.4
Olaszország	85.6	82.5	81.1	73.6	69.7	71.7	65.1	57.2	54.5
Hollandia	58.1	50.9	47.5	35.7	30.0	39.3	36.8	37.3	41.9

²⁴ A példa kedvéért: a 28.7%-os cseh, vagy a 29.8%-os horvát részvétel a 66.8-os dán, vagy a 60.7%-os spanyol mutatóval szemben (szándékosan nem említem a kötelező szavazást előíró Belgiumot vagy Luxemburgot, a maguk 80% fölötti részvételével).

²⁵ A csökkenő tendencia, illetve a tagállamok közötti jelentős részvételi eltérés kapcsán lásd bővebben Kovař, 2016: 37–39.

²⁶ A 15 tagállamot csatlakozási sorrendben állítottam fel. A mintavételszerű táblázat közel áll a teljes tagállami adatokhoz.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

E. Királyság	32.4	32.6	36.4	36.4	24.0	38.5	34.7	35.6	37.2
Görögország	-	77.2	80.0	71.2	70.3	63.2	52.5	59.3	58.7
Spanyol- ország	-	-	54.7	59.1	63.0	45.1	44.9	43.8	60.7
Ausztria	-	-	-	-	49.4	42.4	45.9	45.4	59.8
Svédország	-	-	-	-	38.8	37.9	45.5	51.1	55.3
Lengyel- ország	-	-	-	-	-	20.9	24.5	23.8	45.7
Szlovákia	-	-	-	-	-	16.9	19.6	13.1	22.8
Magyarország	-	-	-	-	-	38.5	36.3	28.9	43.5
Ciprus	-	-	-	-	-	72.5	59.4	43.9	45.0
Bulgária	-	-	-	-	-	-	37.5	35.8	32.6
Horvátország	-	-	-	-	-	-	-	25.2	29.9
Átlag	60.5	59.5	58.7	55.5	48.5	44.1	41.9	39.4	46.6

Forrás: Saját szerkesztés és számítások a tagállamok választási honlapjainak adatai alapján

Az adatok *diakron* összehasonlításából világosan látszik a lineárisan csökkenő tendencia, ami a szavazói magatartásról, az EU-hoz, az EP-hez való viszonyulásról árulkodik. Nem túlzás tehát azt feltételezni, hogy a csökkenő részvételi folyamat arra utalhat, hogy az urnáktól való távolmaradás nemcsak a kisebb tét, valamint az Európával szembeni ellenességgel, az Európai Unióval való szembefordulással magyarázható, hanem a politikából való egyre fokozódó kiábrándulással, a politika iránti bizalom csökkenésével is (Fábián, 2010a), főleg Európa keleti részében. Elgondolkodtató lehet a növekvő érdektelenségből fakadó részvételi tendencia kapcsán az is, hogy az első szavazáskor az „újdomság ereje” rávetül a szavazókra, ez az impulzus azonban fokozatosan veszít lendületéből, és a kezdeti momentum csökkenő ívet ír le (Richardson, 2006).

A *szinkron* összevetésből kiderül, hogy az egyes tagállamok között igencsak jelentős részvételi eltérések vannak,²⁷ ami arra figyelmeztet, hogy a választások másodrendűsége mellett a történelmi-kulturális sajátosságok, illetve az egyes tagországok politikai kontextusa (politikai stabilitás, gazdasági helyzet, pártrendszer-szerkezet, szereplők közötti erőviszonyok) is jelentős mértékben meghatározhatja a részvételi hajlandóságot.

A részvételi adatok alapján (is) indokoltan merülhet fel az Európai Parlament legitimációjának, illetve az EP választásokra vonatkozóan a demokrácia-deficit prob-

²⁷ Lásd például Olaszország és Egyesült Királyság 1979-ben (51%), vagy Olaszország és Svédország 1999-ben (31%).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

lémájának kérdése, függetlenül attól, hogy az urnáktól való nagyobb arányú távolmaradás többnyire az EP választási eredmények szerényebb hatásának számlájára írható.

IDŐZÍTÉS

A két választási eredmény kölcsönhatásának egyik legfontosabbja az időtényező, az, hogy a nemzeti választási ciklusban mikor kerül sor EP választásokra. Mint kiderül, ez utóbbi időzítése a nemzeti választási cikluson belül fontos abban a tekintetben, hogy miként teljesítenek a kormánypártok az EP választásokon. Az időzítés jelentőségéről árulkodik, hogy ennek függvényében is kategorizálhatjuk a két szintű választások kölcsönhatását. André Freire (2003) nyomán Fábián (2010a) három kategóriát különböztet meg.²⁸

Első éves választás (Az EP választások egy éven belül követik az NP választásokat): ebben a szakaszban két, egymással ellentétes irányú hatás tapasztalható. Egyfelől, a „mézes hetek” effektus következtében az NP választásokhoz hasonló, magas EP választási részvétel várható. Másfelől, az előzővel ellentétes eredmény sem kizárt, mivel a kormánypárti szavazók is fogalmazhatnak meg kritikákat a hatalommal szemben, ugyanis a következő parlamenti választások messze vannak, ezért az esetleges elégedetlenséget kifejező kritikák nem jelentenek komolyabb kockázatot a kormány bukására nézve (Freire, 2003 In Fábián, 2010a: 245).²⁹

Félidős választás (Az EP választásokra 2-3 évvel az NP választásokat követően kerül sor): nagy az esély a kormánypártokkal szembeni fokozott elégedetlenségre, ami az urnáktól való távolmaradásban, vagy a protesztaszavazatok szám szerinti növekedésében fejeződik ki. A kormánypártok sikertelensége fokozottabb lehet, a kis- és szélsőpártok ebből pedig profitálhatnak (növekvő szavazatrészesedés).³⁰

Késői választás (A következő EP választásokra 4-5 évvel az NP választások után kerül sor): a kormánypártok részére büntető szavazás várható (főleg a kormánypár-

²⁸ Lásd még Reif-Schmitt, 1980: 9–10.

²⁹ Az 2009-es EP választásokon Luxemburg, Ausztria, Litvánia, Románia, Szlovénia sorolhatók többek között ide. Lásd bővebben Fábián, 2010a: 245–246). A 2019-es EP választásokon Észtország, Finnország, Lettország, Luxemburg, Olaszország Svédország, Szlovénia sorolhatók a kategóriába, és úgy tűnik többnyire a „mézes hetek” effektus jellemzi az eredményeket, hiszen a kormánypártok zömmel sikeresek voltak.

³⁰ 2009-ben Belgium, Dánia, Hollandia, Lengyelország, Olaszország, Spanyolország (és mások) sorolhatók e csoportba (Fábián, 2010a: 247–250). 2019-ben az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Románia és Szlovákia esetében beszélhetünk némi „kormánybüntetésről”, míg az idesorolható további országokban, mint Ausztria, Bulgária, Csehország, Horvátország, Írország, Litvánia, Málta és Németország, bizonyos erőviszonyváltások leginkább ellenzéki oldalon tapasztalhatók. Ebből az vonható le, hogy 2019-ben kevésbé érvényesül a kormánypártok talajvesztésére utaló, a 2009-es eredményekre vonatkoztatott, Fábián által is megfogalmazott szabály, viszont gyakran előfordul a kisebb pártok térnyerése az NP választási eredményekhez képest.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ti szavazók részéről), hiszen az EP eredményeknek nagyobb hatása lehet a „közelgő” NP választásokra, így az EP és az NP választási eredmények között kisebb mértékű eltérés várható, mint az előző kategória esetében.³¹

KORMÁNYPÁRTOKTÓL VALÓ ELFORDULÁS (KORMÁNYPÁRTI TÉRVESZTÉS VAGY VERESÉG)³²

Ennek lényege, hogy a kormányzó pártok szavazatokat veszítenek az előző NP választási eredményekhez képest (Reif–Schmitt, 1980: 9–10), ez viszont az ellenzék erősödésével jár együtt (Hix–Marsch, 2007, 2011; Schmitt, 2005). Mi több e szerzők arra is rámutatnak, hogy a kormányon belül is különbséget kell tenni nagy és kispártok között, hiszen az előbbi vesztesége általában nagyobb arányú (Hix–Marsch, 2007; LeDuc, 2005). Az átállás többnyire nem a kormány EU-politikájával szembeni reflexió, hanem inkább a kormánnyal szemben kialakult elégedetlenség kifejeződése (Hix–Marsch, 2007; Kovař, 2016).

A hatalomtól való elfordulás kapcsán elmondható, hogy a kormánypártok népszerűségi indexe változásának és az EP választások időzítésének együttes hatása taktikai szavazásra is bátoríthatja a szavazót, arra, hogy váltson „őszinte” és „nem-őszinte” szavazás között. Kérdés persze, hogy miként magyarázható a szavazói magatartásváltással járó erőteljesebb taktikai szavazás.

A „Nem-őszinte” → „Őszinte” szavazási váltásra viszonylag könnyen sor kerülhet, ha a szavazópolgárnak egy kis párt a kedvence, de az NP választásokon kormányalakításra esélyes pártra szavaz, hogy szavazata ne vesszen el, a következő EP választásokon pedig a ténylegesen preferált pártjára adja le szavazatát. Ez főleg a többségi rendszert is alkalmazó országok esetében lehet érvényes.

Az „Őszinte” → „Nem-őszinte” váltásra akkor kerülhet többnyire sor, ha a polgár valós kedvence a kormánypárt, az NP választásokon őrá szavazott, az EP választásokon azonban egy másik (ellenzéki) pártra szavaz, egyfelől azért, hogy figyelmeztesse kedvenc pártját, hogy elégedetlen az addig nyújtott teljesítményével (Marsch, 1998), másfelől pedig azért, mert ténylegesen kiábrándult addigi preferáltjából, és egy másik pártot kezd támogatni.

Nem kizárt itt az a verzió sem, hogy a tiltakozás jeléül, a polgár távol marad az urnáktól. Ne feledjük azonban, hogy ezek az „átállások” könnyebben bekövetkezhet-

³¹ A 2009-es európai választásokon ide sorolható Bulgária, Ciprus, Cseh Köztársaság, EK, Magyarország, Németország, Portugália. Az EP választások és a rákövetkező NP választások közelsége az előbbi az utóbbi mindegy „előjátékának” lehet tekinteni. 2019-es viszonylatban Belgium sorolható e harmadik kategóriába, de az eredmények azt mutatják, hogy az öt éves távlat ellenére (2014-től 2019-ig) sem került sor „kormánybüntetésre” az EP választásokon.

³² A kormánypártok gyengébb szereplését lásd bővebben: Reif–Schmitt, 1980; Marsch, 1998; Kovař, 2016.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

nek, mivel itt az EP képviselők, nem pedig a kormánytagok kiléte a tét, ezért valószínűsíthető, hogy kevésbé aggasztja a szavazót a váltás következménye.

NAGYPÁRTOK GYENGÉBB, KISPÁRTOK JOBB SZEREPLÉSE³³

Az egyik lényeges különbség kormánypárt-ellenzék, illetve nagypárt-kispárt között, hogy az előbbi párosításban a hovatartozás (kormányoldal-ellenzéki oldal) jelenti az alapvető megkülönböztetési szempontot, míg az utóbbiban a pártok nagysága, viszonylagos ereje az elsődleges tényező, és kevésbé számít, hogy kormányoldalon vagy ellenzéki táborban foglalnak helyet a szóban forgó pártok.

A korábban említett szavazói „taktikázás” befolyásolhatja a nagy pártok gyengébb szereplését, illetve a kispártok viszonylagos térnyerését, komoly hatással lehetnek a hatalmi viszonyok változtatására azonban további tényezők, a kispártok hatékonyabb mozgósítása a másodrendű választásokon, illetve radikális, populistá, EU-ellenes pártok jelenléte.

A kis- és/vagy radikális pártok esetében azért valószínűsíthető a hatékonyabb mozgósítás (Reif, 1985, 1997; Kovař, 2016), mert e pártok tudatában vannak, hogy a másodrendű EP választásokon nagyobb eséllyel szerepelhetnek jól a nagy vetélytársakkal szemben, mint az elsőrendű NP választásokon, akár ellenzéki, akár kormányoldaltól indulnak (Hix–Marsch, 2011). Igaz, e megállapítás nem minden országra érvényes, és ahol igen, ott sem egyforma mértékű a siker (LeDuc, 2005 In Kovař, 2016), de az NP választáson 10% alatti pártok többnyire nagyobb arányú szavazatonövekedést könyvelhetnek el, mint a 30% fölötti szavazatrészesedést elért vetélytársak, függetlenül attól, hogy ellenzékben vagy kormányon voltak (Marsch, 1998; Hix–Marsch, 2007).

Fontos megállapítás, hogy az EU-ellenes erők fokozottan jobban szerepelhetnek az EP választásokon, annak ellenére, hogy az euroszeptikus pártok zömmel a pártrendszer szélén elhelyezkedő kispártok (Hix–Marsch, 2007). Egy igen kiváló példa lehet erre a brit UKIP (United Kingdom Independence Party), mely párt jelentéktelen erőnek számított nemzeti szinten, ennek ellenére bombasikerrel nyerte meg a 2014-es EP választásokat, ez utóbbi másodrendűségének, a brit társadalomban egyre terjedő EU-ellenes hangulatnak, végül, de nem utolsósorban az arányos választási rendszernek köszönhetően.

³³ E kérdés kapcsán lásd többek között Reif–Schmitt, 1980; Norris, 1997; Marsch, 1998; Kovař, 2016.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

8. táblázat. A UKIP 2010-es és 2015-ös NP, és 2014-es EP választási eredményei

Év	Részvétel	Parlamenti választás			EP-választás		
		V%	M	M%	V%	M	M%
2010	65.1%	3.1%	0/650	0%	-	-	-
2014	35.6%	-	-	-	26.6%	24/73	32.9%
2015	66.4%	12.6	1/650	0.002%	-	-	-

Forrás: Saját szerkesztés és számítás az EK választási honlapjának adatai alapján

Egyértelmű a UKIP kiugró sikere a 2014-es EP választáson, hiszen a 0%-os, majd az alig 2 %-os NP választási eredmények között³⁴ a mandátumok közel 33%-os részesedésével e kis párt maga mögé szorította a 20 mandátumos Munkáspártot és a 19 mandátumos Konzervatív Pártot.

Az eddigiekből – többek között – az vonható le, hogy a taktikai szavazásnak, az arányos választási rendszernek, illetve az EP választások másodrendűségének együttes eredménye, hogy a nemzeti parlamenti választásokon sikeresebb nagypártok gyengébb támogatottságnak örvendenek az EP választásokon, míg a „jelentéktelen” kispártok támogatottsága megnő (igaz, gyakran eltérő arányban), kérdés persze, hogy milyen kivételek állhatnak elő e téren. Ez az „inkább szívvel, mint ésszel történő”, vagy az őszintén „kifejező” jellegű szavazás (Heath és társai, 1996 In Marsch, 1998: 593) azonban sajátossá teszi az EP választásokat elméleti és empirikus szempontból egyaránt.

Következtetés

Az EP képviselők megválasztásának 1979-ben bekövetkezett váltása központi jelentőségű lépésnek számít az Európai Unió „demokratizálódásában”, annak ellenére, hogy a kezdeti lendület megcsappant, illetve, hogy az EP választásokon kisebb a tét, mint a tagállamok NP választásain. A kisebb tétből azonban nem vonható le az, hogy az EP választás következmény nélküli esemény (Kovař, 2016: 50). Az EP választásokon tapasztalható alacsonyabb részvétel, a kormánypártoktól való egyfajta elfordulás, illetve a kisebb pártok viszonylagos sikerei olyan jellemzők, amelyek mentén modellbe foglalhatók a másodrendűnek számított EP választások. Kiderül ugyanis, hogy e választások szerepe abban a politikai arénában keresendő, amelyben a hivatali pozíciókat többnyire az elsődleges választások eredményei alapján töltik be. Ez viszont arra figyelmeztet bennünket, hogy az elsőrendűnek tekintett NP választá-

³⁴ Megjegyzendő, hogy a relatív többségi rendszerre jellemző helyzet, hogy 3.8 millió szavazattal (12.6%-os részesedés) mindössze egy mandátumra futotta 2015-ben a UKIP-nek.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

sok, illetve az ennek „alárendelt” EP választások között sajátos viszony áll fenn, olyan, amely nem tekinthető egyirányúnak. Fontossági sorrend felállítható a kettő között, és az is elfogadott, hogy az NP választások nagyobb hatással bírnak az EP választásokra, mint fordítva, empirikus kutatások arra utalnak azonban, hogy a hatás mindkét irányba jelen van (Eijk–Franklin–Marsch, 1996). Nem alaptalan tehát az a következtetés sem, hogy az EP választások tanulmányozása az NP választások behatásához járulhat hozzá (és fordítva).

Irodalom

- Bogdanor, V. (2007): „Legitimacy, accountability and democracy in the European Union” (A Federal Trust Report) (https://fedtrust.co.uk/wp-content/uploads/2014/12/FedT_LAD.pdf)
- Caramani, D. (2006): „Is there a European electorate and what does it look like? Evidence from electoral volatility measures, 1976–2004”, *West European Politics*, 29(1): 1–27.
- Dinan, D. (1999): *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. Basingstoke: Macmillan.
- Dinkel R. H. (1977) Der Zusammenhanf zwischen Bundes- und Landtagswahlergebnissen, *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 18, 348–360. In Schakel – Jeffery (2012).
- Dworkin, R. (1997): „Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv’ In *Fundamentum*, 1. szám (http://epa.oszk.hu/02300/02334/00050/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_01_007-027.pdf)
- Eijk, van der C. – Franklin, M. N. – Marsch, M. (1996): „What Voters Tell Us about Europe-Wide Elections; What Europe-wide elections teach us about voters?”, *Electoral Studies*, 15(2): 149–166.
- Fábián Gy. (2010a): „Európai parlamenti választások: 2009 In *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (73)1: 241–256.
- Fábián Gy. – Kovács L. I. – Fejes Zs. (2010b): *Választások az Európai Parlamentbe (1979–2009)*, Szeged, JATEPress-Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Fábián Gy. (2005): „Európai parlamenti választások és választási rendszerek”, *Politikatudományi Szemle* (2): 59–88.
- Feld, L. – Kirchgässner, G. (2003): *The Role of Direct Democracy in the European Union*, CESifo Working Paper, No. 1083 (Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich) (https://www.econstor.eu/bitstream/10419/76485/1/cesifo_wp1083.pdf)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Franklin, M. N. (2006): „European elections and the European boter”, In Richardson, J. J. (ed.) (2006): *European Union: Power and Policy-Making*, London, Routledge, 227–245.
- Freire, A. (2003): *Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal 1975-2002*, Universidade de Lisboa, Institut de Clencias Sociais.
- Han, J. H. (2007): *Beyond the second-order elections: Elections to the European Parliament as instruments of democracy*. Rochester, New York: University of Rochester.
- Heath, A. – McLean, I. – Taylor, B. (1996): „How Much Is at Stake? Electoral Behaviour in Second-Order Elections” (paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco), In Marsch, 1998.
- Hix, S. – Marsh, M. (2011): „Second-order effects plus pan-European political swings: An analysis of European Parliament elections across time”, *Electoral Studies*, 30(1), 4–15.
- Hix, S. – Marsh, M. (2007): „Punishment or protest? Understanding European Parliament elections”. *The Journal of Politics*, 69(2): 495–510.
- King, A. (1981): „What Do elections decide?” In D. Butler, H.R. Penniman and A. Ranney (eds.): *Democracy at the polls: A comparative study of competitive national elections*. Washington, DC: American Enterprise Institute, 293–324.
- Kaase, M. – von Beyme, K. (eds.) (1978): *Elections and parties: socio-political change and participation in the West German Federal election of 1976*, London, Sage Publishing.
- Kovař, J. (2016): *Revisiting the Second-Order Election Model and Its Application to European Parliamentary Elections in Central and Eastern European Countries*, Prague, Metropolitan University Prague Press.
- León, S. A. (2017): „Four Decades of the European Electoral Act: a Look Back and a Look Ahead to an Unfulfilled Ambition”, *European Law Review*, 3: 353–368.
- LeDuc, L. (2005): „One or twenty-five? The 2004 European Parliament elections” Paper presented at the Conference on Democracy and Multilevel Governance in the EU and Canada, Carleton University, Ottawa, 21–22 September, 2005, 1–11.
- Mair, P. – Thomassen, D. J. (2010): „Political representation and government in the European Union”, *Journal of European Public Policy*, 17(1): 20–35.
- Malène, C. D. L. 1974–1975 Session: „Report of proceedings from 13 to 17 January, 1975. Official Journal of the European Communities: Debates of the European Parliament, 1975”, EC Publications Office, Luxembourg In Covař, 2016: 19.
- Marsh, M. – Mikhaylov, S. (2010): „European Parliament elections and EU governance. Living Reviews”, *European Governance*, 5(4), 1–30).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Marsh, M. (1998): „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections”, *British Journal of Political Science*, 28(4): 591–607.
- Micossi, S. (2008): „Democracy in the European Union”, *Centre for European Policy Studies* (CEPS), Working Documents No 286 (<https://aei.pitt.edu/7586/1/Wd286.pdf>).
- Norris, P. (1997): „Nomination: Second-order elections revisited”, *European Journal of Political Research* (31): 109–114.
- Olsson, A. (2006): „The puzzle of voter turnout in elections to the European Parliament” (Paper presented at the Annual Conference of the Southern Political Science Association, Atlanta, 5–7 January: 1–27 In Covař, 2016: 36).
- Powell, G. B. (2000): *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven, Yale University Press. 2000.
- Reif, K. (1997): „Reflections: European elections as member state second-order elections revisited”, *European Journal of Political Research* (31): 115–124.
- Reif, K. (1985): „Ten second-order national elections” In K. Reif (ed.): *Ten European elections: Campaigns and results of the 1979/81 first direct elections to the European Parliament*. Gower: Aldershot, 10–44.
- Reif, K. – Schmitt, H. (1980): „Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results”, *European Journal of Political Research*, 8: 3–44.
- Rohrschneider, R. – Clark, N. (2008): „Second-order Elections versus First-order Thinking: How voters Perceive the Representation Process in a Multi-Layered System of Governance” In Kaase, M. – von Beyme, K. (eds.): *Elections and Parties*. London: Sage Publications.
- Schakel, A. – Jeffery, Ch. (2012): „Are Regional Elections really ‘Second-Order’ Elections?”, *Regional Studies*, Vol. 47 (3): 323–341.
- Skrinis, S. – Teperoglou, E. (2008): „Studying and Comparing Second-Order Elections. Examples from Greece, Portugal and Spain” In Kaase, M. – von Beyme, K. (eds.) (1978).

A 2024-es európai parlamenti választás

FÁBIÁN GYÖRGY¹

ABSZTRAKT

A 2024-es szuperválasztási év egyik legfontosabb választása a június 6-9 között lezajló európai parlamenti voksolás volt. Az Európai Unió ugyanis fordulóponthoz érkezett. A másodrendű választások közé sorolt esemény az új világpolitikai, geopolitikai, társadalmi, politikai helyzetben, a pandémia, a háborúk, az Európába irányuló migráció következtében kialakult válság következményeként felértékelte Európa, az Európai Unió jövőjét befolyásoló választást. Felvetődik a kérdés, hogy az új körülmények között lezajló, tizedik alkalommal történő közvetlen választás milyen sajátosságokkal rendelkezik, vannak-e új vonásai, leírható-e az eddigi, a másodrendűséget jelentő jellemzőkkel. Hogyan hatottak a körülmények változásai a választás jellegére, a részvételre, az eredményre, a nagy- és a kispártok, a kormánypártok szereplésére, mennyiben lehet egyértelműnek tekinteni továbbra is a másodrendűséget. A helyzetet bonyolítja, hogy ez volt a Brexit utáni első választás, ami nemcsak a parlament létszámát, a parlamenti helyek országok közötti elosztását befolyásolta, hanem a választási folyamatot és a parlamenti patkó alakulását is.

KULCSSZAVAK: Európai parlamenti választás, másodrendű választás, másodrendűség

ABSTRACT

The 2024 European Parliamentary Elections

One of the most important event of the 2024 super election year was the elections of the European Parliament – which took place from June 6 to 9 – because the European Union has reached a turning point. Classified as a second order election, it has taken on a new significance in the light of the current global political events, of the geopolitical, social, and political situation, as well as of the crisis resulting from the pandemic, wars, and migration towards Europe. All of this raises several questions: What characteristics possess the tenth EP election under these new circumstances? In case the EP election starts showing new features, one may ask whether it can be described in terms of the second order characteristics. Further: how have the changes under these circumstances affected the nature of the election, the participation, the electoral results,

¹ Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék, c. egyetemi tanár; e-mail: gyfabian@polit.u-szeged.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

and the performance of major and minor parties, as well as the ruling parties? To what extent can secondariness of the EP elections still be considered evident?

The situation is further complicated by the fact that this was the first election held after Brexit, which not only influenced the number of seats in the European Parliament and their distribution among countries, but also affected the electoral process as well as the composition of the parliamentary seating arrangements.

KEYWORDS: *European Parliamentary elections, second order election, secondariness*

Bevezető

A tizedik európai parlamenti választás 2024-ben a korábbiakhoz képest több speciális, újszerű vonást mutatott. A *second-order* (másodrendű) jellegű, a parlamenti választásoknál alacsonyabb részvételű, tét nélkülinek tartott választásokról okkal merül fel a kérdés, hogy valóban európai-e, vagy 27 nemzeti választáson kerülnek be a képviselők egy szupranacionális intézménybe. A világon egyedülálló módon közvetlenül választanak a tagországok állampolgárai egy nemzetek feletti testületbe képviselőket. Az egyes tagállamokon belül azonban nemzeti pártok döntően belpolitikai küzdelmet vívnak, a választásokat nemzeti intézmények bonyolítják le, a programok, a kampányok alapvetően nem az Európai Unió, az integráció sorsáról, kérdéseiről szólnak. A választók az urnánál általában országuk belügyeit tartják szem előtt. Brüsszel hosszú idő óta harcol azért, hogy az uniós választások tétjét növelje, európai jellegét erősítse, az európai integrációt, az európai intézményeket közelebb hozza a választókhoz. Maga a parlament évek óta foglalkozik az uniós választási rendszer átalakításával, olyanná formálásával, amely a voksolás európaibbá válását erősítené.² Ez azonban csak részben volt sikeres, például a rendszer egységesebbé tételével, az európai pártok szerepének erősítésével, csúcsjelölt-állításuk lehetőségével az Európai Bizottság elnöki tisztségére 2014-től,³ a kampányfinanszírozás növelésével. Nem sikerült azonban többszöri kísérlet ellenére sem elérni, hogy a képviselők egy részét (10-20%) összeurópai és ne nemzeti listáról válasszák meg. A választási rendszer teljeskörű reformjának, ténylegesen európaivá tételének legfőbb akadálya, hogy a választás anyagi- és eljárásjogi szabályainak kialakítása néhány általános rendelkezéstől eltekintve nemzeti hatáskör. Az erőfeszítések ellenére a 2019-es választás is inkább belpolitikai küzdelemről szólt, nem arról, hogy milyen erőviszonyok alakulnak ki az Európai Parlamentben, milyen politikai erők határozzák meg az integráció jövőjét, milyen geopolitikai szerepet szánnak Európának.

² A választási rendszer az egyetlen olyan téma, amelynek napirendre tűzését, az ezzel kapcsolatos javaslatokat, tervezeteket nem az Európai Bizottság, hanem a Parlament terjesztheti elő.

³ Miután a Bizottság elnökének megválasztása az állam- és kormányfőkből álló Európai Tanács hatásköre, ez csak szimbolikus lehetőség, és nem teszi lehetővé, hogy a választópolgárok közvetlenül válasszák meg az Unió „kormányfőjét”, ami kétségtelenül növelné a választás tétjét.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A 2024-es választás speciális jellegét a 2019 óta eltelt öt évben felerősödött korábbi és új fejlemények eredményezték. Egyre nőtt a globális világ instabilitása, fokozódott a klímaváltozás hatása, erősödött a kínai kihívás, a „globális Dél” és a „globális Észak” szembenállása, megoldatlanná vált a bevándorlási hullám. A pandémia hatása és a járvány gazdasági és társadalmi következményei is hozzájárultak a válsághoz. Bekövetkezett az Ukrajna elleni orosz agresszió, amely a II. világháború után példátlan módon háborús övezetet hozott létre Európában. Mindezek új helyzetet teremtettek az európai integráció számára is, a változó geopolitikai környezet, a gazdasági, társadalmi, politikai változások új kihívások elé állították az európai társadalmat. Mindezek ahhoz vezettek, hogy először látszott olyan valódi tét az európai választáson, ami a választópolgárok számára is érzékelhetőbbé vált. A közvélemény-kutatások a populista, szuverenista, identitásalapú nemzetek Európáját hirdető szélsőjobb oldali erők áttörésének veszélyét jelezték. Veszélybe került az euroatlanti értékeket megvédeni kívánó, az egyesült Európa megerősítését, biztonságát, a globális világban való gazdasági-politikai-katonai szerepét fejleszteni kívánó centrum mérsékelt konzervatív-liberális-szociáldemokrata társadalmi-politikai irányvonala. Az európai parlamenti választáson tehát valódi, egymással szembenálló alternatívák között lehetett választani. Mindez azt jelentette, hogy valódi tétje is volt a választásnak. Más kérdés, hogy ennek felismerése, tudatosítása, a hazai pártpolitikától, pártkötődésektől történő elválasztása, az ellenható tényezők semlegesítése, és ezzel a választás jelentőségének, mozgósító hatásának növelése a korábbiakhoz hasonlóan nem volt könnyű, nem volt egyszerű feladat. Mindenesetre már jóval a kampány kezdete előtt az európai közvéleményben és a politika színterén is megnövekedett az érdeklődés az európai ügyek iránt. Ezt fokozta az is, hogy az Unión belül is egyre erőteljesebben jelent meg az Európa-ellenes, euroszeptikus politikai erő.

2019-ben még sok vonatkozásban más volt a helyzet. A fenyegető gazdasági és politikai veszélyek ellenére a választáson a liberális és zöld politikai erők előretörése következett be, és a *mainstream*, tradicionális, kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártok lényegében megőrizték a kezdetektől meglévő vezető szerepüket. Az ezekből a pártokból, és a liberálisokból és zöldekből létrejövő koalíció 2019 és 2024 között ellentmondásos időszakot könyvelhet el. A legfontosabb, hogy lépéseket tett az európai értékközösség, a jogállamiság védelmében az integráción belüli és kívüli bomlasztó euroszeptikus és Európa-ellenes politikai erőkkel szemben. Gazdasági és szociális téren, a zöld megállapodással (Green Deal), a pandémia által súlyosbított válságjelenségekkel szemben is ért el eredményeket. A ciklus legnagyobb problémája, hogy nem tudott haladást elérni az Unió szervezeti és működési problémáinak, a szerződés reformjának megoldásában, a politikai unió felé tett lépések kérdésében. E nélkül ugyanis nem lehet megőrizni Európa helyét, szerepét a változó globális erőviszonyok közepette. A ciklus végén szakértői szinten elindult ugyan a munka, de

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

a fennálló érdekellentétek miatt a javaslatok politikává válása erősen kérdéses.⁴ A francia és a német kormány megbízásából létrehozott szakértő csoport 2023. november 19-én hozott nyilvánosságra egy tervezetet az Európai Unió reformjára.⁵ 2024 júliusában az Egmont Policy Brief keretében jelent meg egy azonnali reformjavaslatokat tartalmazó tanulmány.⁶ A tervek és elképzelések teoretikus és politikai szempontból egyaránt pozitív és negatív vonásokkal is rendelkeznek (Deák 2024). A 2024-ben zárult ciklus tehát sok problémát és megoldandó kérdést hagyott a választás utáni Európára.

A választási rendszer

Már az első európai integrációs szervezet, az Európai Szén-és Acélközösség (Montánunió) közgyűlésének létrehozásától elkezdődött a gondolkodás arról, hogyan jön létre a testület. Azóta is folyamatosan, az 1979-es első közvetlen választáson megválasztott parlament óta pedig minden ciklusban felmerültek a választás rendszerének reformját szolgáló tervezetek, és azon kívül is sok elképzelés jelent meg akadémiai körökben is.⁷ A jogi alapot az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések és az 1976-os, 2002-es és 2018-as tanácsi rendeletek teremtették meg. Ezek szerint közvetlen, közös alapelveken (common principles) – és nem egységes eljárson (uniform procedure) – alapuló választási szisztémával jön létre a parlament. A közös alapelvek a választási formulát, a választási küszöböt és az összeférhetetlenséget szabályozzák. Az utolsó 2018. július 13-i 2018/994-es tanácsi rendelet lehetővé teszi a különböző szavazási módok alkalmazását, rendelkezik a küszöbről, a személyes adatok védelméről, a kettős szavazás nemzeti parlamentek általi szankcionálásáról, a harmadik országban történő voksolásról és az európai politikai pártok szavazólapon történő megjelenésének lehetőségéről. Meg kell említeni, hogy az Európai Parlament 2022. május 3-án elfogadott egy reformjavaslatot az Európai Választási Törvényről, a választás egységesebbé tételéről közös minimum szabályokkal. Eszerint minden választónak két szavazata lenne, egy hazai listára, egy pedig egy összeurópai lista 28 képviselőjére. A kiegyensúlyozott földrajzi

⁴ Deák Dániel (2024) hívta fel a figyelmet, hogy a kérdés akadémiai szinten jóval korábban felvetődött. J. Habermas már 2012-ben felvetette az alapproblémát: az aszimmetriát a politikai tevékenység transznacionális lehetősége és a társadalmi és gazdasági transznacionális erők elszabadulása között. Habermas, J. (2012): The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law. In *The European Journal of International Law*, 23(2): 335–348.

⁵ The Group of Twelve (2023): Report of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform. Sailing on High Seas: reforming and Enlarging the EU for the 21st Century. (Letöltve: 2024. 09. 04.)

⁶ Cloos, J. – G. Merritt, G. (2024): Thoughts on Improving EU governance. In *European Policy Briefs* (18 July 2024) (Letöltve: 2024. 09. 04.)

⁷ A reformjavaslatokról és a választási rendszerrel kapcsolatos uniós döntésekről részletesen lásd Fábíán 2005, Fábíán 2010 és Nagy Levente: Az EP választások másodrendű jellege (megjelenés alatt).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

képviselőt érdekében népességük szerint három csoportra osztanák az országokat, arányosan elosztva e három csoportból a listán. Az európai listákat európai választási szervezetek állítanák össze. További javaslatok: egy napon, május 9-én tartandó választás, 18 éves korhatár, a 60 képviselőnél többet küldő körzetekben legalább 3,5%-os kötelező választási küszöb, kötelező genderkvóta, egyenlő lehetőség a voksolásra mindenkinek, beleértve a fogyatékosokat, a postai szavazás, a választók lehetősége az Európai Bizottság elnökére történő szavazásra és egy európai választási hatóság felállítása.⁸ A rendelettervezetet a Tanács Általános Ügyek konfigurációja 2022. október 18-án vitatta meg először. Néhány tagországnak azonban fenntartásai vannak az EU szintű választóközzel és a választási rendszer harmonizálását szolgáló javaslatokkal szemben.⁹ Így 2024-ben a választás az addigi, az érvényben lévő szabályok szerint zajlott le.

Előzetes várakozások, előrejelzések, kampány

Az előzetes elemzések, közvélemény-kutatások egyértelmű, éles jobboldali fordulat veszélyét prognosztizáltak 2024 júniusára. Simon Hix az EU és az európai választások emblematikus kutatója munkatársaival módszertanilag kiválóan megalapozott összefoglalót készített a várható eredményekről. Eszerint a mandátumok csaknem fele a „szuper nagykoalíció”, a három centrista erőn kívülre kerül. Kilenc országban valószínűleg Európa-ellenes populista pártok lesznek az élen, másik kilenc országban pedig második vagy harmadik helyen végeznek. Először válik reális veszéllyé az, hogy a kereszténydemokrata, konzervatív és a radikális jobboldal koalíciója többségbe kerülve válik a parlament meghatározó erejévé. Az előző nemzeti választások és a közvélemény-kutatások egy erősen jobbra hajló eredményt jeleznek az Európai Parlamentben is.¹⁰ Az Európai Parlament várható összetétele a tanulmány szerint:¹¹

Európai Néppárt (EPP): 173 (24%)

Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége (S&D): 131 (18%)

Identitás és Demokrácia (ID): 98 (14%)

Újítsuk meg Európát (RENEW): 96 (12%)

Európai Konzervatívok és Reformerek (ECR): 95 (12%)

Zöldek/Európai Szabad Szövetség (G/EFA): 61 (8%)

Bal (LEFT): 44 (6%)

Nem csatlakozott (NI): 42 (6%)

⁸ The European Parliament: Electoral Procedures. Fact Sheets on the European Union 2024. www.europarl.europa.eu/factsheets/en (Letöltve: 2024. 09. 11.)

⁹ Marti, P. A. – Maciejewski, M. (2024) 07/2024. (Letöltve: 2024. 09. 11.)

¹⁰ Cunningham, K. – Hix, S. (2024): A sharp right turn: A forecast for the 2024 European Parliament elections. Policy Brief 23 January 2024. (Letöltve: 2024. 09. 13.)

¹¹ Uo.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Ez azt jelenti, hogy a két eurokritikus – részben Európa-ellenes - populista szélső-jobb pártcsoport együttes mandátumaránya első alkalommal haladná meg mind a néppárti, mind a szociáldemokrata párt mandátumszámát. A két utolsó választás trendje, a *mainstream* pártok támogatottságának csökkenése tehát 2024-ben tovább folytatódna, és jóval erősebbé válna.

A közvélemény-kutatások sokáig egyértelműen jelezték a fordulatot a parlament összetételében. 2023. szeptember 23-án döntött az Európai Tanács a parlament létszámának 705-ről 720-ra emeléséről. Ezt követően, a kampányidőszak kezdetén az *Europe Elects* közvélemény-kutatásokat összegző cég első adata az EPP-nek 165, a két jobboldali pártcsoportnak 160 mandátumot jelzett. A 2023-as év további részében már 170-180 közötti mandátumszámot prognosztizált az EPP számára, 180 fölé 2024 februárjától került. Ezt követően hullámzó támogatásukról szoltak a kutatások, a legtöbb mandátumot 2024 áprilisában mutatták ki (184). Az utolsó, választás előtti adatok 180 felett stabilizálódtak.¹² Tehát a kezdeti mélypontról fokozatosan növelték esélyeiket. A két jobboldali csoport eredményei elejétől fogva – ha nem is egyenletesen – fokozatos növekedést mutattak, a legtöbbször 180 feletti mandátumot jeleztek nekik. 2024 januárjában például 185 versus 178 mandátumelőnyt mutattak ki számukra. A lassú fordulat a kampány erősödésével indult el, valószínűleg a fokozott jobboldali veszély felismerésével, az euroatlanti értékek védelmét hangsúlyozó politikai erők hangosabbá válásával. Az eurokritikus-euroskeptikus pártok mandátumaránya 160-170 között hullámzott, sőt az alá is esett. Áprilisban, amikor az EPP 184 mandátumot szerzett volna, a jobboldal 166-ot. Az utolsó, június 4-i összegzés szerint az EPP 182, a radikális jobboldal – az ID-ből kizárt Alternatíva Németországért (AFD) számára prognosztizált 15 mandátumot is beleszámítva - 163 mandátumhoz jutott volna. A május 31-i felmérés az EPP-nek 21,11%, a radikális jobboldalnak 20,7% szavazatot prognosztizált. A 2019-es választás előtt május végén, 182-135, 21-19% volt az állás az EPP javára.¹³ A két adat összehasonlítása jól mutatja az előzetes várakozásokban is megnyilvánuló jobbratolódást. A kutatások szerinti prognózis szavazatszámában kiegyenlítődést mutatott, mandátumszámában viszont az Európa-barát pártcsoport előnyét jelezte. A két adat közötti különbség többek között a mandátumszámok országok szerinti elosztásából is adódik, ami, mint ismeretes, a degresszív proporcionalitás keretében történik. Emellett persze a közhangulat is változott a választás előtti hónapokban, amit az AFD-nek a legszélsőségesebb ID-ből történő kizárása is jelzett.

A globális válságjelenségek és ennek hatására az elitellenesség elsősorban a *mainstream* pártok támogatását apasztotta. A kiábrándulás az általuk vezetett kor-

¹² Meg kell jegyezni, hogy több közvélemény-kutató cég jóval 180 alatti mandátumszámot mért az EPP-nek.

¹³ Opinion polling and seat projections for the 2024 European Parliament election. en.wikipedia.org/wiki. (Letöltve: 2024. 09. 14.)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

mányokból és az EU-ból lendületbe hozta a radikális, populista, Európa-ellenes pártokat, így mozgósító erejük szinte mindegyik országban nagyobb volt, mint az Európa-barát pártoké. (Egyetlen kivételként Lengyelországot említik a források.) Például az AFD szavazóinak 71%-a jelezte, hogy részt kíván venni a választáson.¹⁴ A szélsőjobboldali pártok nagyobb összegeket fordítottak politikai hirdetésekre a közösségi médiában. Májusban az ECR 284 100 eurót fordított Google hirdetésekre, az ID 184 200-at, az EPP 148 700-at. Az erre fordított összeg 60%-át a két radikális jobboldali csoporthoz tartozó pártok költötték hirdetésekre. (A Fidesz 20%-kal magasan vezeti a listát.)¹⁵

A választást megelőzően az elemzések arra is felhívták a figyelmet, hogy a Z generációs fiatalok (az 1995-2009 között születettek) nagy szerepet játszhatnak a szélsőjobboldali pártok előretörésében.¹⁶ Az Eurobarometer felmérése szerint a fiatalok európai átlagban 64%-a jelezte részvételét a választáson.

A választási kampányok egyre nagyobb mértékben az online térben folynak. A közösségi média szerepét az Európai Bizottság is felismerte, és szabályokat hozott az online térben folyó politikai marketing vonatkozásában. Ez azért is szükségessé vált, mert a nemzeti szabályozási kereteket nem tartotta megfelelőnek az online térben folyó kampányok szabályozására és az európai választások transznacionális jellegének megjelenítésére. A 2024-es választás az első volt, amely e szabályok keretében zajlott le.¹⁷ Erre azért is szükség volt, mert megnőtt a külső beavatkozások, a dezinformációk, az online platformokon megjelenő álhírek, hamis állítások száma. A kibertérben orosz és oroszbarát hackercsoportok feltörték honlapokat és hamis, manipulatív, „deepfake” megjelenítéseket vetettek be. A Doppelganger (Hasonmás) kampány hamisított oldalai, a *Voice of Europe* oroszbarát médium játszottak nagy szerepet az EP választás befolyásolásában. Az álhírek aránya 15%-ra, csaknem háromszorosára nőtt egy év alatt 2024 májusára.¹⁸ Ilyen szintű dezinformációs online kampányra nem volt példa a korábbi EU választásokon.

Az uniós voksolásokon a kampánynak egyébként nagyon erősnek kellene lennie, hogy a választók érezzék a tétet egy másodrendű választáson is. A kampányok jelentőségének felismerése azért is fontos lenne, mert a nemzeti pártok általában a hazainál kevesebb anyagi és szellemi ráfordítással folytatnak európai kampányt. Az

¹⁴ Loss, R. – Mehrer, A. (2024): Common Cause: How Germany's pro-European parties can stop the rise of the far-right. ecfr.eu/article/ 24 april 2024. (Letöltve 2024. 09. 16.)

¹⁵ Krastev, I. – Leonard, M. (2024): A new political map – Getting the European Parliament election right. ecfr.eu/publication/ Policy Brief 21 March 2024. (Letöltve: 2024. 09. 16.)

¹⁶ Mátrai A.: Végzetes vonzerő. *Heti Világgazdaság*, 2024. augusztus 22. 30–31.

¹⁷ Quaritsch, L. (2024): Political Advertising in the 2024 European Elections – Between Europeanization and the protection of electoral integrity online. Jacques Delors Centre, Policy Brief, 04. 06. 2024. (Letöltve: 2024. 09. 04.)

¹⁸ Az erről szóló jelentést Vera Jourová európai bizottsági alelnök ismertette. *Népszava* 2024. 10. 16. 8.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

EP választás pedig a belpolitikai erőviszonyok felmérésére is alkalmas, különösen a nem kormánypártok számára. (Magyarországon most különösen ez volt a helyzet.) Az európai pártok is tettek erőfeszítéseket, például az európai pártok csúcsjelöltjei vitájának megrendezésével. Három ilyen vitára került sor. Áprilisban Maastrichtban, májusban pedig két alkalommal Brüsszelben (itt a második egyik szervezője az Európai Parlament volt). Maastrichtba az EU által elismert mind a tíz európai párt meghívást kapott, és nyolc részt is vett rajta (a két szélsőjobboldalhoz tartozó pártnak nem volt csúcsjelöltje). A brüsszeli első vitán öt, a másodikikon hat vett részt, a többiek nem kaptak meghívást, illetve nem volt csúcsjelöltjük. A maastrichti vita – amelyet már harmadszor rendeztek 2014 óta – a sok résztvevő miatt nem vált igazán érdekessé, nem is volt minden résztvevő eléggé felkészült. Az esemény napján 240 000 nézőt regisztráltak, de az értékelések szerint a résztvevők nem tudták igazán világossá tenni a koncepciókat. Így nem nagyon segítette elő, hogy a választópolgárok jobban érezzék a választás tétjét. Egyes országokban is rendeztek vitát, Olaszországban például versengtek a csatornák a miniszterelnök (Giorgia Meloni) és a Demokrata Párt elnöke (Elly Schlein) közötti vita megrendezésért.

Az Európai Parlament 33 millió eurót fordított a kampányra, annyit, mint 2019-ben, „use your vote” (használd a voksodat) jelszóval. Ezt főleg a részvételre buzdításra, a közösségi platformok használatára, civil szervezetek támogatására, aktivisták felhasználására fordították. A kampánytémák között az első helyen a szegénység és a kitaszítottság elleni küzdelem, a második helyen a közegészségügy, a harmadikon pedig a gazdasági helyzet és a munkahelyteremtés állt, és csak utána az EU védelme és biztonsága az Eurobarometer felmérése szerint.

Választási eredmények

A június 6-9 között lezajló választás eredményeinek elemzése három szempontból történő összehasonlítás alapján végezhető el. Érdemes összevetni a megelőző utolsó nemzeti választással, a 2019-es EP választással és az előzetes prognózisok, várakozások, közvélemény-kutatások eredményeivel. Mindezek alapján lehet következtetéseket levonni a választás másodrendű jellegével, bel-és külpolitikai hatásaival, összefüggéseivel, az Európa-politika alakulásával, a 2024-es voksolás sajátos vonásaival kapcsolatban. A nemzeti választással való összevetésnél figyelembe kell venni, hogy a két választás nem igazán összehasonlítható, így a levont következtetések csak viszonylagosak lehetnek. Ennek ellenére segít az euroválasztások elemzésében.

A nemzeti választásokkal történő összevetésnél meg kell még jegyezni azt is, hogy az európai választások, különösen az eljárásokat illetően nagymértékben alkalmazkodnak a hazaihoz. Ugyanakkor vannak eltérések is a két választási rendszerben. Vannak országok, ahol ez a különbség jelentősebb, máshol kevésbé. A legnagyobb különbség Franciaországban van, ahol a hazai kétfordulós többségi rendszer helyett

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

az Európai Parlamentbe arányos listás szisztémával választanak, valamint Litvániában, Magyarországon, Németországban és Olaszországban, ahol vegyes rendszer helyett arányos listás a mandátumallokáció. Eltérések vannak a mandátumelosztás módjában, szintjeiben, a körzetbeosztásban, a választási küszöb alkalmazásában, mértékében, a jelölés szabályaiban (Fábián 2005). Figyelemre méltó eltérés például Németországban az, hogy alkotmánybíróági döntés alapján, először 3%-ra csökkentették, majd eltörölték a hazai 5%-os küszöböt. Ennek nyilvánvalóan van hatása az eredményre.

Az elsőrendű és másodrendű választás összefüggését Nagy Levente vizsgálja tanulmányában (Nagy Levente, 2024). A felvethető kérdés a két választás kapcsán az, hogy a belpolitika befolyásolja-e a külpolitikát, vagy fordítva. Az európai választási eredményeknek milyen hatása van a belpolitikára, illetve a hazai választás eredményei visszatükröződnek-e az Európai Parlamentben. Ezért érdemes összevetni a két választáson megfigyelhető különbségeket a részvételt, az elért eredményeket illetően. A két választás összevetésénél figyelembe kell vinni, hogy a választói magatartás is sok vonatkozásban eltérő. Vannak választók, akik csak az egyik választáson vesznek részt, mások ellentétesen voksolnak a két választáson. Alapvetően azonban a választói preferenciákat a hazai politikai konstelláció, a belpolitikai teljesítmény határozza meg. A legutóbbi EP választás specifikumainak bemutatását, elemzését pedig az előzővel és az előrejelzésekkel való összehasonlítás segítheti elő.

A 2024-es választás kapcsán fontos megemlíteni, hogy a korábbiakhoz képest több országban összekapcsolták elsőrendű, illetve másik másodrendű voksolással, sőt volt, ahol három választást rendeztek egyszerre. 11 országban tehát időben is összekapcsolódtak a választások. Belgiumban parlamenti és regionális, Bulgáriában parlamenti, Cipruson, Írországban, Magyarországon, Németországban, Olaszországban, Romániában helyi választásokkal kapcsolták össze az EP voksolást, míg Szlovéniában országos, Svédországban helyi referendumot is tartottak. Mindez nyilvánvalóan befolyásolta a részvételt és az eredményeket is.

1. táblázat. A 2019-es és 2024-es EP, és a 2024-et megelőző hazai választási részvétele

Tagállam	Részvétel (%)		
	2019	2024	Előző nemzeti (időpont)
Ausztria	59,8	56,25	75,6 (2019)
Belgium	88,5	89,01	88,45(egy időben)
Bulgária	32,6	33,78	33,40(egy időben)
Ciprus	45	58,86	65,7(2021)
Csehország	28,7	36,45	65,4(2021)
Dánia	66,8	58,28	84,2(2022)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Észtország	37,6	37,64	63,5(2023)
Finnország	40,8	42,4	72,7(2023)
Franciaország	50,1	51,49	47,5(2022)
Görögország	58,7	41,24	53,74(2023)
Hollandia	41,9	46,18	77,75(2023)
Horvátország	29,8	21,35	62,31(2024)
Írország	49,7	50,65	62,9(2020)
Lengyelország	45,7	40,65	74,4(2023)
Lettország	33,5	33,82	59,4(2022)
Litvánia	53,5	28,97	47,85(2023)
Luxemburg	84,1	82,29	87,20(2023)
Magyarország	43,6	59,46	69,6(2022)
Málta	72,7	72,98	85,6(2022)
Németország	48,1	64,74	76,4(2021)
Olaszország	54,54	48,31	63,8(2022)
Portugália	30,7	36,47	59,9(2024)
Románia	51,2	52,4	31,9(2020)
Spanyolország	60,7	46,39	66,6(2023)
Svédország	55,3	53,39	84,2(2022)
Szlovákia	22,8	34,38	68,5(2023)
Szlovénia	28,9	41,8	70,9(2022)
Átlag	47,78	50,74	66,4

Forrás: saját szerkesztés az Európai Parlament honlapján szereplő adatok alapján.

A részvétel kapcsán kiindulópontként kell figyelembe venni, hogy a liberális demokrácia válságjelenségei érintették annak egyik alapját, a választásokat is. Ennek egyik megnyilvánulása a politikától való elfordulás, a választói aktivitás, a részvétel visszaesése. A tagországok hazai, korábbi 80% feletti választási részvétele fokozatosan csökkent. Az Unió országainak 2020-as évekbeli átlaga 66, 4%. Az EP választásokon az 1979-es első közvetlen választás eufóriája az akkori 9 országban 61,2% feletti részvételt produkált. Azt követően viszont fokozatosan csökkent az aktivitás, a mélypont 2014-ben 42,91% volt. 2019-ben emelkedett a részvétel ismét 50% fölé, 2024-ben 50,74%-os volt a részvételi arány, valamivel magasabb mint 2019-ben. A 357 millió választójogosultból 182 millióan szavaztak le. Az elsődleges és másodlagos

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

választáson tehát közeledett egymáshoz a választók megjelenése a voksoláson. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a másodlagos választás egyik jellemzőjeként leírt alacsonyabb választási részvétel érvényét veszítette. Továbbra sem lehet ebből a szempontból azonos jelentőségűnek tekinteni a két választást. Figyelemre méltó növekedés 2024-ben négy közép-európai országban, Csehországban, Magyarországon, Szlovákiában, Szlovéniában, valamint Cipruson és Németországban figyelhető meg. A csökkenés 5 év alatt pedig Görögországban, Spanyolországban és Litvániában volt a legnagyobb. A legalacsonyabb részvétel Horvátországban volt, 21,5%. A változások okait az adott ország speciális belpolitikai viszonyai mellett a menekültkérdésben és más uniós politikákkal kapcsolatos viszonyban lehet keresni. Kivéve Litvániát, ahol a választás előtti hónapban lezajlott elnökválasztás és az alkotmányról szóló referendum miatt járulhattak 25%-kal kevesebben a szavazóurnákhoz. Az időtényezőt is figyelembe kell venni (Freire 2003, Fábíán 2010)¹⁹, bár az elsősorban a kormány- és ellenzéki, a mérsékelt- és radikális, a nagy- és kispárti támogatottságát érinti, a részvételre kisebb és ellentétes előjelű a hatása. Ciprus és Csehország esetében még a „mézeshetek effektus” hat, Magyarországon, Görögországban és Szlovéniában féllidős, Németország, Spanyolország és Szlovákia esetében pedig un. késői volt az EP választás.

2. táblázat. A 2024-es választás eredményei az Európai Parlament összetétele alapján a 2019-es választással összehasonlítva

Pártcsoport	Alakuló ülés 2019	Távozó Parlament	Alakuló ülés 2024
Létszám	751	703	720
Európai Néppárt (EPP)	182	179	188
Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége (S&D)	154	138	136
Újítsuk meg Európát (Renew)	108	98	77
Zöldek Európai Szabadszövetség (Zöldek-ESS)	74	70	53
Identitás és Demokrácia (ID)	73	49	
Európai Konzervatívok és Reformerek (ECR)	62	69	78

¹⁹ A „mézeshetek” effektus a hazait egy éven belül követő EP választást jellemzi, amikor még erős annak hatása, a féllidős választás, amely a két választás közepén helyezkedik el, mutatja a legerősebb másodlagos jelleget, a későit pedig egy éven belül követi hazai, és emiatt kevésbé jellemzik a másodlagosságot mutató tényezők.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal (GUE-NGL)	41	37	46
Független képviselők	57	63	33
Patrióták Európáért (PfE)			84
Szuverén Nemzetek Európája (ESN)			25

Forrás: Európai Parlament: results.election.europa.eu

Az EPP a 31 mandátummal csökkentett parlamentben is növelte mandátumszámát. Az eurokritikus jobboldal (ECR) és a radikális baloldal (GUE/NGL) szintén növelte mandátumainak számát 2019-hez képest. Az S&D, az Újítsuk meg Európát és a Zöldek/ESS jelentős veszteségeket szenvedett, 18, 31 és 21 kevesebb képviselővel. Az ID megszűnt, a helyette Orbán Viktor által gründolt radikális jobboldali PfE az EP harmadik legerősebb képviselőcsoportja lett. Egy ettől is jobbra álló, szélsőjobboldali új csoportként jött létre az ESN. A független képviselők létszáma csaknem felére csökkent.

Az új összetételű parlamentben tehát a konzervatív-liberális-szociáldemokrata koalíció, a veszteségek ellenére megőrizte dominanciáját, 401, a zöldekkel együtt 454 mandátummal. A három jobboldali pártcsoport együttesen 187 fővel, 52 mandátummal gyarapodva sem tudta átalakítani a parlamenti erőviszonyokat. Az EU működését, az európai társadalom életét továbbra is az integrációpárti, az európai biztonságot erősíteni kívánó, a liberális demokratikus értékeket biztosító Európát képviselő politikai erők határozzák meg. A centrumon belül is erősebb lett a mérsékelt, konzervatív – kereszténydemokrata jobboldal, a mandátumok 26%-át megszerző EU-ellenes, euroskeptikus, szélsőjobboldali populista pártokkal együtt egyértelmű jobbratolódás következett be a parlamentben. A radikális jobboldal át-törése, győzelme viszont nem következett be, a velük szembeni „cordon sanitaire” egyelőre megakadályozhatja, hogy meghatározó szerepet játsszanak az unióban.

Az évtizedes *status quo* veszélybe kerülése, a választás kimenetelének bizonytalansága különösen fontossá tette az előzetes méréseket, előrejelzéseket. Ezért érdekes az év elején, a tudomány módszereivel összeállított prognózist, amely a trendet, a hosszú távú hatásokat jelzi, a pillanatnyi helyzetet tükröző utolsó felmérést és a tényleges eredményeket összehasonlítani.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. táblázat. A távozó parlament, a 2024 januári előrejelzés, a 2024 június 4-i Europe Elects összegzés és az eredmény összehasonlítása

	2019 távozó parlament	2024. január	2024. június 4.	A választás végeredménye
Európai Néppárt	179	173	182	188
Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége	138	131	136	136
Identitás és Demokrácia (Patrióták Európáért)	49	98	69	84
Európai Konzervatívok és Reformerek	69	85	79	78
Újítsuk meg Európát	98	86	81	77
Zöldek/ Európai Szabad Szövetség	70	61	55	53
Baloldal az Európai Parlamentben	37	44	38	46
Szuverén Nemzetek Európája				25
Függetlenek	63	42	76	33

Forrás: Saját szerkesztés az elections.europa.eu és az Europe elects alapján

A táblázatból jól látszik, hogy a két vezető párt az év első felében javította esélyeit, a Néppárt végül várakozáson felül szerepelt, a középbal pártok pedig nem rontottak a távozó parlamenthez képest, az év elejéhez képest pedig egy kevéssel jobban teljesítettek. A centrista, liberális pártok és a zöldek viszont nem tudták megállítani veszteségeiket, fokozatosan gyengültek, a júniusi helyzetükhöz képest is tovább rontottak, ők a legnagyobb vesztesek 2024-ben 2019-hez képest. A baloldal viszont egy kevéssel jobban szerepelt a vártnál. A két euroszeptikus csoport közül az ID-ből létrejött PFE pártjai ugyan az év elején vártnál rosszabbul szerepeltek, de így is a legnagyobb nyertesei a választásnak, az ECR pedig a vártnál kevesebb mandátummal is javított az előző parlamenthez képest.²⁰ A szélsőjobboldal előretörése a várakozásokban egyértelmű, az előretörés mértéke viszont bizonytalan, kiszámíthatatlan volt. A januári előrejelzés 50 mandátummal várt többet számukra 2019-hez képest. A modell szerint 9 országban az első, 9 országban pedig második vagy harmadik

²⁰ Az euroszeptikus, populista pártok esetében figyelembe kell venni az adatok értékelésénél, hogy a két csoportjuk helyett három jött létre, és a csoportok és a függetlenek esetében jelentős átrendeződés következett be.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

helyen végeznek az Európa-ellenes populista pártok. A legnagyobb növekedést az Olasz Testvérek (FdI) és a holland Szabadságpárt (PVV) esetében várta. A létrehozható koalíciók esélyeit vizsgálva a szupernagy koalíció (EPP+S&D+RENEW) esélye 60%-ról 54%-ra, a nagykoalícióé (EPP+S&D) 45-ről 42-re, a jobbközépé (EPP+ECR+RENEW) 49-ről 48-ra, a balközépé (S&D+RE+G/EFA+Left) 50-ről 45-re csökkent 2019-hez képest. A populista jobboldalé (EPP+ECR+ID)²¹ viszont 43%-ról 49-re, az eurokritikusnak számító csoportoké (ECR+ID+Left+Függetlenek) 30-ról 37-re nőtt. Ez a modell tehát éles, radikális jobboldali fordulatot várt a júniusi megméretetésen (Cunningham – Hix, 23 January 2024).

A szélsőjobboldal előretörésének mértéke azonban bizonytalan, kiszámíthatatlan volt. A változás mértékét a távozó és az új parlament összevetésével országonként bemutatva lehet pontosan látni, kiegészítve az előrejelzéssel.

4. táblázat. A távozó (T) és az új parlament (Ú) összetételének, valamint a Cunningham – Hix modell (E) előrejelzésének összehasonlítása

	EPP	S&D	RE	G/EFA	ECR	ID(PfE)	Left	ESN	Függetl.
TEÚ*	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ
Ausztria	7 5 5	5 4 5	1 2 2	3 3 2	0 0 0	3 6 6	0 0 0		0 0 0
Belgium	4 4 3	2 3 4	4 3 5	3 4 2	3 3 3	3 3 3	1 2 2		1 0 0
Bulgária	7 5 6	5 3 2	3 5 5	0 0 0	2 1 1	0 3 0	0 0 0	0 0 3	0 0 0
Ciprus	2 2 2	2 2 1			0 0 1		2 1 1		0 1 1
Csehország	5 3 5	1 0 0	5 8 0	3 4 1	4 3 3	1 3 9	1 0 0	0 0 1	1 0 2
Dánia	1 1 2	3 4 3	6 4 4	2 3 3	0 0 1	1 2 1	1 1 1		0 0 0
Észtország	1 2 2	2 1 2	3 2 2	0 0 0	0 0 1	1 2 0	0 0 0		0 0 1
Finnország	3 4 4	2 3 2	3 2 3	3 2 2	2 3 1	0 0 0	1 1 3		0 0 0
Franciaország	8 9 6	7 6 13	23 18 13	12 8 5	0 0 4	18 30 30	6 10 9	0 0 1	5 0 0
Görögország	7 9 7	1 3 3	1 0 0	0 0 0	1 2 2	0 1 1	5 4 4		6 2 4
Hollandia	6 6 6	6 3 4	7 6 7	3 2 6	5 1 1	0 10 6	1 1 1		1 2 0
Horvátország	4 6 6	4 2 4	1 0 0	0 2 1	1 1 1	0 1 0	0 0 0		2 0 0
Írország	5 2 4	0 1 1	2 3 6	2 1 0	0 1 0	0 0 0	4 6 3		0 0 0
Lengyelország	16 19 23	7 10 3	1 0 1	1 0 0	27 20 20	0 4 0	0 0 0	0 0 3	0 0 3
Lettország	3 2 2	2 0 1	1 2 1	0 1 1	1 2 3	0 1 1	0 0 0		1 1 0
Litvánia	4 3 3	2 3 2	1 1 2	2 4 1	1 0 2	0 0 0	0 0 0	0 0 1	1 0 0

²¹ Az EPP ebbe a kategóriába sorolása megkérdőjelezhető, még akkor is, ha a jobboldali előretörés hatására az ide tartozó bizottsági elnök felvetette az ECR-rel való együttműködés lehetőségét.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Luxemburg	2 2 2	1 1 1	2 2 1	1 1 1	0 0 1	0 0 0	0 0 0		0 0 0
Magyarország	1 0 7	5 4 2	2 1 0	0 0 0	0 0 0	0 0 11	0 0 0	0 0 1	13 16 0
Málta	2 3 3	4 3 3	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0		0 0 0
Németország	30 26 31	16 12 14	7 7 8	25 18 15	1 1 0	9 20 0	5 12 4	0 0 14	3 0 10
Olaszország	12 8 9	16 14 21	3 6 0	3 0 4	10 27 24	22 8 8	0 0 10		1 0 0
Portugália	7 6 7	9 8 8	0 1 2	1 1 0	0 0 0	0 4 2	4 1 2		0 0 0
Románia	14 9 10	10 11 11	7 5 3	1 0 1	1 6 6	0 0 0	0 0 0		0 2 2
Spanyolország	13 26 22	21 19 20	9 1 1	3 5 4	4 7 0	0 0 6	6 3 4		3 0 4
Svédország	6 4 5	5 7 5	3 0 3	3 2 3	3 6 3	0 0 0	1 2 2		0 0 0
Szlovákia	4 2 1	1 3 0	4 4 6	0 0 0	0 1 0	0 0 0	0 0 0	0 0 1	4 5 7
Szlovénia	4 5 5	2 1 1	2 3 2	0 0 1	0 0 0	0 0 0	0 0 0		0 0 0

Forrás: saját szerkesztés az Europa elects, az elections.europa.eu és a Cunningham-Hix modell adatai alapján.

* TEÚ=Távozó – Előjelző modell – Új parlament

A táblázatból látható, hogy mely országok, illetve politikai erők okozták az erőviszonyok változásait a parlamentben. Először is 19 új párt került be, közülük a magyar Tisza Párt 7, a lengyel populisták Konföderáció 6, illetve a német szélsőbaloldali Bündnis Sachra Wagenknecht (BSW) 6 képviselővel a legnagyobb delegációk. Mindezeknél nagyobb szerepet játszik az erőviszonyok alakulásában, hogy a bizonytalan Olasz Testvérek (FdI) 24, az olasz Öt Csillag Mozgalom (M5S) 8, a francia Nemzeti Tömörülés (NR) 30, a magyar FIDESZ 11, a német AfD 14, a spanyol Vox 6 képviselője melyik csoportot választja. Nyilvánvalóan az öt legnagyobb, legtöbb képviselőt küldő ország (Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Lengyelország) eredményei befolyásolják a legjobban az új parlament működését.

Franciaországban az NR mintegy megduplázza képviselőit, a zöldek mandátumaik több mint felét veszítették el, a centrista liberálisok 10 mandátummal kaptak kevesebbet. A szociáldemokrata koalíció viszont váratlanul jól szerepelt, ami mérsékelte az S&D veszteségeit. Németországban kisebb meglepetést hozott a választás, legalábbis a várakozásokhoz képest. Az EPP-ben még növelte is képviselőit, és az előrejelzésnél ötlet több helyett szerzett, ami nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az EPP növelhette mandátumai számát 2019-hez képest. Az ID-ből kizárt AfD 14 mandátummal az új, 25 tagú ESN vezető pártja lett.

Az olasz FdI, amelynek döntő szerepe volt abban, hogy marad-e a tradicionális pártcsoportok kezében a vezető szerep, vagy egy jobboldali koalíció jön létre, az ECR vezető ereje maradt, jelentős mandátumnövekedéssel a 4. legnagyobb tömörüléssé

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tette az ECR-t, és hozzájárult a szélsőjobboldal előretöréséhez. Az olasz választás legnagyobb vesztese a Liga (-20 mandátum), így elvesztette meghatározó szerepét az ID-ből létrejött PpE-ben. (Megjegyzendő, hogy az olasz kormánykoalíció két tagja, az EP-ben két különböző csoporthoz tartozik.) Fontos még megjegyezni, hogy a Left növekedéséhez hozzájárult az is, hogy az M5S 8 képviselője hozzá csatlakozott. Enélkül a baloldal európai visszaesésének megjelenése a parlamentben még nagyobb lett volna.

A Spanyol Néppárt 9 mandátumos nyeresége az EPP növekedéséhez, a Vox 6 mandátuma pedig a PpE 3. helyéhez járult hozzá.

Lengyelország esetében a populista Jog és Igazságosság (PiS) és a Polgári Platform (OP) vezette szövetségek közötti mandátumszám megfordult, az előbbi hetet veszített, az utóbbi hetet nyert. Mindkettőnek óriási szerepe volt a az EPP és a PpE versengésének eldöntésében, azaz a *status quo* fennmaradásában. Meg kell még említeni a Fidesz 11 és az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) 6 mandátumát, amely az új PpE létrejöttét megalapozta.

Az EP legnagyobb képviselőcsoportja ezúttal is a kereszténydemokrata, jobbközép EPP, amelybe mindegyik országnak van képviselője. A csoport meghatározó ereje a német konzervatívok, akik 31 képviselővel a parlament legnagyobb delegációját alkotják. 44 párt képviselője tagja pártcsoportjuknak. A csoporthoz 6 új párt csatlakozott, és egy (a magyar KDNP) lépett ki. Az S&D csoportjába Csehország és Szlovákia kivételével delegálnak tagokat, legnagyobb számban Olaszország (21) és Spanyolország (20), 28 pártot képviselnek. A populista-szélsőjobboldal újonnan létrejött, az ID helyébe lépő PpE csoportba 12 ország ad tagokat, az egykori ID tagok mellett a cseh ANO az Újítjuk meg Európát csoportból, a spanyol Vox pedig az ECR-ből ment át a Patriótákhoz. Vezető ereje a francia Nemzeti Tömörülés 30 fővel, amely csak a francia parlamenti választás második fordulóját követően csatlakozott, miután a várakozások ellenére nem nyerte meg azt. A PpE 13 pártot képvisel. A másik szélsőjobboldali csoport, az ECR 18 ország képviselőiből állt össze. Vezető ereje az olasz miniszterelnök Meloni vezette FDI 24 képviselővel, és a 20 tagú lengyel PiS számít jelentős tényezőjének. A csoportot 21 párt alkotja. Az Újítjuk meg Európát csoport 20 országból 38 pártot képvisel, a jelentős veszteséget szenvedő francia centrista koalíció 13 fővel is a legerősebb tagja maradt. A negyedikről a hatodik helyre visszaeső zöldek 17 ország 22 pártból álló 53 tagú frakcióját a német Zöld Párt 12 képviselőjével vezeti. A Bal 13 országot képvisel, az olaszok 10 taggal, benne az ide átvált M5S 8 képviselőjével adják vezető erejét. 18 párt képviselteti magát benne. Az egyik szélsőjobboldali csoportban sem elfogadott AfD 14 taggal 8 országból (a szükségesnél eggyel több) szervezte meg az ESN 25 tagú (a szükségesnél kettővel több) képviselő csoportját, 8 párttal. Tagjai a korábbi ID, illetve a függetlenek közül kerültek ki. A független képviselők 8 ország 15 pártjából kerülnek ki. Legnagyobb pártjai a német BSW és a szlovák Smer. A három EU ellenes-euroskeptikus, populista jobboldal összesen 189 fővel (2 képviselővel bővült az alakuló üléshez képest) a parlament

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

26 %-át adja, ami 10%-os növekedést jelent az előző ciklushoz képest. 6 országban választást nyertek a radikális jobboldal pártjai, 5 helyen második, 7 helyen pedig a harmadik helyen végeztek, és még 24 ilyen párt jutott be a parlamentbe.²² A bal-közép pártok szereplése és a legitimációs válsággal való összefüggésének felvetése már az 1998-as válság utáni választás kapcsán is megjelent (Holland 1999), és az ezzel párhuzamosan zajló jobbratolódás tehát nem teljesen új jelenség. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jobboldali parlamenti csoportok és az azokat alkotó pártok között jelentős különbségek, nézeteltérések, ellentétek vannak, tehát egységes tömbről nem lehet beszélni. A Patrióták politikai pozíciója a szélsőjobbtól az extrém jobboldalig terjed, és ruszofil frakcióját is el lehet különíteni. Egységes ideológiája a csoportnak nincs, szuverenizmus, nemzeti konzervativizmus, szélsőjobb populizmus, euroszkepticizmus egyaránt kimutatható náluk. Az ECR sem tekinthető egységnek sem ideológiai, sem politikai pozícióját tekintve. Nemzeti konzervativizmus és „soft euroszkepticizmus” jellemzi ideológiailag, de szélsőjobb populizmus, sőt liberális-konzervatív irányzata is van. Szélsőjobb-populista politikai pozíciójú, de vannak benne közéjobb és extrém szélsőjobbboldali pártok is. Az ESN egyértelműen extrém jobboldali csoport. Szélsőjobb populizmus, ultranacionalizmus, szélsőséges euroszkepticizmus, ruszofil elemek egyaránt megjelennek pártjaikban.

A másodrendű jegyek megjelenése a 2024-es választáson

Már az első közvetlen választás (1979) után felmerült a most is fennálló alapkérdés, hogy európai vagy másodrendű nemzeti választásról van-e szó (Reif-Schmitt 1980). Ez később is rendre felmerül, és ehhez kapcsolódva a másodlagosságot jellemző vonások vizsgálata (Marsh 1998; Norris 1997; Reif 1997; Smith 1996; Hix – Marsh 2011). Ezek alapján a másodrendűséget a részvétel, a nagy-és kispártok, a kormány-pártok, valamint a mainstream és szélsőséges pártok eredményei szerint lehet identifikálni. Ezek megjelenését 2024-ben kell elemezni ahhoz, hogy az esetleges változásokat vagy változatlanságot megállapítsuk. A részvétel kérdését külön vizsgáltuk korábban, és bemutattuk, hogy a másodrendűséget jellemző alacsonyabb részvétel jellemző, de szűkült az olló az európai és nemzeti választói aktivitás között. A párt-rendszerek átalakulása miatt a tradicionális és szélsőséges pártok választási eredményei kevésbé különböznek a két választáson, mindkét esetben – ahogy azt az előző fejezetben bemutattuk – a szélsőségek, elsősorban a szélsőjobbboldali-populista pártok előretörése figyelhető meg. Így ennek a vonásnak a relevanciája 2024-ben már háttérbe szorult. A két fennmaradó jellemzőt viszont érdemes szemügyre venni a következő táblázatban.

²² A jobbratolódás folytatódik a választást követően is, a PpE képviselőcsoportja máris 2 fővel gyarapodott a függetlenek csoportjából. Az FPÖ győzelme Ausztriában, és a három német tartományi választás AfD szereplése is erre utal.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

5. táblázat. A nagy- és kispártok, valamint a kormánypártok szereplésének összehasonlítása az európai és a legutolsó hazai választáson (%)

Ország	EP nagypárt	EP kispárt	Hazai nagypárt	Hazai kispárt	EP kormány-párt	Hazai kormány-párt
Ausztria	94,32	5,68	96,81	3,19	35,60	51,36
Belgium	93,85	6,15	91,07	8,93	52,10	47,41
Bulgária	79,69	20,31	80,48	16,63*	38,00	37,91
Ciprus	91,61	8,39	81,00	19,00	16,96	24,11
Csehország	89,34	10,66	84,29	15,71	37,17	43,41
Dánia	97,30	2,70	85,04	14,96	36,24	50,09
Észtország	92,70	7,30	93,38	6,62	39,80	53,84
Finnország	93,87	6,13	86,22	13,78	43,17	49,41
Franciaország	87,91	12,09	94,69	5,31	14,60	38,50
Görögország	74,57	25,43	77,92	22,08	28,31	40,56
Hollandia	77,80	22,20	73,05	26,95	37,48	56,26
Horvátország	80,01	19,99	86,50	13,50	43,42	43,98
Írország**	57,73	17,49	74,70	13,10	46,59	50,20
Lengyelország***	60,96	25,69	70,52	21,97	50,27	53,72
Lettország	85,44	14,56	76,76	23,24	27,37	38,00
Litvánia	84,37	15,63	79,68	20,32	36,08	42,26
Luxemburg	86,46	13,54	91,40	8,60	41,21	47,92
Magyarország	89,16	10,84	94,45	5,55	44,82	54,13
Málta	87,28	12,72	96,85	3,15	45,26	55,11
Németország	83,10	16,90	90,90	9,10	31,00	51,86
Olaszország	88,18	11,82	85,13	14,87	47,30	43,78
Portugália****	83,74	16,26	74,92	20,72	31,74	28,84
Románia	83,70	16,30	84,28	15,72	48,55	54,09
Spanyolország	74,03	25,97	89,45	10,55	34,86	44,01
Svédország	93,38	6,62	93,85	6,15	40,79	27,62+ 20,54*****
Szlovákia	79,42	20,58	83,28	16,72	36,89	42,83
Szlovénia	85,88	14,13	71,48	28,52	34,68	45,60
Összesen	83,55	16,45	85,78	14,22	37,79	45,83

Forrás: saját összeállítás és számítás az elections.europa.eu és a Wikipedia alapján.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

* 2,89% non of the above (senkire a felsoroltak közül) voks volt

** Írorszában a nem listás STV (egyéni átvihető szavazat) miatt az EP választáson 24,8%, a hazain 12,20% voks a függetlenekhez került.

*** Lengyelországban az európain 13,35%, a hazain 7,51% voks függetlenekre esett.

**** Portugáliában a hazai választáson nagyszámú, 4,36% érvénytelen szavazat érkezett be.

***** A svéd kisebbségi kormányt kívülről támogató populista Svéd Demokraták szavazataránya.

Az európai választáson 16, a hazain pedig 11 országban szerepeltek jobban a nagypártok. Ez azt jelenti, hogy ebben a vonatkozásban van változás, de nem lehet kijelenteni, hogy a másodrendűség egyértelműen megjelenik a nagy- és kispártokra eső szavazatok tekintetében. Ausztriában, Bulgáriában, Észtországban, Romániában és Svédországban is alig valamivel múlta felül a hazai nagypárti eredmény az európaiat. Összességében a nagypártok Európában 83,55%, otthon 85,78% voksot szereztek. A korábbi választásokon ennél sokkal markánsabbak voltak a különbségek. Az egyes tagállamokban is általában csökkentek a különbségek a két választás között a nagypártokra leadott szavazatok tekintetében. Mindössze 5 országban volt 10%-nál nagyobb a különbség, ebből is háromban az európai választáson. Írorszában és Spanyolországban volt a legnagyobb különbség a nagypártok gyenge európai eredményében. Mindez a politikai kontextus, a pártrendszerek megváltoztatásával van összefüggésben. A korábbi nagypártok veszítettek támogatottságukból, és a korábban periférikus, a politikai aréna szélén elhelyezkedő kispártok nagypárti státusba kerültek.

A kormánypártok szereplésében nem meglepetés, hogy 23 országban a hazai választásokon a kormánypártok szerepeltek jobban, így lehettek kormánypártok. A választópolgárok a hazai választáson a politika bináris kódja, hatalomra kerülés-ellenzékliség kérdésének eldöntésében nemcsak elsődleges pártpreferenciájuk alapján szavaznak, hanem taktikai szavazatot adnak le, amelyre Európában nincs szükség. Az európai választáson ugyanis elsődleges preferenciájuk alapján szavazhatnak, illetve kifejezhetik elégedetlenségüket a kormánypártokkal szemben. Otthon 45,83%, Európában 35,79% a kormánypárti szavazatok aránya. Ausztriában, Dániában, Észtországban, Franciaországban, Görögországban, Hollandiában, Litvániában, Németországban és Szlovéniában is markáns, 10%-nál is nagyobb az eltérés a hazai és európai kormánypárti választási eredmények között. A francia és német esetben a belpolitikai helyzet, a párterőviszonyok átrendeződése 20%-nál is nagyobb eltéréshez vezetett a két választás között, és ezzel, a választók komoly figyelmeztetést intéztek a regnáló kormányok ellen, ami belpolitikai következményekhez vezetett (Előrehozott választás Franciaországban, politikai válság Németországban).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Következtetések

A 2024-es választás elhelyezése, elemzése a korábbiaktól eltérően bonyolultabbá vált. Már a 2014-es választás kapcsán, a csúcsjelölti rendszer bevezetésével és a parlament szerepének növekedésével felvetődött, hogy a másodlagos választásból lehet elsődleges szupranacionális választás.²³ Ez azóta sem következett be, de már 2019-ben jelentkeztek olyan elemek, amelyek figyelmeztettek arra, hogy az EP választásoknak a regionális, és a helyi választásokkal egyenértékűnek minősített, a hatalom kérdését eldöntő parlamenti választások mögé sorolt másodrendű voksolásnak vannak olyan elemei, amelyek túlmutatnak a másodlagos jellegén. A mostani voksolás körülményei, eredményei, összevetése 2019-es választásokkal is még markánsabban jelezték, hogy a másodrendűsége jellemző vonások kevésbé egyértelműekké váltak. Ez legalábbis megfogalmazhatóvá teszi azt a megállapítást, hogy ha nem is a hatalom-ellenzék kérdéséről dönt, de a szupranacionális választás kiemelkedik a másodrendű választások közül. Ennek fényében bátran kijelenthető, hogy jelentőségének növekedésével semmiképpen sem helyezhető a lokális választások mögé.

A bevezetőben említett hosszútávú, tartós nemzetközi, globális, a bel-és külpolitikára is ható változásokon kívül két konkrét, a 2024-es választást meghatározó tényezőt is ki kell emelni, amelyek hatással voltak választókra, a politikai pártoknak a választáshoz való viszonyára, erőfeszítéseikre, a kampányra. Az egyik, hogy ezúttal egy szuperválasztásnak nevezett év keretében került rá sor. A történelem legnagyobb választási évében több mint hatvan országban tartanak valamilyen parlamenti, elnök, vagy lokális választást, amelyeken több mint 4 milliárd ember, a világ lakosságának több mint fele járul az urnákhoz.²⁴ A szuper jelző azért sem tűnik túlzónak, mert a világ leghatalmasabb (USA) és legnépesebb (India) országában az egész világra kiható eseményről van szó. A liberális demokrácia válságjelenségei láttán teszik fel a kérdést, hogy túléli-e ezt a demokrácia. A kérdés jogosságát az támasztja alá, hogy a demokrácia válságjelenségeit szoros összefüggésbe hozzák a választás szerepének, mint a demokrácia alapjának megkérdőjelezésével, a válság egyik okaként történő megjelölésével. Ebben a választási évben az Európai Unió 13 országában - a második fordulót is beleszámítva - 23 alkalommal kell az urnához járulni az európain kívül. Ez nyilvánvalóan befolyásolja a választói részvételt, de a politikai szereplők magatartását is. Kétségtelenül jobban összekapcsolja a transznacionális, külső környezetet a belpolitikával.

A másik tényező, amely 2024-ben szerepet játszott a más választásokkal történő összekapcsolás. Ennek hatását nagyon nehéz felmérni. Ez függ attól is, hogy milyen

²³ Willermain, F. (2014): From „Second-Order” Elections to „First-Order Supranational” Elections. A State of Play after the 2014 European Elections. (Letöltve: 2024. 10. 28.)

²⁴ Walsh, B. (2024): 2024 is the biggest global election year in history. Vox, Jan.3, 2024. Letöltve: 2024. 09. 15. Több más szerző is használja ezt a kifejezést. Lásd 2024 nacional electoral calendar. (Letöltve: 2024. 09. 15.)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

választással tartották egyszerre. A 11 közül négy országban (Ciprus, Magyarország, Németország, Szlovénia) jelentősen nőtt 2019-hez képest a választói aktivitás, ebből egy népszavazás, három lokális voksolás zajlott le egy időben az európai választással. A többi esetben nincs lényeges különbség a részvételben, így semmilyen általános következtetést ebben a vonatkozásban nem lehet levonni.

A választói preferenciákra történő hatás külön kutatást igényelne, de hogy befolyásolja a két választás egyszerre tartása, azt a belga helyzet bizonyíthatja. Az EP választást a Flamand Érdek (VB) minimálisan megnyerte, a hazait viszont 3%-kal nyerte az Új Flamand Szövetség (N-VA). Komolyabb általánosabb következtetést azonban ebből sem vonhatunk le, mert mindkét párt szélsőjobboldali-populista, előbbi az ID, majd a PFe, utóbbi az ECR tagja. Annyi talán megfogalmazható, hogy az extrém szélsőjobboldali párt Európa-ellenessége nagyobb támogatottságú, mint a „soft euroszepticismus” Belgiumban.

Nem meggyőző ugyan, de az európai politika játszhatott valamilyen szerepet az európai választói preferenciákban. Bulgária – a zavaros belpolitikai helyzet miatt (2024 októberében már a hetedik választás zajlott 2021 óta) – ebből a szempontból nem értelmezhető.

Ciprus esetében említésre méltó, hogy egy független képviselő, egy pártellenes youtuber – 19,36%-kal harmadik helyen végezve – elnyerte a 6 ciprusi mandátum egyikét. (Érdemes megjegyezni, hogy a parlamentben von der Leyen elnöksége ellen voksolt, mert követői a csatornáján így szavaztak. Ez figyelmeztet a közösségi média megnövekedett szerepére ezen a szinten is). Az eredmény értelmezhető úgy, hogy Európa kérdése játszott némi szerepet a választóknál.

Írországban a Sinn Féin sokkal gyengébb európai szereplése betudható az ír politikai tradícióknak a két centrupárt lokális választást meghatározó szerepét illetően a vele egy időben tartott választáson. Ezt is lehet a választói preferenciákat befolyásoló európai hatásként értelmezni, mivel a Sinn Féin a legutóbbi parlamenti választást (2020) megnyerte, és azóta sem gyengült meg.

Magyarországon a Fidesz visszaesése egyértelműen belpolitikai okok miatt történt, bár Európa-ellenessége is közrejátszhatott benne.

Ugyanez a helyzet Máltán is, a hagyományosan euroszeptikus Labour otthon erősödött, az euroválasztáson viszont 10%-kal kevesebbet kapott.

Németországban egyáltalán nem mutatható ki európai ügyek hatása a választókra, a belpolitika dominált az euroválasztáson is.

Olaszországban a rendkívül polarizált politikai aréna, pártrendszer keretei között annyira eltérőek a különböző választásokra létrejött koalíciók, hogy nem lehet semmilyen következtetést levonni a kölcsönhatások vonatkozásában.

A nagykoalíció (PSD-PNL) által kormányzott Romániában szintén nem tudunk kölcsönhatást kimutatni, annyit lehet tudni, hogy nagy erőfeszítések történnek a nagyszámú külföldön élő román állampolgár mozgósítására, akik feltehetően zömében proeurópai szavazók. A lokális választáson ennek nincs jelentősebb szerepe.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Svédország és Szlovénia esetében a kölcsönhatás szempontunkból irreleváns.

Az egy időben tartott választások kölcsönhatását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyes országokban hathatnak egymásra, a választási részvételre jobban, de – ahogy ezt fentebb jeleztük – az esetek többségében erre sem, tehát általános következtetést erről sem lehet levonni. A választói preferenciákat illetően néhány ország kivételével pedig nincs lényeges különbség a leadott voksok tekintetében. A példák alapján azt mondhatjuk, hogy egyes tagállamokban speciális okoknál fogva a választóknál látható, hogy az európai ügyek mentén másképpen szavaznak, mint otthon. Ez azonban semmiképpen sem általánosítható, nem vonható le olyan általános következtetés, hogy az egyidejűleg tartott voksolás eltéríti valamilyen irányba a választói preferenciákat. Alapvetően az ilyen esetekben is a belpolitika, a pártszimpátia határozza meg a választói magatartást. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy a jövőben elsősorban anyagi, de politikai okokból is növekvő számban tartanak más voksolásokkal együtt Európa-parlamenti választást.

A 2024-es választással kapcsolatban a bevezetőben felvetett két alapvető kérdés megválaszolása kulcsfontosságú: mennyiben maradt vagy változott meg a választás jellege, illetve hogyan jelennek meg a másodrendűség jelei ezen a választáson. Az első kérdésre viszonylag könnyű válaszolni. A voksolás továbbra sem európai, hazai dimenzióval, hanem inkább hazai, európai dimenzióval. Az euroválasztások nemzeti jellege továbbra sem gyengült, a pártok belpolitikai küzdelmet vívnak, a választók pártelkötelezettség alapján szavaznak, nemzeti választ adnak európai kérdésekre is. A változást annyiban látni, hogy mind a politikai szereplők, mind a választópolgárok nagyobb figyelmet szentelnek Európának, az európai integráció szerepének, jövőjének. Nőtt a jelentősége az EP választásnak. A választók és a politikai szereplők is kezdik felismerni, hogy egy sor őket érintő probléma nem hazai, hanem nemzetközi szinten dől el. Ezt persze nem egyformán közelítik meg, és az erre adott válaszok alternatívása szintén emeli a választás tétjét. Az európai és nemzeti jelleg tehát közelebb került egymáshoz, amit erősít az egyidejű megtartás is, de az európai jelleg nem veszítette el erősen nemzeti jellegét, európai dimenziója viszont erősödött. A választás továbbra is inkább nemzeti jellegű, a tagállamokban a belpolitika által meghatározott, és nehezen értelmezhető uniós szinten. Így a választás eredményeképpen létrejövő parlament is az egyes tagállamok belpolitikai viszonyai alapján tevődik össze. Ez természetesen rányomja bélyegét a parlament működésére is.

Ami a másik kérdést illeti, hogy kimutathatóak-e a másodrendű választásra jellemző vonások, nehezebb válaszolni. A geopolitikai és a gazdasági-társadalmi körülmények már korábban elindult és egyre erősödő átalakulása nagymértékben átalakította a pártrendszeret, a párterőviszonyokat. Tradicionális centripártok gyengültek meg, korábban marginális, szélsőséges pártok erősödtek meg, ami a másodrendűséget jellemző három jellemző vonást más megvilágításba helyezte. (A negyedik jellemző, a részvétel kérdését korábban kifejtettük). Így a választás eredményei azt mutatják, hogy a választói magatartásra már nem lehet egyértelműen azt

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

mondani, hogy az EP választáson szívesebben voksolnak kis-, szélsőséges- és ellenzéki pártokra, mint a hazai, elsődleges választáson. Az 5. sz. táblázat azt mutatja, hogy ebből a szempontból nagyon vegyes a kép. A belpolitikai pártelkötelezettségek a korábbinál erőteljesebben írták felül azokat a másodrendűségekre jellemző vonásokat, amelyek korábban markánsabban jelentek meg. Közelebb került egymáshoz az első és másodrendű választás, de ez nem jelentette azt, hogy eltűntek a másodrendűséget korábban bizonyító jellemvonások. Az EP választás a tétje alapján továbbra is az elsődleges, hazai parlamenti választáshoz képest másodrendű. A hazai politikai és választási folyamatba illeszkedik be. A két választás közötti különbségek nem tűntek el, de 2024 azt jelezte, hogy az EP választás helyzete a választások univerzumában módosult. Hogy ez mennyiben lesz tartós, illetve a jövőben hogyan alakul, az elsősorban a választást körülvevő, azt meghatározó világpolitikai, gazdasági, társadalmi, politikai körülményektől függ.

Irodalom

- Cloos, J. – Merrit, G. (2024): „Thoughts on Improving EU governance”. *European Policy Brief* (18 July 2024) (<https://www.egmontinstitute.be/thoughts-on-improving-eu-governance/>)
- Cunningham, K. – Hix, S. (2024): „A sharp right turn: A forecast for the 2024 European Parliament elections”. *Policy Brief* (23 January 2024) <https://ecfr.eu/publication/a-sharp-right-turn-a-forecast-for-the-2024-european-parliament-elections>
- Deák Dániel (2024): „Unió újragondolva”. *Élet és irodalom*, LVIII. évf. 35. sz. 2024. 08. 30. 3–4.
- Europe elects. <https://europeelects.eu/>
- 2024 Europe election results <https://results.elections.europa.eu/en/>
- 2024 national electoral calendar https://en.wikipedia.org/wiki/2024_national_electoral_calendar
- Fábián György (2005): „Európai parlamenti választások és választási rendszerek”, *Politikatudományi Szemle* (2): 59–88.
- Fábián György (2010): „Európai parlamenti választások: 2009” In *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (73)1: 241–256.
- Freire, A. (2003): *Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal 1975–2002*, Universidade de Lisboa, Institut de Clencias Sociais.
- Habermas, J. (2012): „The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law”. *European Journal of International Law*, 23(2): 335–348.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Hix, S. – M. Marsh (2011): „Second-order effects plus pan-European political swings: An analysis of European Parliament elections across time”, *Electoral Studies*, 30(1), 4–15.
- Holland, M. (1999): „The 1999 European Parliament Elections: centre-right victory or crisis of legitimacy?” *New Zealand International Review*. 24(4): 24–34.
- Krastev, I. – Leonard, M. (2024): „A new political map: getting the European Parliament election right. *Policy Brief* (21 March 2024) (<https://ecfr.eu/publication/getting-the-european-parliament-election-right/>)
- Loss, R. – Mehrer, A. (2024): „Common cause: How Germany’s pro-European parties can stop the rise of the far-right”. Commentary Note from Berlin 24 April 2024. (<https://ecfr.eu/article/common-cause-how-germanys-pro-european-parties-can-stop-the-rise-of-the-far-right/>)
- Marsh, M. (1998): „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections”. *British Journal of Political Science*. 28(4): 591–607.
- Marti, P. A. – Majewski, M. (2024): „The European Parliament: electoral procedures”. 07. 2024. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/21/the-european-parliament-electoral-procedures>.
- Mátrai A. (2024): „Végzetes vonzerő”. *Heti Világgazdaság*, 2024. 08. 27. 30–31.
- Nagy L. (2024): Az EP választások másodrendű jellege. (Megjelenés alatt.)
- Norris, P. (1997): „Nomination: Second-order Elections Revisited”. *European Journal of Political Research*, 31(1–2): 109–114.
- Opinion Polling and seat projections for the 2024 European Elections. https://en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_and_seat_projections_for_the_2024_European_Parliament_election
- Quaritsch, L. (2024): „Political Advertising in the 2024 European Elections – Between Europeanization and the protection of electoral integrity online”. Jacques Delors Centre, *Policy Brief*. 4 June 2024
- Reif, K. (1997): „Reflections: European Elections as member State Second-order Elections Revisited”. *European Journal of Political Research*, 31(1–2): 115–125.
- Reif, K. – Schmitt, H. (1980): „Nine second-order national Elections: A conceptual framework for the Analysis of European Election Results”. *European Journal of Political Research*. 8(1): 3–44.
- Smith, J. (1996): „How European are European Elections?” In: Gaffney, J. (ed.): *Political Parties and the European Union*. London-New York, Routledge. 275–290.
- The European Parliament: Electoral Procedures <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/21/the-european-parliament-electoral-procedures>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

The Group of Twelve (2023): The Group of Twelve (2023): Report of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform. Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century. Párizs–Berlin 18 September 23. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20230919_group_of_twelve_report_updated14.12.2023_cle88fb88.pdfhttps2023_cle88fb88.pdf

Walsh, B. (2024): 2024 election year is the biggest global election year in history. *Vox*, January 3, 2024.

Willermain, F. (2014): “From ‘Second-Order’ Elections to ‘First-Order Supranational’ Elections: A State of Play after the 2014 EU Elections.” *Studia Diplomatica*, 67(3): 93–107. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/26531631>. Accessed 28 Oct. 2024.

RECENZÍÓ

Fiatalok állampolgári szocializációja¹

Murányi István (2022): *Fiatalok állampolgári szocializációja*
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 108 oldal

PAPP KITTI MÁRIA²

Talán nem túlzás azt állítanom, hogy minden létező politikai párt számára az egyik legmeghatározóbb kérdés az, hogyan lehet a fiatalokat megszólítani, elkötelezetté tenni egy adott ideológia iránt, vagy egyszerűen csak szavazásra buzdítani. Az ifjúság politikai értékválasztására, demokráciához való viszonyulására, társadalmi kérdések iránti érdeklődésére nemcsak a hatalmon lévők vagy vezetni vágyók kíváncsiak, de e jelenségek mélyebb megértésére tett kísérletek a szociológusok (pl. Nyüsti 2011), politológusok (pl. Kovács – Oross – Szabó 2017), szociálpszichológusok (pl. Csepeli 1992) és más társadalomtudósok kutatásainak alapját is képezik.

Ehhez a témakörhöz kapcsolódóan írta meg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének a Szociológiai Tudástár című sorozata hetedik kötetét Murányi István is, *Fiatalok állampolgári szocializációja* címen.

A szerző az említett tanszék nyugalmazott docense, szociológus, akinek a fő kutatási területei közé az ifjúságszociológia, a politikai szocializáció, a nemzeti identitás és a társadalomtudományi módszertan tartozik. Több évtizedre visszanyúló munkásságát tekintve a téma egyik legkiemelkedőbb hazai szakértőjeként hivatkozhatunk rá, amit a jelenleg tárgyalt írása is alátámaszt, hiszen a *Fiatalok állampolgári szocializációja* nem kisebb célt tűzött ki, minthogy ismertesse, milyen folyamatok

¹ Murányi István (2022): *Fiatalok állampolgári szocializációja*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 108 oldal.

² PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: papp.kitti@arts.unideb.hu

RECENZIO

zajlottak az államszocialista rendszer bukása után Magyarországon intézményi szinten, és milyen befolyásoló tényezője volt ez a fiatalok (16–29 évesek) egy másodlagosnak gondolt – politikai – szocializációjában.

A szerző tizenkilenc rövid fejezetben keresztül kalauzol minket az 1990-es évektől a 2010-es évekig olyan kutatásokat és társadalomtudományi modelleket bemutatva, amelyek segíthetnek megérteni, milyen tényezők alakítják az ifjúság politikai világgépét, illetve milyen szocializációs mintát követve alakulnak ki azok az értékek és attitűdök, amelyek az állampolgári cselekvést vagy épp tétlenséget segítik elő, amelyek a nyitott gondolkodást, vagy adott esetben az előítéletes viselkedést táplálják.

A szerző az első két fejezetben azt tárgyalja, hogyan változott a politikai berendezkedés Magyarországon a második világháborút követően. Murányi bemutatja, hogy a kemény diktatúrát követően hogyan lépett át az ország a gulyáskommunizmusba, majd a rendszerváltás milyen hatással volt a demokratikus értékrend megszilárdulásához – gondolhatnánk –, de a következő három fejezet a 2000-es és 2010-es években készült tanulmányok eredményeit szemléltetve éppen azt mutatja, hogy a fiatalok demokráciához való viszonya igen ingatag lábakon áll. Murányi kiemeli, hogy a politikai szocializáció a felnőtté válás egyik legfontosabb lépése kellene, hogy legyen, azonban a 2008-as „Iskola és társadalom” kutatás, illetve az „Ifjúság 2008” adataira hivatkozva bemutatja, hogy a fiatalok mindössze negyven százaléka tartja a demokráciát ideális politikai formának, míg a megkérdezettek harmada a diktatúra bizonyos formáival lenne elégedett. Ezt az eredményt a szerző arra vezeti vissza, hogy az ifjúság politikai érdeklődése csekély mértékű, a témával kapcsolatos tudásuk elenyésző, és úgy gondolják, a közügyekbe való beleszólásuk erősen korlátozott. Bizonyítja ezt a 2012-ben zajló MYPLACE kutatás eredménye is, amelyben ózdi és soproni fiatalok körében végeztek *szociális reprezentációs kutatást* (Purkhardt 1993). A vizsgálat célja az volt, hogy összevessék a két településen élő fiatalok demokráciához való viszonyát. Bár az adatokból kitűnt, hogy mindkét város ifjúsága elutasító a demokráciával szemben, az ózdiak körében ez hatványozottabban megjelent. Az ok a következő: míg az osztrák határ mentén a társadalmi-gazdasági életfeltételek kedvezőbbek, addig a szlovák határhoz közel eső Ózdon magasabb arányban vannak jelen az etnikailag és szocioökonómiailag is hátrányosabb helyzetű fiatalok. A frusztráltság pedig egyértelműen az antiliberális ideológia felé taszítja az ifjúságot.

A VI–IX. fejezetekben a fiatalok radikalizmusához és a nemzeti identitáshoz fűződő kapcsolatáról kaphatunk magyarozott kutatási eredményeket. A módszertan csakúgy, mint a korábban tárgyalt demokráciaértelmezés kapcsán, itt is a szociális reprezentáció volt. A válaszokat tematikus csoportokba sorolták (pl. erőszak, szélsőség, rasszizmus stb.), majd ezekből négy értelmezési kategóriát hoztak létre attól függően, hogy a megkérdezetteknek milyen a radikalizmushoz való viszonyulása (*Erőszakos szélsőség, Elutasított rasszizmus, Új politika, Támogatott szervezet*). A szerző kiemeli, hogy a korábbi adatokhoz viszonyítva nem lehetünk optimisták, hiszen a „keleti” nacionalizmus, vagyis az antidemokratizálódás, a xenofóbia és az

RECENZIO

antiliberalizmus, ahogyan a társadalom egészében, úgy a fiatalok körében egyre elfogadottabb és kíváncsabb ideológiává kezd válni. Alátámasztja ezt az értékelést a már korábban is említett „Iskola és társadalom” kutatás egyik eredménye is, amely szerint a megkérdezett magyar fiatalok döntő részének a demokrácia értelmezése elválaszthatatlan a magyarság fogalmától.

A X–XII. fejezet a demokrácia és az előítéletesség kapcsolatát mutatja be. A szerző és a kutatásban résztvevő munkatársai a fiatalok előítéletességét a 2008-as „Iskola és társadalom” kutatásban Bogardus-féle skálával vizsgálták. Azt a megállapítást tették, hogy a minta közel negyede tartozik az elfogadóak közé, és ugyanígy 25 százalék a teljesen elutasítókat erősíti. Ennek magyarázatát a demokráciaelfogadáshoz és elutasításhoz hasonlóan a szociokulturális tényezőkben látták: míg a magasan iskolázott szülőktől származó, jó egzisztenciális körülmények között élő fiatalok az elfogadóbbak közé sorolhatók, addig a szakközépiskolában tanuló, idősebb szülőktől származó, kedvezőtlenebb anyagi körülmények között élő gyerekeknél jóval nagyobb mértékű a társadalmi távolságtartás a magyartól eltérő nemzetiségű és a nemkeresztény vallásokat magukénak vallókkal szemben. Sőt, a kutatók szerint az előítéletesség olyan szinten beágyazott az életformába, hogy maga is életformát alkot. Murányi ezt a Fuchs és Case (1989) által bevezetett fogalommal érzékelteti: azokban a csoportokban, ahol magas a *rituális sűrűség*, a világ leegyszerűsített, abszolút értékeinek szemlélete érvényesül, jellemző a vallási fundamentalizmus és a komplex gondolkodás hiánya. A sűrűn szőtt, heterogén kapcsolati hálóval és kommunikációs mintázattal rendelkezőkre lényegesen kevésbé jellemző az előítéletesség, míg a leginkább csak szoros és homogén kötésekkel rendelkezők, közösségekből kimaradók, közélet és politikai iránt közömbös személyek körében sokkal inkább megfigyelhető a társadalmi távolságtartás.

A szerző megállapítja: az egysíkú világnézet és az alacsony rituális sűrűség táptalaja lehet a szélsőséges ideológiák megtelepedésének. Épp ezért nem meglepő módon a kötet utolsó fejezeteit a nemzeti radikalizmus magyarországi megjelenési formáinak bemutatására szánta. Murányi megkülönböztet inkluzív és exkluzív nemzetfelfogást. Az inkluzív, befogadó felfogás azokat a tényezőket hangsúlyozza, amely a magyar lét pozitív és kizárólagos elemeit tartalmazza, ezzel bizonyítva, hogy magyarnak lenni a legjobb dolog a világon. Ezzel szemben az exkluzív, a kizáró álláspont az elkülönülést emeli ki, és azt mondja meg, ki és mi a „nem magyar”. A nemzeti radikalizmus bemutatását a szerző az ELTE Társadalmi Konfliktuskutató Központja és a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének 2010-ben indult *Új tekintélyelvűség* projektje keretében elkészült ezer fős, országos reprezentatív mintás, kérdőíves kutatás és egy kismintás (100 fős) nemzeti radikális, félkatonai szervezeten belül készült, az országos kérdőívvel megegyező kérdőíves kutatás eredményei alapján végezte. A kötetben megjelennek továbbá a szervezet tagjaival készült fókuszcsoportos és félig-strukturált interjúk részletei is, amelyek jól szemléltetik, milyen történelmi képpel rendelkeznek a nemzeti radikális eszmét vallók a

RECENZIO

nem-radikálisokkal szemben, illetve azt is láthatjuk, mennyire jelentős szerepet kap körükben a *mitikus múlt*, az a fiktív őstörténet, amelyet a főáramú történészek nem ismernek el valódi történelemként. Éppen ezért Murányi szerint a nemzeti radikálisok csoportjában megfigyelhető a Michel Foucault (1977), majd Ewa Domanska (2010) által használt *ellen-történetírás* fogalma. A kérdőíves adatok is ezt támasztják alá: míg a többségi társadalom kudarcnak tartja például a Horthy-korszakot és az 1944-es német megszállást, addig a nemzeti radikálisok mindkét eseményt pozitívnak értékelik, de hibának tartják a kereszténységre való áttérést, sőt a honfoglalás létét is tagadják, és az *MTA külföldi érdekeket szolgáló, zsidó vezetőinek találmánya*-ként állítják be.

Murányi az összefoglalásban nem megszokott módon két hosszú, szó szerinti idézetet emelt be Örkény és Csepeli (2017) *Nemzet és migráció* c. kötetéből, illetve a Berényi és önmaga (2001) által fémjelzett *Magyar tizenévesek demokráciáértelmezése és előítéleteessége közötti kapcsolat* c. tanulmányból.

Ez a rendhagyó befejezés egyben tekinthető egyfajta utalásnak is: a politikai szocializáció kutatása nem egy egyszeri vizsgálatot követel, hanem egy folyamatos nyomon követést megkívánó területe a társadalomtudományoknak.

A *Fiatalok állampolgári szocializációja* egy életmű, amely bemutatja Murányi István és kutatótársai több évtizedes munkáját a témakör feltárásával kapcsolatban. Bár a kötet 2022-ben jelent meg, az utolsó felhasznált eredménye tíz évvel korábban keletkezett. Éppen ezért, noha az írás igazán átívelő, az adatai már nem naprakészek. Hasonló hiányérzet fogalmazódott meg bennem a vizsgált minták nemi megoszlását illetően is. A kötet nagy hangsúlyt helyez arra, hogy bemutassa, milyen szociokulturális tényezők befolyásolják a politikai szocializációt, de egyetlen esetben sem szólt arról, milyen eltérések figyelhetők meg a nemek között, akár a demokrácia iránti igény megnyilvánulásakor, akár a radikalizmushoz való viszonyulásban, pedig számos kutatás rámutatott (pl. Nagy 2005; Ballington 2008; Koncz 2011; Ilonszki 2014), hogy a nők és a férfiak máshogyan viszonyulnak az állampolgári szerepekhez és a különböző politikai eszmékhez. A bemutatott kötetet a téma szakirodalmában azonban vitathatatlanul alapműnek kell tekintenünk, hiszen évtizedeken átívelő kutatási eredményeket sorakoztat fel az érdeklődők számára.

A rövid, könnyen befogadható, logikusan egymásra épülő fejezetek elősegítik az olvasást, azonban a sok (108 oldal alatt 77 db) lábjegyzet zavart kelthet az olvasóban, ugyanis ezek a megjegyzések a legtöbb esetben olyan nagy jelentőséggel bírnak, hogy minden akadály nélkül szerepet kaphattak volna a törzsszövegben is.

A kötet egyik legnagyobb erőnye, hogy nem akar több lenni, mint amennyire képes. A szerző már a bevezetőben is leszögezi, hogy a téma teljeskörű vizsgálatához interdiszciplináris kutatások és eredmények lennének szükségesek, amelyeknek ő nem áll birtokában. A könyv nyolc különböző kutatás adatainak elemzése során arra ad lehetséges válaszokat, mi befolyásolja a fiatalok politikai szocializációját, milyen

RECENZÍÓ

a fiatalok demokráciáról és radikalizmusról alkotott képe, és mi jellemzi a nemzeti radikalizmus ideológiát magukénak vallók világképét.

Az írás tanulságos, mégis tudományos úton kalauzol végig minket annak megértése felé, hogyan és miért válhat valaki szélsőséges politikai ideológiák követőjévé. A kötet jól megválasztott vezérfonal mentén mutatja be, milyen súlyos következményekkel járhat, ha a fiatalok szocializációjából kimarad, vagy hiányosan adódik át az állampolgári felelősségvállalás iránti igény. A tendencia romló, ám nem visszafordíthatatlan. Éppen ezért a hiányzó összegzés helyett tennék most három javaslatot, amelyekkel talán a szerző is egyetértene: (1) A fiatalok oktatásában – otthon és az iskolában – elengedhetetlenül szükség van arra, hogy megtanítsuk, a világ nem fekete-fehér, hanem jóval sokszínűbb annál. (2) A politika az életünk része, ha akarjuk, ha nem, ezért kísérjük figyelemmel, hogy mi történik velünk és a környezetünkben élőkkel. (3) Az életünk során próbáljunk észérvek mentén dönteni, ne hagyjuk, hogy a félelmeink és a hiedelmeink vezessenek minket.

A könyvet ajánlom mindazon társadalomtudósoknak, akik ifjúságszociológiával, politikai szocializációval, nemzeti radikalizmussal, előítéletességgel vagy demokráciakutatással foglalkoznak. Mindemellet azon érdeklődőknek, akik szeretnék érteni a politikai döntéshozatal menetét, a radikalizálódás szociológiai és szociálpszichológiai folyamatát, illetve azoknak, akik nem hisznek abban, hogy a világ leírható fehérről és feketével.

Irodalom

- Ballington, J. (2008): *Equality in Politics: A Survey of Women and Men in Parliaments*. Geneva, Inter-Parliamentary Union.
- Berényi Z. – Murányi I. (2001): Magyar tizenévesek demokráciaértelmezése és előítéletessége közötti kapcsolat. In: Simon J. (szerk.): *Húsz éve szabadon Közép-Európában. Demokrácia, politika, jog*. Konrad Adenauer Alapítvány, Budapest. 227–238.
- Csepeli Gy. (1992): *Nemzet által homályosan*. Századvég, Budapest.
- Domanska, E. (2010): *Az ellen-történetírás mint az elnyomottak ideológiája* (Reflexiók az új humántudományok Múlt-képéről). Ford.: Lévai Csaba. *Aetas*, 25(4): 165–174.
- Ilonszki G. (2005): Nők a politikában: az Európai Unió és Magyarország. In: Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium 57–69.
- Foucault, M. (1977): Nietzsche, Genealogy, History. In: *Language, Counter-memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Ithaca, 151.

RECENZÍÓ

- Fuchs, S. – Case, C. E. (1989): Prejudice as Lifeform. *Sociological Inquiry*, 59: 301–317. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1989.tb00108.x>
- Koncz K. (2011): A nők esélye a parlamentben – húsz év távlatából. *Esély*, 22(1): 24–52.
- Kovács T. – Oross D. – Szabó A. (2017): A magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához fűződő viszonya. In: *Metszetek*, 6(3): 47–69. DOI: 10.18392/metsz/2017/4/4
- Nagy B. (2005): Nők és férfiak a vezetésben. In: Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005. Szerepváltozások*. Társasági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest. 52–64.
- Nyüsti Sz. (2011): Magyar középiskolások demokrácia-értelmezésének területi különbségei. In: Balku A. – Dusa Á. – Sörös A. (szerk.): *Ifjúsági élethelyzetek – Ifjúságpszichológiai tanulmányok*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 103–121.
- Örkény A. – Csepeli Gy. (2017): *Nemzet és migráció*. ELTE TáTK, Budapest.
- Purkhardt, S. C. (1993): *Transforming Social Representations: A Social Psychology of Common Sense and Science*. Routledge, London and New York.

Abstracts

Social capital in Sweden and Hungary

Comparative analysis along the dimensions of trust, values and interpersonal relationships

ÁKOS BODOR – ZOLTÁN GRÜNHUT

This paper examines and compares the Swedish and Hungarian society along three dimensions: interpersonal (generalized) trust, interpersonal relationships, and values of cooperation. These are all crucial components of social capital, could be seen as its most relevant domains, which, in a macro perspective, express the cohesion and integration of a given society. Thus, the above-mentioned indicators provide deep insight into the social fabrics and dynamics of Sweden and Hungary, as well as the potential changes. The empirical analysis is based on data obtained from waves 1–10 of the European Social Survey (ESS). The relevance of the analysis is due to the specific representation of Sweden in the Hungarian political discourse and in some parts of the media. According to this framing integration and cohesion of the Swedish society is in an increasingly poor state, whereas in Hungary things are going much better. Our paper aims to shed light on this issue along the dimensions presented above. Our results show that, in terms of the dimensions of social capital examined, Swedish society is not in a bad state at all, and in fact presents a significantly more favourable picture than Hungarian society on the basis of the same indicators.

KEYWORDS: Sweden, Hungary, social capital, trust, values, interpersonal relationships, European Social Survey

The European Parliamentary Election as Second-Order Election

LEVENTE NAGY

Elections are in fact specific mechanisms for aggregating political preferences of the majority of voters into one will, transforming votes into seats. This is the major role of any election, whether at local, parliamentary, or EU level. The elections of the members of the European Parliament by direct and universal suffrage started in 1979, with the proposal that the members of the EP to be elected in accordance with a uniform procedure in all EU countries. In pursuit of a uniform electoral procedure for all the member-countries meant that European elections must be based on the principle of proportional representation using either the list system or the STV system. However, it turned out, that some challenges and difficulties arose reaching agreement on common principles of all countries and on the harmonisation of national traditions. One of the consequences of the complex relationship between the national parliamentary and the EP elections is that the composition of the EP does not precisely reflect the actual balance of political forces in the European Community, because the national political systems actually decide most

of what there is to be decided politically. The European elections turned out to be second-order elections as additional political events to national elections. The most important political issues thus are determined more by the domestic political cleavages, than by decisions originating in the European Community. The present paper analyses the interrelationship between the first-order national elections and the second-order European elections based more or less on the works of Reif-Schmitt (1980), Marsch (1998), Covař (2016) and others.

KEYWORDS: representation, election, European Parliament, first-order and second-order elections

The 2024 European Parliamentary Elections

GYÖRGY FÁBIÁN

One of the most important event of the 2024 super election year was the elections of the European Parliament – which took place from June 6 to 9 – because the European Union has reached a turning point. Classified as a second order election, it has taken on a new significance in the light of the current global political events, of the geopolitical, social, and political situation, as well as of the crisis resulting from the pandemic, wars, and migration towards Europe. All of this raises several questions: What characteristics possess the tenth EP election under these new circumstances? In case the EP election starts showing new features, one may ask whether it can be described in terms of the second order characteristics. Further: how have the changes under these circumstances affected the nature of the election, the participation, the electoral results, and the performance of major and minor parties, as well as the ruling parties? To what extent can secondariness of the EP elections still be considered evident? The situation is further complicated by the fact that this was the first election held after Brexit, which not only influenced the number of seats in the European Parliament and their distribution among countries, but also affected the electoral process as well as the composition of the parliamentary seating arrangements.

KEYWORDS: European Parliamentary elections, second order election, secondariness